

**TURUN
YLIOPISTO**

Tavoiteltavan arvoinen tasa-arvo?

Diskurssianalyysi Suomen hallitusten tasa-arvo-ohjelmista vuosilta 1997–2020

Sosiologia, Sosiaalitieteiden laitos

pro gradu -tutkielma

Laatija:

Nea Laitinen

Ohjaajat:

Suvi Salmenniemi

Hanna Ylöstalo

14.11.2023

Turku

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Sosiologia

Tekijä: Nea Laitinen

Otsikko: Tavoiteltavan arvoinen tasa-arvo? Diskurssianalyysi Suomen hallitusten tasa-arvo-ohjelmista vuosilta 1997–2020

Ohjaaja(t): Sosiologian professori Suvi Salmenniemi ja sosiologian yliopistonlehtori Hanna Ylöstalo

Sivumäärä: 102

Päivämäärä: 14.11.2023

Tiivistelmän tyyli on **Abstract**.

Tarkastelen tutkielmassani sitä, millä tavalla tasa-arvo määritellään hallitusten tasa-arvo-ohjelmissa ja millaisin keinoin sitä edistetään. Tutkielma hyödyntää diskurssianalyttisiä menetelmiä ja keskittyy ohjelmiin vuosilta 1997, 2004, 2016 ja 2020. Tasa-arvo-ohjelmien tarkoitus on poistaa sukupuolisyryntää ja edistää tasa-arvoa, ja ne osoittavat hallituksen tahtoa tasa-arvon edistämiseen. Suomen tasa-arvopolitiikkaa ohjaavat tasa-arvolaki, hallituksen linjaukset ja EU:n lainsäädäntö.

Tarkastelen aluksi tasa-arvopolitiikan kehitystä, Euroopan unionin vaikutusta Suomen tasa-arvopolitiikkaan ja tasa-arvopoliittista lainsäädäntöä. Tästä siirryn tarkastelemaan uusliberalistisen talousajattelun vaikutusta suomalaiseen tasa-arvopolitiikkaan, ja erityisesti sen suhdetta kilpailukykyyn ja tehokkuuteen. Tutkimuksissa ilmenee, miten tasa-arvopolitiikka on joutunut alttiiksi talouspolitiikalle ja miten hallitusten sitoutuminen tasa-arvon edistämiseen on heikentynyt ajan myötä. Tarkastelen aineistoani diskurssianalyttisesti, analysoiden yhteiskunnallista vallankäyttöä ja miten poliittisten asiakirjojen kieli voi heijastaa ja ylläpitää valtarakenteita.

Olen analyysissäni teoriaan pohjautuen rakentanut aineistosta neljä diskurssia, joiden avulla pyrin vastaamaan tutkimuskysymyksiini. Nämä ovat tasa-arvo suomalaisena arvona, hyvinvointivaltiollisena arvona, uusliberalistisen politiikan arvona ja itseisarvona. Tasa-arvo-ohjelmissa käsitellyt teemat ja toimenpiteet ovat vaihdelleet merkittävästi tarkastelujakson aikana. Uusliberalistinen kehitys on havaittavissa jo vuosien 1997 ja 2004 tasa-arvo-ohjelmissa, joissa hyvinvointivaltiollinen diskurssi kamppailee vallasta uusliberalistisen kielen kanssa. Ohjelmissa on vain vähän sosiaalipoliittisia toimia, vähäisesti uusia tasa-arvoavauksia ja työelämän tasa-arvoa edistävät toimenpiteet sisältävät uusliberaaleja tavoitteita ja toimenpiteitä.

Vuoden 2020 ohjelmassa tasa-arvo nähdään voimakkaasti ihmisoikeuskysymyksenä ja tavoitteena sinänsä. Vuoden 2020 ohjelmassa pyritään kyseenalaistamaan yhteiskunnan rakenteita ja tuomaan esille naisten ja vähemmistöjen kokeman syrjinnän ja sarron. Ohjelmassa on uusia tasa-arvoavauksia, jotka käsittävät esimerkiksi sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeudet, monimuotoiset perheet sekä työelämässä koetun syrjinnän. Suurin kontrasti oli vuoden 2016 ohjelman kanssa, jossa korostuu tasa-arvon uusliberalistinen välineellistyminen muiden tavoitteiden saavuttamiseksi, jolloin tasa-arvo nähdään vain keinona muiden poliittisten päämäärien tukemiseen.

Avainsanat: Tasa-arvo, tasa-arvopolitiikka, valtavirtaistaminen, pohjoismainen hyvinvointivaltio, uusliberalistinen muutos

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
2	Suomalainen tasa-arvopolitiikka	8
2.1	Tasa-arvopolitiikan historiaa	8
2.1.1	Sukupuolen politisoitumisen periodi I: 1960–1980	9
2.1.2	Sukupuolen politisoitumisen periodi II: 1980–2000	11
2.1.3	Sukupuolen politisoitumisen periodi III: 2000-luku	12
2.1.4	Miehet ja tasa-arvopolitiikka	14
2.2	Euroopan Unioni ja Suomen tasa-arvopolitiikka	16
2.2.1	Pilari I: Syrjinnänvastainen lainsäädäntö	17
2.2.2	Pilari II: Positiiviset erityistoimet	18
2.2.3	Pilari III: Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen	19
2.2.4	Pilari IV: Tasa-arvo-ohjelmien laatiminen	20
2.2.5	Pilari V: Tasa-arvon rahoitusohjelmat	21
2.3	Suomen tasa-arvopoliittinen lainsäädäntö	22
2.3.1	Syrjinnänvastainen lainsäädäntö	24
2.3.2	Naisiin kohdistuva väkivalta.....	28
2.3.3	Vanhempainvapaa.....	30
2.3.4	Velvollisuus edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta.....	33
3	Tasa-arvopolitiikka ja uusliberalistinen hallinta	35
3.1	Uusliberalismin synty ja kehitys	35
3.2	Uusliberalistinen hallinta Suomessa	37
3.3	Heikentynyt tasa-arvopolitiikka	39
4	Aineisto ja menetelmät	47
4.1	Aineiston kuvailu	47
4.2	Menetelmän kuvaus	50
4.3	Tutkielman tutkimuseettiset kysymykset	52
5	Analyysi	53
5.1	Mistä tasa-arvopolitiikka koostuu tasa-arvo-ohjelmissa?	54
5.2	Tasa-arvo suomalaisena arvona -diskurssi	60
5.3	Tasa-arvo hyvinvointivaltiollisena arvona -diskurssi	64
5.3.1	Tasa-arvo hyvinvointivaltiollisena välinearvona	65
5.3.2	Tasa-arvo hyvinvointivaltiollisena itseisarvona.....	67
5.4	Tasa-arvo uusliberalistisen politiikan arvona -diskurssi	72
5.5	Tasa-arvo itseisarvona -diskurssi	76
6	Johtopäätökset	83
	Lähdeluettelo	88

1 Johdanto

Käsitys suomalaisuudesta ja tasa-arvosta kulkee usein käsi kädessä. Suomi edustaakin muiden pohjoismaiden kanssa tasa-arvon kärkeä monilla mittareilla (EIGE: Gender Equality Index 2022). Tarkastelen tutkielmassani Suomen hallitusten tasa-arvo-ohjelmia käyttäen apunani diskurssianalyttisiä menetelmiä. Aineistoni koostuu ohjelmista vuosilta 1997, 2004, 2016 ja 2020, jotka koostuvat siis Lipposen I hallituksen, Vanhasen I hallituksen sekä Sipilän ja Marinin hallitusten tasa-arvo-ohjelmista. Tasa-arvo-ohjelmat käsittelevät hallituksen suunnitellut toimenpiteet sukupuolisyrynnän poistamiseen ja tasa-arvon edistämiseen. Tasa-arvolaki, hallituksen linjaukset sekä EU:n lainsäädäntö ja sopimukset ohjaavat Suomen tasa-arvopolitiikkaa. (THL 2022.) Tutkimuskysymykseni käsittelee sitä, miten tasa-arvo hallitusten tasa-arvo-ohjelmissa määritellään ja millaisilla toimenpiteillä sitä edistetään.

Kristiina Brunilan (2009, 9–12) mukaan tasa-arvo voidaan käsittää muun muassa aatteena, normina tai ihanteena, ja se keskittyy paljon miesten ja naisten jaettuihin piirteisiin tai eroavuuksiin, sekä näiden erojen korostamiseen tai poistamiseen. Tasa-arvo käsitteenä viittaakin tässä yksinomaan sukupuolten väliseen tasa-arvoon, josta usein puhutaan myös miesten ja naisten välisenä tasa-arvona. Tasa-arvopolitiikka on perinteisesti keskittynyt naisten aseman parantamiseen, erityisesti työelämän suhteen. Sosiaali- ja terveysministeriö määrittelee suomalainen tasa-arvopolitiikan koostuvan niistä toimista, joilla tasa-arvoa toteutetaan ja tavoitellaan. Tasa-arvopolitiikka perustuu tasa-arvolakiin, hallituksen linjauksiin ja tasa-arvoselontekoon. Siihen sisältyy sukupuolisyrynnän poistaminen ja tasa-arvon aktiivinen edistäminen. (STM 2023.) Tasa-arvopolitiikan asema poliittisella agendalla on kuitenkin laskenut 1980-luvulta asti, kiihtyen entisestään talouskuripolitiikan myötä, minkä seurauksena konservatiiviset arvot ja äärioikeistopuolueet ovat saaneet enemmän jalansijaa koko Euroopan unionissa, joille tasa-arvon edistäminen ei ole ideologisesti tärkeää (Patomäki 2007; Kantola 2016, 83; Kantola & Lombardo 2017 1–26; Elomäki & Kantola 2020, 34).

Tutkielmani alkaa tarkastelemalla ensin Suomen tasa-arvopolitiikan kehityksen historiaa, Euroopan unionin vaikutusta Suomen tasa-arvopolitiikan toimintaan ja tasa-arvopoliittista lainsäädäntöä. Käyn tässä osiossa läpi ne historialliset vaiheet, jotka ovat muokanneet tasa-arvopolitiikkaa ja käsitystämme tasa-arvosta siihen, että siitä on tullut osa suomalaista hyvinvointivaltiota. Raija Julkunen (2016) tarkastelee tätä kehitystä kolmen sodanjälkeisen periodin kautta, jotka kattavat kerrallaan noin kahdenkymmenen vuoden ajanjaksot vuodesta

1960 eteenpäin, sisältäen myös viimeisimmän vuosikymmenen kehityksen. Tämä vuosikymmenien kehitys on sisältänyt runsaasti edistystä ja sittemmin myös takapakkia. 1980-luvulta alkaen markkinaliberalismin nousu, joka kasvoi entisestään Euroopan unioniin liittymisen myötä, on heikentänyt tasa-arvopolitiikkaa jatkuen nykypäivään asti (Julkunen 2010; 2016; Elomäki ym. 2018). Koska tasa-arvopolitiikka nähdään perinteisesti kohdistuvan pääasiallisesti naisiin, tarkastelen myös sitä, millä tavoin miehet on sisällytetty osaksi tasa-arvopolitiikkaa. Tätä on tutkinut erityisesti Jouni Varanka (2012.)

Suomen tasa-arvopolitiikan kehitykseen liittyy läheisesti myös Euroopan unioni, johon Suomi liittyi vuonna 1995, ja joka alkoi sittemmin säätelemään Suomen tasa-arvopolitiikkaa. Vaikka EU:lla on ollut Suomen tasa-arvopolitiikan kehitykseen myönteisiä vaikutuksia esimerkiksi lainsäädännön vahvistamisen osalta, on sen ajaman uusliberalistisen politiikan myös nähty heikentävän tasa-arvopolitiikkaa esimerkiksi talouskuripolitiikan keinoin, joka ohjaa vahvasti tasa-arvotavoitteita. (Kantola 2010, 2; Kantola & Nousiainen 2012, 124–130.) EU:n tasa-arvopolitiikan työpakkiin kuuluu viisi työkalua, joita ovat syrjinnänvastainen lainsäädäntö, positiiviset erityistoimet, sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen, tasa-arvo-ohjelmien laatiminen ja tasa-arvon rahoitusohjelmat. Työkalut on kehitetty jäsenmaiden käyttöön tasa-arvopoliittisiksi keinoiksi, ja ne sisältävät intersektionaalisen näkökulman tasa-arvon edistämiseen, tarkastellen siis sukupuolen lisäksi muita risteäviä muuttujia, kuten esimerkiksi seksuaalinen suuntautuminen ja etnisyys. (Kantola & Nousiainen 2012, 124–133; Kantola 2015, 74–76; Kantola 2016.) Vuonna 2008 alkanut finanssikriisi on kuitenkin heikentänyt EU:n ja sen jäsenmaiden ajamaa tasa-arvopolitiikkaa ja nostanut konservatismiin ja äärioikeiston kannatusta, ja tasa-arvopolitiikka on välineellistynyt muiden poliittisten tavoitteiden edistämiseksi. (Kantola 2016, 83; Kantola & Lombardo 2017 1–26; Elomäki & Kantola 2020, 34.)

Ensimmäisen osion viimeisenä lukuna tarkastelen Suomen tasa-arvopoliittista lainsäädäntöä ja sen kehitystä, johon EU on myötävaikuttanut. Tasa-arvopoliittinen lainsäädäntö sisältää tasa-arvolain, syrjinnänvastaisen lainsäädännön, naisiin kohdistuvan väkivallan, vanhempainvapaalait sekä viranomaisten velvollisuuden tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseen (Niemi 2019). Lainsäädäntöön sisältyy siis tasa-arvon ohella yhdenvertaisuuden käsite. Yhdenvertaisuus huomioi laajasti erilaisia ominaisuuksia yksilöiden ja ryhmien sisällä, jotka voivat yhteiskunnassa johtaa epäoikeudenmukaiseen kohteluun. Yhdenvertaisuuslaki kattaa syrjinnänvastaisen lainsäädännön. (Niemi 2019; Yhdenvertaisuus.fi – Mitä

yhdenvertaisuudella tarkoitetaan?) Tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden tarkasteleminen yhtenä kokonaisuutena edustaa juuri tätä EU:n kannattamaa intersektionaalista näkökulmaa, jolloin sukupuolen lisäksi tarkastellaan muiden ominaisuuksien tuomia risteäviä tekijöitä yksilön asemaan yhteiskunnassa. (Crenshaw 1991; Niemi 2019; Karkulehto ym. 2012.)

Seuraavassa osiossa siirryn tarkastelemaan uusliberalistisen hallinnan historiaa ja kehitystä ja sen vaikutusta suomalaiseen tasa-arvopolitiikkaan. Uusklassinen talousteoria nousi haastamaan hyvinvointivaltiota 1970-luvun talouskriisin seurauksena, saaden suosiota erityisesti Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa ja sittemmin laajentuen muihin länsimaihin. Uusliberalistinen ajattelu vastustaa pohjoismaista ”holhousvaltiota” ja näkee sen vähentävän näkemystä yksilön omasta vastuusta. (Kamali & Jönsson 2018; Morel 2012.) Suomeen idea on rantautunut kansainvälisten toimijoiden kuten EU:n, IMF:n ja OECD:n kautta, ja sitä ovat Suomessa edistäneet oikeistolaiset sekä sosiaalidemokraattiset hallitukset. Sen kehitys Suomessa voimistui 1990-luvun laman aikana heijastellen Euroopan 1970-luvun talouskriisin seurauksia, mutta sen asema Suomessa oli johtava jo ennen 1990-lukua. (Patomäki 2007.) Uusliberalistiseen ajatteluun liittyy vahvasti käsitys uudesta julkisjohtamisesta ja managerialismista, joiden seurauksena valtio noudattelee kilpailullisten markkinoiden periaatetta ja poliittiset toimijat ovat näennäisen neutraaleja ja epäpoliittisia. Tavoitteena on pienentää valtioiden vaikutusvaltaa markkinatalouteen ja sallia siis markkinoiden itsesääätely. (Patomäki 2007; Kantola 2002; Kamali & Jönsson 2018.)

Suomessa tasa-arvopolitiikka on kärsinyt uusliberalistisen talousajattelun hampaissa. Tasa-arvopolitiikkaa on 2000-luvulta asti ohjannut liikepolitiikan ideologia. Tavoitteeksi on noussut kilpailukyky, tehokkuus ja tuottavuus. (Brunila 2009.) Tasa-arvopolitiikasta on tullut vain talouden hyödyntämisen väline ja se on myös altis talouskuripolitiikalle. Sitoutuminen tasa-arvon edistämiseen on vain heikentynyt tasa-arvo-ohjelmien edetessä. (Brunila 2009; (Elomäki & Ylöstalo 2017; 2020, 49–59; 2021.)

Tarkastelen aineistoani diskurssianalyttisesti, jossa näen kielen luovan sosiaalista todellisuutta ja siten toimivan myös vallankäytön välineenä. Diskurssien ei tarvitse heijastella todellisuuksia, vaan tarkastelun kohteena on se, millä tavalla todellisuuden kuvauksia luodaan. Kieli voi olla ideologista ja valtaa legitimoivia, ylläpitäen siis valta-asetelmaa yhteiskunnassa. (Jokinen ym. 2004.) Poliittisten asiakirjojen kielen diskursiivinen tarkastelu on tärkeää näiden todellisuutta luovien ja valtaa legitimoivien kielenkäytön havaitsemiseksi. Se saattaa näkyville sosiaalista eriarvoisuutta ylläpitävät asenteet, rakenteet ja odotukset. Olen paikantanut aineistostani

yhteensä neljä eri diskurssia, joita ovat tasa-arvo suomalaisena arvona, hyvinvointivaltiollisena arvona, uusliberalistisen politiikan arvona ja itseisarvona. Diskurssien paikantaminen on perustunut tutkielmassani tarkastelemaan teoriaosuuteen pohjoismaisen hyvinvointivaltion kehityksestä ja arvoista sekä tästä uusliberalistisesta käänteestä ja sen vaikutuksesta tasa-arvopolitiikkaan 2000-luvulta asti.

2 Suomalainen tasa-arvopolitiikka

Tasa-arvopolitiikalla on Suomessa pitkät juuret, ja Suomi on muiden pohjoismaiden ohella toteuttanut edistyksellistä tasa-arvopolitiikkaa esimerkiksi naisten työssäkäynnin, palkkauksen ja tasa-arvoisten vanhempainvapaiden osalta. Suomea on luonnehdittu naisystävälliseksi valtioksi sen sosiaalipoliittisten avustusten vuoksi, jotka ovat kohdistuneet erityisesti julkisiin hoivapalveluihin, sosiaaliturvaan, sosiaalietuuksiin ja perhevapaisiin. Tällainen sosiaalipoliitiikka on vahvistanut palkkatyöäitiyttä ja naisten autonomiaa. Julkinen sektori itsessään on edistänyt naisten tasa-arvoa. Suomen modernisaatioon, keskiluokkaistumiseen, työllisyyteen ja sukupuolirooleihin liittyen julkisen sektorin kasvu oli keskeinen tekijä. Vuosien 1960–1990 aikana julkisen sektorien työpaikkojen lisääntyessä työntekijöistä 85 prosenttia oli naisia. (Julkunen 1993; 2016.)

Kuvailen tässä luvussa Suomen matkaa yhdeksi maailman tasa-arvoisimmista valtioista. Käyn ensin läpi suomalaisen tasa-arvopolitiikan taustoja ja kehitystä, jonka jälkeen kuvailen EU:n tasa-arvopolitiikkaa ja sen vaikutuksia suomalaiseen tasa-arvopolitiikkaan, ja lopuksi suomalaista tasa-arvolainsäädäntöä.

2.1 Tasa-arvopolitiikan historiaa

Pohjoismaiden erityinen asema tasa-arvon edelläkävijöinä johtuu historiallisesti pohjoismaisten valtioiden myöhäisemmästä modernisaatioprosessista verrattuna muuhun Eurooppaan (Julkunen 1993; 1996; 2010, 77; Melby ym. 2007). Esiteollisessa Suomessa työn jakautumista eivät samalla tavalla määrittäneet sukupuolten odotetut roolit, kunnes teollistumisen myötä ajatus mieselättäjyydestä saapui myös Suomeen (Sulkunen 1987, 170; Rantalaiho 1994; Christiansen & Åmark 2006; Julkunen 2010, 77). Suomessa ja muissa Pohjoismaissa ei kuitenkaan ollut muun Euroopan tavoin vuosisatoja kestänyttä jakoa sukupuolten oikeuksissa ja yksilönvapauksissa, mikä edesauttoi naisten sisällyttämistä kansalaisyhteiskunnan kehitykseen (Sulkunen 1987; 1990; Melby 2007, 5; Julkunen 2010, 78). Naisten oikeuksia lisättiin asteittain modernisaation aikana. Naisille myönnettiin äänioikeus kolmantena valtiona maailmassa vuonna 1906, ja vuoteen 1920 mennessä naiset olivat täysivaltaisia taloudellisia kansalaisia. Vuonna 1929 lakiuudistus myönsi taloudellisen kansalaisuuden myös naimisissa oleville naisille. (Sulkunen 1987, 170; 1990; Julkunen 1993; 1996; 2010, 77–70; Rantalaiho 1994; Christiansen & Åmark 2006; Melby ym. 2007, 5; Carlsson Wettenberg & Melby 2007; Julkunen 2010, 77–79.)

Naisten oikeudet kokivat länsimaissa kolauksen toisen maailmansodan jälkeisenä aikana. Naisten tuli luovuttaa sodanaikaiset työpaikkansa jälleen miehille, sekä toimia kodin luojana ja äitinä (Julkunen 2010, 84.). Yvonne Hirdman (1990) kutsui tätä 1900-luvun puolivälissä vallinnutta ajatusta ”kotiäitisopimukseksi”. Vastaiskuna naisliikkeet mobilisoituivat ympäri länsimaita 1960-luvulla, mutta Suomessa liikehdintä ei ollut yhtä laajaa kuin muualla Pohjoismaissa (Liljeström 2008, 230; Julkunen 2010, 87).

Julkunen jakaa sodanjälkeisen sukupuolen politisoitumisen kolmeen periodiin, jotka kattavat yhteensä viidenkymmenen vuoden ajanjakson. (Julkunen 2016; 209–233.)

2.1.1 Sukupuolen politisoitumisen periodi I: 1960–1980

Julkusen määrittelemää ensimmäistä periodia merkkasi erinäiset sosiaaliset liikkeet ja protestit, ja jonka aikana Suomessa siirryttiin nopeasti urbaaniin palkkatyön yhteiskuntaan. Naisten mahdollisuus yhteiskunnalliseen ja poliittiseen osallistumiseen kasvoi, kun naisten asemaa edistettiin monitahoisesti esimerkiksi koulutuksen, työvoiman ja sosiaalipolitiikan kentillä. Samaten miehet pystyivät osallistumaan enemmän kotitöihin ja lastenhoitoon. (Julkunen 2009; 2016, 209–233; Rotkirch 2008; Nummijärvi 2005.)

Tasa-arvolikkeistä esimerkiksi Yhdistys 9 vaati kaikkien elämänalueiden noudattavan sukupuolten tasa-arvoa. Liikehdinnän seurauksena vuonna 1966 Valtioneuvosto perusti naisten yhteiskunnallista asemaa kartoittavan komitean, jonka suunnitelmien ja esitysten perusteella perustettiin valtiollinen Tasa-arvoasian neuvottelukunta (TANE) vuonna 1972, joka on toiminnassa edelleen. Tasa-arvotavoitteet siirtyivät tätä myöten myös valtion koneistoon ja poliittiselle asialistalle. (Heiskala & Husso 2016.) 1960- ja 1970-luvuilla naisasialiikkeen mahdollisti talouden kasvu, työvoiman kysynnän lisääntyminen, kaupungistuminen, naisten koulutustason nousu, vasemmistovaikutteinen ilmapiiri ja nuoremman sukupolven aktiivisuus (Julkunen 2016.) Naiset saivat enemmän vaikutusmahdollisuuksia sekä puolueissa että ammattiyhdistysliikkeissä, ja tasa-arvoasiat nähtiin yhteiskunnallisesti merkittävänä yksilöoikeuksien sijaan (Bergholm 2012 19–39; Nousiainen ym. 2013).

Sosiaaliset liikkeet tarjosivat myös miehille uusia tasa-arvon aluevaltauksia. Tasa-arvon koettiin edistävän molempien sukupuolien oikeuksia, ja miehet halusivat vapautuksen maskuliinisuuden rajoitteista (Julkunen 2016). Isien oikeudesta isyysvapaaseen alettiin tasa-arvolikehdinnän vuoksi käsittelemään jo 1960-luvulla, ja se otettiin käyttöön 1970-luvulla. Isien asemaa hoivaajana ja vanhempien tasa-arvoista osallistumista lapsen elämässä haluttiin

parantaa tarjoamalla isille mahdollisuus viettää aikaa lapsen kanssa, samalla kun haluttiin edistää naisten työssäkäyntiä. (Haataja 2006; Kellokumpu 2007.) Valtion tuki isyysvapaaseen kannusti ja tuki naisia palkkatyöäitiyteen ja miehiä hoivaan, lisäten naisten autonomiaa (Julkunen 2016). Käsittelen isyyslomaa ja sen historiaa tarkemmin vanhempainvapaalainsäädännön yhteydessä.

Naisliikkeiden saavutuksesta 1970-luvulla koettiin ennennäkemätöntä edistystä sosiaali- ja tasa-arvopolitiikan saralla, kun uudistettu aborttilaki, kansanterveyslaki ja päivähoidolaki tukivat naisten hyvinvointia ja työllisyyttä, minkä lisäksi tarjottiin ehkäisyneuvontaa, pidennettiin äitiysvapaata ja äitiysrahakautta, muutettiin äitiysvakuutus nimelle vanhempainvakuutus ja sallittiin isyysvapaa, sekä asetettiin puolisoiden erillisverotus (Julkunen 2016). Lisäksi rajoitukset naisten virkanimityksiin poistettiin (Rotkirch 2008). Naisten kansalaisoikeudet olivat valtion vakiinnuttamia, ja Suomea luonnehdittiin naisystävälliseksi hyvinvointivaltioksi (Katzenstein 2003, 216; Julkunen 2010, 96). Helga Hernes (1987) määrittelee naisystävällisen valtion tarkoittavan valtiota, joka ”ei aseta naisia sen vaikeampien tilanteiden ja valintojen eteen kuin miehiäkään.”

Naisystävällisyyteen liittyvä, valtion harjoittama valtionfeminismi on integroitu osaksi hyvinvointivaltion toimintaa, jossa Hernesin mukaan valtion tasolta harjoitetaan feminististä tasa-arvo- ja sosiaalipolitiikkaa (Hernes 1987). Julkunen (2016) määrittelee valtiofeminismin tarkoittavan sitä, että valtion instituutioihin sisällytetään laajasti naisten intressejä ajavia naisedustajia. Anne Maria Holli (2003) taas määrittää pohjoismaisen valtionfeminismin sisältävän lisäksi yhteiskunnan uudistusta valtiovaltaa hyödyntäen. Suomi saavutti maailmanennätyksen naisten parlamentaarisessa edustuksessa vuonna 1991, naisten osuuden ollessa tällöin 38,5 prosenttia. Kasvu oli ollut nousevaa vuodesta 1962 asti, mutta 1990-luvun laman aikaan naisten edustus laski, kääntyen kuitenkin pian uudestaan nousuun. (Julkunen 2016.) Näistä naisystävällisistä edistyksistä huolimatta naisilla oli vain vähän poliittista vaikutusvaltaa ja taloudellista turvaa, ja vielä nykyään pohjoismaissa naisten kohtaama fyysinen ja seksuaalinen väkivalta heikentää väitteitä pohjoismaisten valtioiden erinomaisesta naisystävällisyydestä (Julkunen 2010; 2016; Elman 1996; 2003).

Ensimmäisen periodin aikana pohjoismainen hyvinvointivaltio oli kukoistuksissaan ja nähtiin naisystävällisenä valtiona, jossa oli muun muassa toimivat julkiset hoivapalvelut, mahdollisuus sosiaaliturvaan ja sosiaalietuihin sekä naisten autonomia. Valtiota suurempaa vastustusta naiset kokivatkin työmarkkinoilla, jossa työnantajajärjestöt saivat vuosia estettyä naisten asemaa

edistävää tasa-arvolakia, suhtautuen vastustavasti myös palkkatasa-arvoon ja sukupuolisyrittöiden kieltäviin sopimuksiin. (Julkunen 2009; 2016, 209–233; Rotkirch 2008; Nummijärvi 2005.) 1980-luvulla tapahtui merkittävä poliittinen käänne valtioiden uudelleenmuovaamisessa. Uudenlaista valtiota luonnehti markkinavetoisuus ja epäluottamus valtiovaltaan yhteiskunnan ohjaamisessa. Suomen siirtymä uudenaikaiseen markkinajohtoiseen valtiomuotoon huipentui 1990-luvun lamaan, kun naisvaltainen julkinen sektori asetettiin kriisin syyksi. (Julkunen 2010, 100–104.)

2.1.2 Sukupuolen politisoitumisen periodi II: 1980–2000

Julkusen toinen periodi sijoittuu tähän muutoksen aikaan 1980-luvulle, kun Suomi alkoi ajautua lähemmäs markkinaliberalismia ja kilpailukyky sai suurempaa arvoa. Siinä missä valtiontalous lähti nousuun, myös eriarvoisuus alkoi kasvaa. Sittenkin 1990-luvulla perinteisempiä perhearvoja kannattavan uusfamilismin nousu ajoi naisia kohti lastenhoitoa, naiskansanedustajia valittiin eduskuntaan vähemmän heikentäen naisten poliittista edustusta, ja pohjoismaiselle hyvinvointivaltiolle ominainen hyvinvointisektori alkoi saamaan osakseen tiukkaa arvostelua. Työllisyysaste yksinhuoltajien ja pienten lasten äitien keskuudessa romahti 1980-lukuun verrattuna, ja naisvaltainen julkinen sektori ja miesvaltainen yksityinen sektori rakensi kuvaa ansaitsevista miehistä ja rahat tuhlaavista naisista. (Julkunen 2016, 209–233). Markkinajohtoista kehitystä edesauttoi Suomen sitoutuminen Euroopan unioniin vuonna 1995, ja tämä kasvu on myös nostanut valtionvarainministeriön asemaa tärkeimpänä pidettynä ministeriönä (Julkunen 2010, 100–104).

EU:n markkinajohtoisella politiikalla on ollut suoria vaikutuksia myös Suomen tasa-arvopolitiikkaan leikkausten ja budjetointien kautta (Kantola & Nousiainen 2012, 124–130). Uudenlainen politiikka on kuitenkin tuonut mukanaan myös positiivista kehitystä tasa-arvopolitiikan oikeudellistumisen kannalta. Vuonna 1987 voimaan tullut tasa-arvolaki sisältää velvoitteen tasa-arvon edistämiseen ja syrjimättömyyden periaatteet. Tasa-arvon painopiste on siirtynyt sosiaalipolitiikasta oikeuksiin ja vahvistanut syrjimättömyyden oikeussuojaa. Sen myötä myös naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ryhdyttiin tarkastelemaan ihmisoikeuskysymyksenä. (Julkunen 2016.)

Tätä julkisen sektorin sekä valtion ja organisaatioiden reformia kutsutaan termillä uusi hallinta (*new governance*). Reformin myötä valtioiden valtaa on siirretty markkinoille, yksilöille ja kolmannen sektorin järjestöille. Uuden hallinnan menetelminä toimivat hankkeet, projektit,

strategiat ja erilaiset ohjelmat, minkä Julkusen (2010) mukaan voi havaita käytetyssä kehittämis-, kumppanuus- ja verkostoretoriikassa. Suomi on sitoutunut erinäisiin YK:n ja EU:n sopimuksiin, jotka osaltaan ovat sekä vahvistaneet Suomessa uuden hallintotavan kehitystä että valvovat sopimusten noudattamista uudelle hallintotavalle tyypillisillä evaluaatioilla, monitoroinneilla sekä indikaattoreilla (Julkunen 2010, 102–103). Suomen ja EU:n suhde ei kuitenkaan ole ollut vain yksisuuntainen, sillä Suomi on ollut osaltaan uudistamassa Euroopan sosiaalista mallia ja ohjaamassa tavoitteenasettelua (Saari 2006, 121).

2.1.3 Sukupuolen politisoitumisen periodi III: 2000-luku

Julkusen 2000-luvulle sijoittuva kolmas periodi on seurausta 1970-luvun valtion uudelleenmuovautumisesta, josta kehittyi kaksi valtionmuotoa: uusliberalistinen ja post-uusliberalistinen sosiaalinen investointivaltio, joiden tärkein tavoite on työmarkkinoissa ja kilpailukyvyssä. Vaikka näillä tavoitteilla voi perustella osaa hyvinvointivaltion toiminnoista, ovat pohjoismaiselle hyvinvointivaltiolle tyypilliset piirteet kuten sosiaaliturva, universalismi ja panostus tasa-arvoon heikentyneet. (Julkunen 2016, 209–233.)

Uusliberalistisen hallinnon kehityksellä on ollut vaikutusta naisystävällisen valtion muotoutumiseen, sillä käsitys pohjoismaista naisystävällisinä hyvinvointivaltioina perustuukin pääasiassa perheenäitien mahdollisuuteen käydä ansiotöissä. Palkkaerot sukupuolten välillä ovat huomattavat, kun naisten työllistyminen on keskittynyt pääasiassa näihin matalapalkkaiseen julkisen sektorin aloihin. Lisäksi naisvaltaisilla aloilla työehdot ovat usein miesvaltaisia aloja heikommat. (Kantola ym. 2020.) Viime vuosikymmenen talouskriisi ja talouskuripolitiikka ovat heikentäneet sukupuolten tasa-arvoa ja tasa-arvopolitiikkaa, ja tasa-arvopolitiikan merkitys hallituksen linjauksissa on vähentynyt hallituspolitiikan strategisoitumisen myötä (Elomäki ym. 2018).

Yhteistyö valtion ja työmarkkinakeskusjärjestöjen välillä on ajanut tasa-arvopolitiikan asemaan, jossa sen ei tule uhata edunvalvonnan ydintä (Kantola ym. 2020, 8–25). Sipilän pääministerikaudella otettiin käyttöön yhdessä työmarkkinakeskusjärjestöjen kanssa laadittu kilpailukyky sopimus, jonka tarkoitus oli tehostaa suomalaisten yritysten ja työn kilpailukykyä, lisätä talouskasvua, luoda työpaikkoja, tukea julkisen talouden sopeuttamista ja edistää paikallista sopimista työ- ja virkaehtosopimusten kautta (Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö – Kilpailukyky sopimus 2016). Kilpailukyky sopimuksella on ollut työmarkkina-asemaa ja ansiotasoa heikentävä vaikutus etenkin naisille ja julkisen sektorin työntekijöille.

Yleisesti työmarkkinoilla sukupuolten väliset palkkaerot ovat hieman kaventuneet, mutta ammattiryhmien sukupuolijaot ovat pysyneet pitkälti ennallaan. (Elomäki ym. 2018.)

Kolmikantaiset samanpalkkaisuusohjelmat eivät ole onnistuneet vaikuttamaan palkkaerojen poistamiseen; 15 vuoden aikana palkkaero on pienentynyt vain noin kolme prosenttiyksikköä. Tätä palkkaeroa ylläpidetään palkkaa koskevilla päätöksillä ja palkkasopimuksilla. Palkkaerojen pienentämiseksi naisvaltaisten alojen palkkojen tulisi nousta miesvaltaisten alojen palkkoja enemmän, mutta kilpailukyky sopimuksen seurauksena naisvaltaisen julkisen sektorin työntekijöiden lomarahosta leikattiin vuosien 2017–2019 aikana 30 prosenttia. Mikäli palkkaerojen kaventaminen jatkuu nykyistä vauhtia, niiden häviämiseen menee 50 vuotta. Palkkauksen tasa-arvoa olisi mahdollista lisätä palkka-avoimuuden avulla, joka lisäisi palkkauksen läpinäkyvyyttä. (Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018; STM 2020.)

Vaikka naisten kokoaikaisella työssäkäynnillä on Suomen historiassa ollut suuri merkitys hyvinvointiyhteiskunnan kehittymisessä, työelämässä on edelleen huomattavia eriarvoisuuksia sukupuolten välillä. Työelämän tasa-arvo luo taloudellista tasa-arvoa, joka on tärkeää todellisen tasa-arvon toteutumiseksi yhteiskunnassa. Tällöin tasa-arvopoliitikassa tulee huomioida työn ja perheen yhteensovittamisen ja palkkatasa-arvon lisäksi erilaiset työsuhteet ja osa-aikatyö ja tarkastella näiden vaikutuksia sukupuolten väliseen työmarkkina-asemaan. (Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle 2022.) Työn ja perheen yhteensovittaminen on erityisesti naisten työssäkäynnin kannalta tärkeä tasa-arvopoliittinen tavoite, sillä naisille kasautuu edelleen suurin osa hoivatyöstä.

Suuri ja paljon puhuttu työelämän ongelma palkkaerojen lisäksi on työelämän jyrkkä sukupuolen mukainen jakautuminen eli segregatio, joka ei ole vähentynyt koulutustason nousun seurauksena. Sukupuolten erilaiset koulutusvalinnat liittyvät vahvasti työelämän segregatioon, jolloin työelämän segregatation lieventämisen toimenpiteiden tulisi kohdistua myös koulutukseen. Sukupuolittain jakautuneimmat alat ovat naisvaltainen sosiaali- ja terveysala ja miesvaltainen rakennusala. Palkkojen suhteen naisvaltaisella kuntasektorilla ansiot ovat keskimääräistä matalammat. Kuukausittaiset keskiansiot kokoaikatyössä ovat naisilla 3226 euroa ja miehillä 3835 euroa, ja keskimääräinen palkkaero on noin 16 prosenttia. Syyksi palkkaeroille on usein tarjottu työmarkkinoiden sekä koulutus- ja ammatinvalintojen segregatiota, joka ei kuitenkaan yksinään riitä selittämään sukupuolittuneita palkkaeroja. Myös ajatus naisvaltaisista aloista vähemmän vaativana on vaikuttanut palkkaukseen, eivätkä naisvaltaiset alat ole saavuttaneet suurempaa palkkatasoa koulutustason kasvamisesta

huolimatta. Myös hoivan perinteinen jakautuminen heijastuu palkkauksessa, kun palkkaeroihin vaikuttavat myös perhevapaat. Naisten epämääräiset työsuhteet ja pienemmät palkat vaikuttavat naisten pienempään tulotasoon ja pienempään eläkkeiden kertymiseen. Eläkeköyhyys onkin naisilla suurempaa kuin miehillä, naisten eläkkeiden ollessa noin 20 prosenttia miehiä matalammat. (Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018; STM 2020.)

Työelämän hierarkkiset positiot ovat myös erilaisia naisten ja miesten välillä, kun johtotehtävissä toimivista noin kaksi kolmasosaa on miehiä. Sekä julkisella että yksityisellä sektorilla naisten osuus on sitä vähäisempi mitä korkeammalle hierarkiassa siirrytään. Vuonna 2019 pörssiyritysten hallituksissa vain 29 prosenttia oli naisia. (Lipasti ym. 2020.)

Raskaana olevat ja perheelliset naiset kokevat työelämässä syrjintää ja muita vaikeuksia miehiä enemmän. Raskaussyrjintä ja perhevapaasyrjintä ovat huomattavia ongelmia; tasa-arvovaltuutetun kertomuksen (2018) mukaan vanhempainvapaan jälkeen 11 000 naista jätti jatkamatta määräaikaisuutta syrjintään liittyen, ja 17 000 naista vaihtoi työpaikkaa liittyen työtehtävien muutokseen tai koska tilalle oli palkattu toinen työntekijä. Työpaikkojen negatiivisella suhtautumisella vanhempainvapaata kohtaan voi olla vaikutusta siihen, jäävätkö isät pitkälle vanhempainvapaalle. Miehillä perhevapaiden käytöllä ei ole vaikutusta palkkakehitykseen, mutta naisten palkkakehitys heikentyy perhevapaiden käytön seurauksena. Syynä tähän on se, että miehet pitävät naisia lyhyempiä perhevapaita. (Salmi & Närvi 2017; Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018; 2022.)

Naisten työhön osallistumisen kannalta päivähoidon ja perhevapaat ovat keskeisiä hoivan sukupuolittuneisuuden vuoksi. Vuonna 2016 Sipilän hallituksen päätöksestä subjektiivista päivähoidon rajoitettiin, jolloin työttömien, opiskelevien ja osa-aikatoimissa käyvien vanhempien lapsien oikeus päivähoidon rajattiin 20 tuntiin viikossa. Tämä vaikutti työn ja perhe-elämän yhteensovittamiseen, ja heikensi vanhempien mahdollisuuksia opiskeluun, työnhakuun ja työssä käymiseen, erityisesti yksinhuoltajilla. Lakimuutosta pidettiin eriarvoistavana, ja rajoitus peruttiin vuonna 2020. (Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018; HE 34/2019.)

2.1.4 Miehet ja tasa-arvopoliittika

Vaikka naisjärjestöt ovat ajaneet jo 1960-luvulta asti myös miesten asiaa, miehet ovat jääneet vähäiselle huomiolle tasa-arvopoliittikassa. Vuosien 1995–2011 hallitusohjelmissa lueteltiin vain kaksi miehille kohdistettua tasa-arvopoliittista tavoitetta, joista ensimmäinen oli isien

perhevapaiden käytön lisääminen. Toinen näistä tavoitteista oli miesten sisällyttäminen tasa-arvopolitiikkaan, minkä seurauksena vuonna 2003 syntyi asiakirja nimeltä *Miehet ja tasa-arvopolitiikka*. Asiakirja sisältää myös miesten oman vastuun ja roolin naisten tasa-arvon parantamisessa, ja keskittyy siis edelleen tasa-arvon kokonaisvaltaiseen kehittämiseen. Asiakirjan julkaisun jälkeen vuonna 2010 toteutettiin kyselytutkimus miesten kokemasta väkivallasta ja miehet sisällytettiin yhdeksi tasa-arvopolitiikan pääteemaksi. (Varanka 2012.)

Tasa-arvo-ohjelmissa miehiä on huomioitu hallitusohjelmia enemmän erilaisilla teema-alueilla, ja miesten tasa-arvoa edistäviä toimia ovat olleet lainsäädännölliset muutokset ja yksittäiset toimet, kuten kehittämishankkeet, selvitykset ja kokeilut. Toisaalta Lipposen hallituksen vuoden 1997 tasa-arvo-ohjelman muotoilussa sukupuolten välisen tasa-arvon suurin haaste nähtiin olevan miesten ylikuolleisuus, ja vastuu sen ratkaisusta terveystieteissä. Miesten kokonaisvaltainen sisällyttäminen tasa-arvopolitiikkaan edistäisi sekä naisten että miesten asemaa, kun päätävässä olevat miehet olisivat sitoutuneempia naisten aseman edistämiseen, ja toisaalta miehet itse eivät olisi maskuliinisten asenteiden ja odotusten rajoittamia. (Varanka 2012; Julkunen 2012.) Maskuliinisilla asenteilla on vaikutuksia miesten terveyskäyttäytymiseen ja kuolemiin. Miehet hakevat naisia vähemmän apua sekä fyysisiin että psyykkisiin ongelmiin, ja miehet käyttävät päihteitä enemmän kuin naiset. Miesten keski-ikä on noin kuusi vuotta naisia alhaisempi ja he kuolevat useammin alkoholiperäisiin tauteihin, tapaturmaisesti, väkivallan uhreina tai itsemurhan ja sairauksien kautta. (Tilastokeskus 2020b; 2021; Bryde Christensen ym. 2022; Addis & Mahalik 2003.) Miehet ovat myös keskimääräisesti alhaisemmin koulutettuja kuin naiset (STM 2020, 32).

Sosioekonomisella taustalla on vahva vaikutus hyvinvointiin, terveyteen, koulumenestykseen ja kouluttautumiseen (Karvonen ym. 2019, 101–229; OKM 2018; Knaappila ym. 2021). Erityisesti miehillä alhainen sosioekonominen asema on yhteydessä suurempaan kuolleisuuteen verrattuna miehiin korkeammassa sosioekonomisessa asemassa (Parikka ym. 2017). Varhaiskasvatuksella pystytään tasaamaan sosioekonomisen taustan tuomia eroja lasten välillä, minkä vuoksi varhaiskasvatukseen ja koulutukseen panostaminen voidaan nähdä tasa-arvopoliittisesti tärkeänä (STM 2020, 30). Vanhempien ammatilla, koulutuksella ja sosioekonomisella asemalla on vaikutusta lasten koulumenestykseen ja koulutusvalintoihin, mikä on viimeisen vuosikymmenen aikana entisestään voimistunut (Pesu 2018, 8–13; OKM 2018). Pojat hakevat tyttöjä useammin ammattikouluun ja yliopistojen opiskelijoista suurin osa on naisia (STM 2020, 32). Tyttöjen ja poikien välinen ero koulumenestyksessä on myös ennestään kasvanut, kun tytöt ovat PISA-tuloksissa ohittaneet pojat matematiikassa, ja poikien

lukutaito on edelleen tyttöjä heikompi. Maahanmuuttajataustaisilla lapsilla sukupuolten väliset erot eivät ole yhtä suuret, mutta heidän lukutaitonsa on kantaväestön lapsia keskimääräisesti alhaisempi. (OKM 2018.)

Koulutuksen sisällyttäminen osaksi tasa-arvopolitiikkaa ehkäisee myös miesten syrjäytymistä. Syrjäytyneistä 15–29-vuotiaista kaksi kolmasosaa on miehiä. Syrjäytymisen taustatekijöistä monet ovat havaittavissa jo kouluiässä, kuten koulutuksen puute, työttömyys, asunnottomuus, mielenterveydelliset ongelmat, sairastuminen, rikollisuus, väkivaltaisuus ja päihteiden käyttö. Ongelmakäyttäytyminen on yleisempää sosioekonomisesti huono-osaisilla nuorilla. (Myrskylä 2012; Knaappila ym. 2021.) Syrjäytymisen ehkäisemiseksi Marinin hallitus nosti oppivelvollisuutta 18 ikävuoteen, jolloin peruskoulutukseen sisältyy myös lukio ja ammattikoulu.

2.2 Euroopan Unioni ja Suomen tasa-arvopolitiikka

Euroopan unioni alkoi säätelemään Suomen tasa-arvopolitiikkaa Suomen liittyttyä unioniin vuonna 1995. Suomessa on perinteisesti ollut vahva sosiaalipoliittinen tuki tasa-arvon edistämiseksi, jota on ollut vaikea sovittaa EU:n toimintaan. Unionin sosiaalipoliittika toimii jäsenmaiden omaa sosiaalipoliittikkaa täydentävänä osana. EU:lla on vahva asema lainsäätäjän roolissa koko unionin alueella, ja sen tekemä lainsäädäntö on merkittävä tasa-arvon edistämisen kannalta, minkä vuoksi talouspolitiikka ohjaa vahvasti unionin tasa-arvopolitiikkaa. (Kantola 2010, 2; Kantola & Nousiainen 2012, 124–130.) Jäsenyys on nostanut tasa-arvopolitiikan arvostusta, oikeutusta ja organisointia, tehden siitä tehokkaampaa ja näkyvämpää 2000-luvulla. Tasa-arvotavoitteet ja linjaukset kirjataan virallisesti valtion hallitusten hallitusohjelmiin ja tasa-arvo-ohjelmiin. (Holli & Kantola 2007; Julkunen 2016.) Toisaalta EU:n on nähty ajavan uusliberalistisia tavoitteita, jotka eivät leikkausten ja budjettien kautta edistä tasa-arvon kehitystä (Kantola & Nousiainen 2012, 124–130).

EU:ssa on kehitetty viisi välinettä, pilaria, tasa-arvon edistämiseen, joita jäsenvaltiot voivat hyödyntää tasa-arvon kehittämisessä. Nämä ovat syrjinnänvastainen lainsäädäntö, positiiviset erityistoimet, sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen, tasa-arvo-ohjelmien laatiminen ja tasa-arvon rahoitusohjelmat. Pilareihin sisältyy myös tasa-arvon intersektionaalinen tarkastelu, jolloin sukupuolen lisäksi huomioidaan myös muut syrjintäperusteet, kuten uskonto, etnisyys, vammaisuus ja seksuaalinen suuntautuminen. (Kantola & Nousiainen 2012, 124–133; Kantola 2015, 74–76; Kantola 2016.) Pilareita voi tarkastella sekä myönteisesti että kielteisesti. Tasa-arvon edistämiseen käytetyillä välineillä on potentiaalia, mutta hallinnolliset keinot kohtaavat

toimeenpano-ongelmia ja kiintiöiden käytöllä voi olla myös negatiivisia vaikutuksia. Vaikka poliittisia toimenpiteitä valvotaan, on vaikeaa asettaa tasa-arvoa edistävää politiikkaa vastuuseen epäonnistumisista. Naisiin kohdistuvan politiikan saavutukset ovat pohjautuneet yhteistyölle hallinnon tasa-arvoelinten, naisjärjestöjen, puolueiden tasa-arvotietoisten naisten, feministisen liikkeen ja naistutkimuksen kanssa. (Holli & Kantola 2007.)

Joidenkin tutkijoiden mukaan vuonna 2008 alkanut finanssikriisi on ajanut EU:n ja sen jäsenmaat tasa-arvopolitiikan ahdinkoon. Finanssikriisistä seurannut Euroopan konservatismiin ja äärioikeiston suosion kasvu on tutkijoiden mukaan johtanut ihmisoikeuksien polkemiseen ja puutteelliseen sitoutumiseen tasa-arvopoliittisiin tavoitteisiin EU:ssa. (Kantola 2016, 83; Kantola & Lombardo 2017 1–26; Elomäki & Kantola 2020, 34.) Tasa-arvopolitiikan viisi pilaria eivät saavuta tavoitettaan, kun rahoitusta on vähennetty, valtavirtaistamisen täytäntöönpano on vajavaista, tasa-arvo-ohjelmat ovat menettäneet institutionaalista asemaansa ja uusia direktiivejä ei luoda (Kantola 2015, 74–76; Kantola 2016, 83; Elomäki & Kantola 2020, 34). Vaikka tasa-arvo nähdäänkin ihmisoikeuskysymyksenä, naisten asemaa parantamisen arvoisena perustellaan lähinnä talouskasvun ja kilpailukyvyn kehittämisen vuoksi, ja tämän diskurssin ohella on asetettu talouskuripolitiikkaa, jonka vaikutukset ovat kohdistuneet pääasiassa naisiin. Erityisesti rodullistetut naiset ovat kärsineet sosiaalietuuksien leikkauksista ja naisten työmarkkina-aseman heikentymisestä talouskuripolitiikan seurauksena. (Karamessini 2014, 3–16; Villa & Smith 2014, 273–294; Cavaghan 2017 49–72; Emejulu & Bassel 2017; Kantola & Lombardo 2017 1–26; 185–208, Elomäki & Kantola 2020, 34, Jacquot 2017, 27–48.) Tasa-arvoindikaattorien mukaan monissa EU:n jäsenmaissa eriarvoisuus sukupuolten välillä on kasvanut ja esimerkiksi työmarkkinoiden segregatio, naisten vähäinen poliittinen edustus ja sukupuolistunut väkivalta on edelleen yleistä. EU:n tasa-arvopolitiikan heikentynyt asema on siis suorassa yhteydessä tasa-arvoon jäsenmaissa. (EIGE 2017; Elomäki & Kantola 2020, 34.)

2.2.1 Pilari I: Syrjinnänvastainen lainsäädäntö

EU:n tasa-arvopolitiikan ensimmäinen pilari, syrjinnänvastainen lainsäädäntö, sitoi myös Pohjoismaita uudistamaan tasa-arvopoliittista lainsäädäntöään ja yhdenvertaisuuslakejaan. Lainsäädäntö käsitteellisesti välillisen ja välittömän syrjinnän ja tiukensi syrjintäkieltoa. Alun perin syrjintäkielto kosketti vain työelämää, mutta sittemmin sitä laajennettiin työmarkkinoiden ulkopuolelle vuonna 1997 Amsterdamin sopimuksen seurauksena. (Kantola & Nousiainen 2012, 124–133; Kantola 2015, 74–76; Kantola 2016.) Syrjinnänvastainen lainsäädäntö kuuluu

EU:n kovan lainsäädännön piiriin, joka velvoittaa jäsenmaita syrjinnänvastaisen lainsäädännön laatimiseen (Elomäki & Kantola 2020). Syrjinnänvastaisuus on osa yhdenvertaisuuden oikeudellista periaatetta.

Syrjinnän kieltö kattaa sukupuolen, rodun ja etnisyyden, uskonnon ja vakaumuksen, seksuaalisen suuntaumuksen, iän ja vammaisuuden. Sukupuolisyryntää vastustavat direktiivit laadittiin jo 1970-luvulla ja muiden syrjintäperusteiden 2000-luvun alussa (Kantola 2016.) Sukupuolten tasa-arvoa koskevista toimista samanpalkkaisuusdirektiivi laadittiin vuonna 1975, erilaisia työelämäsyryntään koskevia muotoja koskeva direktiivi 1976, lakisääteisen sosiaaliturvan alueella esiintyvää syrjintää koskeva direktiivi 1989, työhön liittyvän sosiaaliturvan syrjinnän direktiivi 1986, raskaussuojadirektiivi 1992 ja vanhempainvapaaseen oikeuttava direktiivi 2010, joka korvattiin työelämän tasapaino -direktiivillä. (Direktiivit 79/7/ETY; 96/97/ETY; 92/85/ETY; 2010/18/EU; 2019/1158.) Perheen ja työn tasapainottamista koskeva direktiivi hyväksyttiin vuonna 2019, jossa säädetään isyysvapaan, vanhempainvapaan, omaishoitovapaan ja joustavien työjärjestelyjen ehtoja (Direktiivi 2019/1158). Rotua ja etnistä syrjintää kattavat direktiivit ovat sisällöltään laajoja ja kattavat kaikki elämän osa-alueet, mutta muiden syrjintäperusteiden kieltö koskettaa vain työelämää, sukupuolta lukuun ottamatta (Elomäki & Kantola 2020).

Syrjinnänvastaisen lainsäädännön toteutuminen on EU:n komission ja Euroopan tuomioistuimen valvonnan alaisuudessa, mutta silti jäsenvaltioiden välillä esiintyy suuria eroavaisuuksia lainsäädännön toimeenpanossa. Se ei ole myöskään onnistunut vaikuttamaan rakenteelliseen eriarvoisuuteen tai vaikuttanut toivotulla tavalla esimerkiksi palkkauksen tasa-arvoon. (Kantola & Nousiainen 2012, 124–133; Kantola 2015, 74–76; 2016.) EU:lla syrjimättömyys on tasa-arvon edistämistä yleisempi lähtökohta ja tasa-arvopoliittisen lainsäädännön ja politiikan pohja. (Kantola & Nousiainen 2008; Harjunen 2010.)

2.2.2 Pilari II: Positiiviset erityistoimet

Säädös positiivisiin erityistoimiin lisättiin Amsterdamin sopimuksen yhteydessä. Positiivisilla erityistoimilla pyritään käytännön tasa-arvotyön toteutukseen, jolla pyritään korjaamaan syrjityn ryhmän asemaa. EU esimerkiksi asetti 40 prosentin sukupuolikiintiöt pörssiyrityiden hallituksiin vuonna 2013 nostakseen naisten edustajamäärää. Pohjoismaat ovat toteuttaneet positiivisia erityistoimia muita EU-maita paremmin, ja suhtautuminen sukupuolikiintiöihin on Suomessa ollut yleisesti myönteistä. Sipilän hallituskaudella sitoutuminen kiintiöihin

kuitenkin heikkeni. (Nousiainen & Pylkkänen 2001, 206; Kantola & Nousiainen 2012, 124–133; Kantola 2016, 88–89.)

2.2.3 Pilari III: Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen

EU:n jäsenmaat ovat sitoutuneet noudattamaan sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen periaatetta vuodesta 1995. Valtavirtaistaminen ulottaa tasa-arvon myös tasa-arvopolitiikan ulkopuolelle, jolloin kaikessa politiikassa tulee huomioida sukupuolinäkökulma. Tällöin tasa-arvo on sisällytetty myös muuhun EU-politiikkaan, kuten ulkopoliitiikkaan, vapaakauppaan ja maahanmuuttoon. Valtavirtaistamisen on tarkoitus puretua normeihin ja rakenteellisiin eriarvoisuuksiin ja tuottaa tasa-arvoista politiikkaa ja käytäntöjä. Sukupuolinäkökulman huomioiminen päätöksenteossa on välttämätöntä todellisesti tasa-arvoisen politiikan toteutumiseksi, jotta toimenpiteitä, resursseja ja palveluita osataan kohdistaa niille, jotka niitä eniten tarvitsevat. (Rees 2005, 557–559; Kantola & Nousiainen 2012, 135–136; Onwen-Huma 2012, 55.)

Valtavirtaistamisen käytännön toteutuminen on kuitenkin jäänyt monien tutkijoiden mukaan vajavaiseksi. Tutkimuksissa on havaittu valtavirtaistamisen toteutumisen sekä EU:ssa että Suomen valtionhallinnossa vaihtelevan ministeriöiden ja prosessien välillä ja sen toteutuksen jäävän puutteelliseksi tasa-arvon edistämiseksi. Syynä on valtavirtaistamisen käsitteen epäselvyys sekä puutteellinen ymmärrys valtavirtaistamisen todellisesta tarpeellisuudesta. Tietämättömyys ja ymmärtämättömyys lisäävät sekä passiivista että aktiivista vastustusta tasa-arvon edistämistä ja valtavirtaistamista kohtaan, jolloin valtavirtaistamisen käytännön vaikutukset eivät toteudu. (Schmidt 2005, 351; Ylöstalo 2013; Elomäki 2014.) Myös EU:n tasa-arvopolitiikan kriisi talouskuripolitiikan hampaissa on suuresti heikentänyt valtavirtaistamisen toimeenpanoa, eikä talouskuripolitiikan sukupuolivaikutuksista tehty ajankohtaisia arvioita (Kantola 2016, 90.)

Suomalaiset tutkijat ovat ehdottaneet valtavirtaistamisen konkreettisen toiminnan kehittämiseksi hallinnon rakenteiden ja toimeenpanon uudistusta, sillä tasa-arvon kehittäminen muuttuu helposti tekniseksi suorittamiseksi, jolloin tasa-arvotavoitteet eivät ole näkyviä tai selkeitä. Valtavirtaistamista olisi mahdollista edistää selkeämmillä tasa-arvotavoitteilla sekä kansallisella että eri hallinnon tasoilla. Valtavirtaistamista käsitteenä ja sen tarpeellisuutta tulisi selkeyttää, ja tulisi lisätä virkahenkilöiden monipuolista ymmärrystä sukupuolesta ja tasa-arvosta. Tällöin myös sukupuoleen kohdistuva rakenteellinen vallankäyttö muuttuisi

ymmärrettäväksi ja valtavirtaistaminen koettaisiin toteuttamisen arvoiseksi. (Ylöstalo 2013; Elomäki 2014; Elomäki ym. 2018.)

Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen on myös itse toimenpiteenä nähty välineenä EU:n uusliberalistiselle hallinnolle. Muu politiikka ja tavoitteet usein ohjaavat tasa-arvopolitiikan suuntaa. Tällöin tasa-arvon ja valtavirtaistamisen päätarkoitus on lähinnä tukea muita poliittisia päämääriä esimerkiksi naisten työllisyystavoitteiden osalta. (Kantola & Nousiainen 2012, 137.) Valtavirtaistamiskäytännöt ovat myös sivuuttaneet naisjärjestöt ja -liikkeet tasa-arvon asiantuntijoina, siirtäen tasa-arvotoimintaa virkamiesten vastuulle. (Verloo 2005, 351). Lisäksi tasa-arvon edistämisen toimet kuuluvat EU:n pehmeän sääntelyn piiriin, joka pyrkii kehittämään talouskasvua vähentämällä liiallista sääntelyä. Pehmeän sääntelyn alaisuuteen kuuluva politiikka ei ole jäsenmaille sitovaa, sen toteutusta ei seurata eikä sen noudattamatta jättämisestä seuraa sanktioita. (Hafner-Burton & Pollack 2009, 123–124; Kantola & Nousiainen 2012, 138–139.) Valtavirtaistamiseen sisältyvä sukupuolivaikutusten arviointi on uusliberalistisesti yleistynyt menetelmä, jonka tärkein arviointikohde on kuitenkin lakien taloudelliset vaikutukset (Pakarinen 2011, 45–65).

Vaikka tasa-arvopolitiikka on perinteisesti kohdistunut pääasiassa naisiin, on valtavirtaistamisen vaatimus nostanut myös miehet huomion kohteeksi 2000-luvulla. Jouni Varanka (2012) tutkii miesten esiintymistä tasa-arvopolitiikassa vuosina 1995–2011 käyttäen aineistonaan hallitusten ohjelmia ja tasa-arvo-ohjelmia. Miehiin kohdistuvia tasa-arvotavoitteita esiintyy hallitusohjelmissa vain kaksi kappaletta, joista ensimmäiseksi isien perhevapaiden käytön lisääminen on kirjattu kaikkiin hallitusohjelmiin vuodesta 1999 saakka, ja toiseksi vuoden 2003 hallitusohjelmassa tasa-arvopolitiikkaan sisällytettiin myös miesnäkökulma. (Varanka 2012, 47–49.)

2.2.4 Pilari IV: Tasa-arvo-ohjelmien laatiminen

Tasa-arvo-ohjelmia on EU:ssa laadittu jo 1980-luvulta asti. Ohjelmissa on käsitelty keskeiset tasa-arvon osa-alueet, toimenpiteet, tavoitteet, velvoitteet ja resurssit. Tasa-arvo-ohjelmat ovat osa EU:n pehmeää sääntelyä, eli ne eivät ole valtioita oikeudellisesti sitovia, vaan lähinnä politiikkasuosituksia. Ne ovat EU:n tasa-arvopolitiikan keskeisin väline. Ohjaavasta luonteestaan huolimatta ne ovat olleet tasa-arvoa edistävä työkalu tavoitteiden ja painopisteiden asettelulla, hankkeiden rahoituksella ja ylikansallisten verkostojen luomisen tukemisella. Niiden avulla on nostettu esiin uudenlaisia tasa-arvokysymyksiä, kuten työn ja perheen

yhteensovittaminen. (Elomäki & Kantola 2020; Ahrens 2018; Hoskyns 2000; Eräranta & Kantola 2016; Elomäki 2015; 2018.)

Ohjelmat ovat kokeneet heikentymistä 2000-luvun puolivälissä. Syitä heikentymiselle on jäsenmaiden tasa-arvopolitiikan vastustus ja tasa-arvopolitiikan normalisoituminen. Tasa-arvo-ohjelmista poistettiin tasa-arvopolitiikan budjetointi vuonna 2006, joka muutti sen luonnetta enemmän julistuksenomaiseksi. Kyseinen vuoden 2006–2010 tasa-arvo-ohjelma ei sisältänyt uutta lainsäädäntöä tai uusia suunnitelmia tasa-arvon edistämiseen, vaan keskittyi lähinnä kuvailemaan olemassa olevien toimenpiteitä. Samaten 2000-luvun tasa-arvo-ohjelmien sisällössä ei enää käsitellä olemassa olevaa epätasa-arvoa. Ohjelmissa on keskitytty pitkälti tasa-arvoon talouskasvun ja kilpailukyvyn välineenä, ja tasa-arvosta on samalla alettu puhumaan lähinnä taloudellisen hyödyn kautta, jossa naiset on muutettu hyödynnettäväksi inhimilliseksi pääomaksi. Tasa-arvo-ohjelmat poistettiin kokonaan EU:n pehmeän oikeuden piiristä vuonna 2015, joka heikensi edelleen ohjelmien institutionaalista asemaa. (Elomäki & Kantola 2020; Ahrens 2018; Hoskyns 2000; Elomäki 2015; Jenson 2008.)

2.2.5 Pilari V: Tasa-arvon rahoitusohjelmat

Tasa-arvopolitiikka on saanut taloudellista tukea 1970-luvulta saakka, jolla on konkreettisesti tarjottu resurssit tasa-arvopolitiikan edistämiseksi. 1980-luvulla tasa-arvopolitiikan rahoitus sai pysyvän muodon, kun monivuotiset tasa-arvo-ohjelmat saivat oman taloudellisen tuen. 1990-luvun alussa tasa-arvoisten mahdollisuuksien edistämiseksi työmarkkinoilla kehitettiin erillinen ohjelma, jota Euroopan sosiaalirahasto on tukenut ja joka on tärkein rahoitusohjelma tasa-arvon edistämässä. 1990-luvulta lähtien tasa-arvon tavoitteita on sisällytetty myös esimerkiksi kehitysyhteistyön ja perusoikeuksia koskeviin rahoitusohjelmiin. Vuonna 1997 käynnistettiin ohjelma, joka rahoittaa toimenpiteitä naisiin ja lapsiin kohdistuvaa väkivaltaa vastaan. (Jacquot 2015, 113–115; Elomäki & Kantola 2020.)

Tasa-arvon edistämiseen tarkoitetut rahoitusohjelmat ovat vähentyneet merkittävästi 2000-luvulla, samoin kuin siihen varatut taloudelliset resurssit. Tasa-arvoa alettiin nähdä osana laajempaa syrjinnän ja yhdenvertaisuuden käsitettä, minkä seurauksena rahoitusta on siirretty yleisemmin yhdenvertaisuutta edistäviin ohjelmiin ja toimenpiteisiin. Tasa-arvon edistämiseen suunnattua rahoitusta ei enää vakioida monivuotisesti kuten aiemmin. Rahoitusohjelmien ja tasa-arvotavoitteiden asteittainen väheneminen on vaikuttanut myös tasa-arvon edistämiseen tarkoitettuihin budjettimäärärahoihin. Rahoituksen huippu oli 1997–1999, jolloin se kattoi

yhden prosentin EU:n kokonaisbudjetista. Vuosina 2007–2013 rahoitus oli alle 0,2 prosenttia. (Jacquot 2015, 147–152; Elomäki & Kantola 2020.)

2.3 Suomen tasa-arvopoliittinen lainsäädäntö

Suomessa laki miesten ja naisten välisestä tasa-arvosta säädettiin vuonna 1986 Suomen liittyttyä YK:n naisten oikeuksien yleissopimukseen (CEDAW), ja sitä on uudistettu vuosina 1995, 1997, 2002 ja 2006 Euroopan unioniin liittymisen ja sen tasa-arvodirektiivien muutosten jälkeen (Harjunen 2010; Niemi 2019). Tasa-arvolain lisäksi tasa-arvopoliittiseen lainsäädäntöön sisältyy myös laki yhdenvertaisuudesta. Yhdenvertaisuuslaki säädettiin Suomessa vuonna 2004 EU:n työelämäsyrijinnänvastaisen direktiivin seurauksena, ja sitä uudistettiin vuonna 2014. (Yhdenvertaisuuslaki 21/2004; 1325/2014; Niemi 2019.) Uudistuksen oli tarkoitus yhtenäistää syrjintäperusteista lakia ja tehostaa valvontaa lain noudattamisesta ja kehittää syrjintäperusteisia oikeussuojakeinoja (HE 19/2014). Yhdenvertaisuuslaki kieltää syrjinnän myös työelämän ulkopuolella, ulottuen kaikkiin yhteiskunnan osa-alueisiin. Määritykset tasa-arvosta sukupuolten välisenä ja yhdenvertaisuudesta muina syrjintäperusteina vakiintui 2000-luvun alussa oikeudelliseen yhteyteen. (Niemi 2019.) Tasa-arvolainsäädäntö velvoittaa tasa-arvon edistämiseen ja syrjinnän kieltämiseen, perustuen sekä ihmis- että perusoikeuksiin (Pentikäinen 2012). Tasa-arvolain ja yhdenvertaisuuslain merkittävin ero löytyy säädöksistä koskien palkkatasa-arvoa, jota yhdenvertaisuuslaissa ei esiinny (Niemi 2019).

Tasa-arvolain tarkoitus määritellään Suomen laissa (1329/2014 § 1) seuraavasti:

Tämän lain tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä tässä tarkoituksessa parantaa naisten asemaa erityisesti työelämässä. Lain tarkoituksena on myös estää sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuva syrjintä.

Yhdenvertaisuus huomioi laajasti yksilöiden eri ominaisuuksia, jotka voivat rakenteellisesti johtaa epäoikeudenmukaiseen kohteluun. Oikeusministeriön ylläpitämä yhdenvertaisuuden tietopankki yhdenvertaisuus.fi määrittelee yhdenvertaisuuskäsityksen tarkoittavan sitä, että ihmiset ovat samanarvoisia riippumatta henkilöön liittyvistä syistä kuten iästä, sukupuolesta, kansalaisuudesta, kielestä, kansallisesta tai etnisestä alkuperästä, uskonnosta, vammasta, terveydentilasta tai seksuaalisesta suuntautumisesta, ja heillä on samanlaiset mahdollisuudet muun muassa työuraan, kouluttautumiseen ja palveluihin. Yhdenvertaisuuslaki sisältää myös

syrijinnänvastaisen lainsäädännön, joka sisältää välillisen ja välittömän syrjinnän sekä häirinnän. (Niemi 2019; Yhdenvertaisuus.fi – Mitä yhdenvertaisuudella tarkoitetaan?)

Pohjoismaisessa hyvinvointivaltiossa nainen nähdään usein heteronormatiivisesti valkoisina, keskiluokkaisina heteroperheiden äiteinä (Kantola ym. 2020, 8–25). Myös tasa-arvo-ohjelmat perinteisesti tarkastelevat naisia tällaisen rajatun linssin läpi. Tasa-arvon edistäminen voi jäädä tällöin monien tähän heteronormatiivisen sukupuolikäsityksen ulkopuolelle kuuluvien naisten, miesten ja sukupuolivähemmistöjen osalta vajavaiseksi. Siksi tasa-arvoa on vaikeaa tarkastella ilman yhdenvertaisuuden käsitettä. Tasa-arvon perinteinen, suppea näkökulma ei huomioi etnistä taustaa, ikää, seksuaalista suuntausta, luokkataustaa tai sukupuoli-identiteettiä, jotka usein asettavat yksilön eriarvoiseen asemaan. Viime vuosina kehitystä on kuitenkin tällä saralla tapahtunut, sillä naisten välinen erilaisuus ja käsitykset sukupuolesta ovat monipuolistuneet (Niemi 2019). Tasa-arvoa on tällöin lähdetty tarkastelemaan risteävästä, eli intersektionaalisesta näkökulmasta.

Intersektionaalisuuden käsite, josta käytetään suomeksi myös nimitystä risteävä syrjintä, syntyi 1990-luvulla Yhdysvalloissa. Sen luoja on Kimberlé Crenshaw, joka havaitsi, että tasa-arvokeskustelussa ei huomioitu rodullistettujen naisten asemaa. (Niemi 2019, 85.) Crenshaw (1991) käytti intersektionaalisuuden käsitettä kuvaamaan, miten rodun ja sukupuolen yhteys muokkaa afroamerikkalaisten naisten kokemuksia ja edesauttaa heihin kohdistuvaa hallintaa ja marginalisointia. Intersektionaalisuutta on metodologisesti mahdollista tarkastella Crenshaw'n kehittämän kolmijakoisen mallin mukaan rakenteellisesta, poliittisesta tai representatiivisesta näkökulmasta.

Rakenteellinen intersektionaalisuus korostaa yhteiskunnallisen kohtelun ulottuvan myös sukupuolen ulkopuolelle, kun ihmisiä jaotellaan lisäksi esimerkiksi ihonvärin, seksuaalisuuden tai yhteiskuntaluokan mukaan. Tämän jaon seurauksena ryhmiin kohdistuu rakenteellisia hyötyjä ja haittoja, muun muassa työllistymisen, koulutuksen tai rasistisen ja seksistisen kohtelun kautta. Poliittisen intersektionaalisuuden kautta tarkastelleen sitä, miten politiikka keskittyy yhtenäisinä pidettyihin ryhmiin, juuri esimerkiksi yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon käsitteiden kautta, jossa ryhmät on jaoteltu homogeenisesti kuten ”naiset”, ”mustat” tai ”seksuaalivähemmistöt”. Representaatioiden intersektionaalisuudessa keskitytään siihen, miten kulttuurisesti esitetyt representaatiot ihmisryhmistä vaikuttavat näiden arvoon ihmisinä ja millaisia identiteettikäsityksiä nämä tuottavat. (Crenshaw 1991; Karkulehto ym. 2012.)

Kaiken kaikkiaan intersektionaalinen näkökulma tarkastelee sukupuolta perinteistä mies-naisjakoa monipuolisemmin, huomioiden eri taustojen tuomat eri haasteet ja etuoikeudet. (Crenshaw 1991; Karkulehto ym. 2012.) Haasteita ovat esimerkiksi maahanmuuttajanaisiin kohdistuva rasismi tai transsukupuolisten syrjintä, jollaisia valkoiset, heterot cissukupuoliset (eli henkilöt, jotka kokevat kuuluvansa syntymäänsä sukupuoleen) suomalaiset eivät kohtaa. Intersektionaalisen tarkastelun tärkeyttä korostaa sen mahdollisuus paljastaa syrjiviä rakenteita. Jos esimerkiksi vanhempainvapaajärjestelmää tarkastelee intersektionaalisesta näkökulmasta, löytää siitä ikään ja sukupuoleen liittyviä syrjiviä periaatteita, sillä se asettaa nuoret naiset työmarkkinoilla heikkoon asemaan (Niemi 2019).

Vaikka sukupuolten välistä tasa-arvoa on intersektionaalisesti mahdotonta tarkastella irrallaan yhdenvertaisuuden käsitteestä, olisi tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakien yhdistäminen ongelmallista. Lait ovat lähtökohdaltaan erilaisia, kun tasa-arvolain pyrkimys on tasa-arvon edistäminen ja yhdenvertaisuuslaki taas perustuu syrjimättömyysperiaatteeseen. Tutkijoiden mukaan tasa-arvon edistäminen saattaisi heikentyä, kun keskityttäisiin estämään syrjintätapauksia jo valmiiksi niukoilla resursseilla. (Kantola & Nousiainen 2008; Harjunen 2010.)

2.3.1 Syrjinnänvastainen lainsäädäntö

Syrjinnänvastainen lainsäädäntö on osa yhdenvertaisuuslakia (1325/2014), jonka mukaan syrjintää on välillinen ja välitön syrjintä, häirintä, vastatoimet lakiin vetoamisesta ja syrjivät työpaikkailmoitukset. Syrjinnän kiellon mukaan syrjintä ei saa kohdistua ikään, alkuperään, kansalaisuuteen, kieleen, uskontoon, vakaumukseen, mielipiteeseen, poliittiseen toimintaan, ammattiyhdistystoimintaan, perhesuhteisiin, terveydentilaan, vammaisuuteen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai muuhun henkilöön liittyvään syyhyn. Tasa-arvolaki (1986/609) sisällytti syrjinnänvastaiseen lainsäädäntöön myös seksuaalisen häirinnän vuonna 2005 ja sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun vuonna 2014. Syrjinnän kieltö ei kohdistu EU-direktiivien tavoin vain työelämään, vaan koskee kaikkia elämänalueita, paitsi uskonnon harjoittamista ja asevelvollisuutta (Niemi 2019).

Välitön syrjintä laissa määritellään tilanteeksi, jossa jotakuta kohdellaan epäsuotuisammin kuin jotakuta muuta verrattavissa olevassa tilanteessa, perustuen henkilön ominaisuuksiin kuten sukupuoleen tai etniseen taustaan. Välillisessä syrjinnässä näennäisesti yhdenvertainen sääntö, peruste tai käytäntö asettaa jonkun epäedullisempaan asemaan jonkin henkilön ominaisuuden

mukaan. (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014.) Lainsäädännön avulla välittömään syrjintään on pystytty aktiivisesti vaikuttamaan monilla elämän osa-alueilla, kun tasa-arvovaltuutettu on pystynyt puuttumaan esimerkiksi kampaamopalveluiden sukupuolittuneeseen hinnoitteluun (Niemi 2019).

Yhdenvertaisuuslakiin sisältyy myös positiivinen erityiskohtelu, jonka päämääränä on syrjinnän haittojen ehkäiseminen ja yhdenvertaisuuden edistäminen. Mikäli positiivinen erityiskohtelu on oikeutettua lainsäädännön, toiminnan tavoitteiden ja oikeasuhteisuuden, tai lainsäädännön puuttuessa ihmisoikeuksien kannalta, se on hyväksyttävää eikä erityiskohtelua lueta syrjinnäksi. (Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014.)

Translaki

Suomen lainsäädännössä sukupuolen moninaisuus huomioitiin ensimmäistä kertaa vuonna 2002, kun translaki hyväksyttiin. Sukupuolen moninaisuus -käsitteen alle lukeutuvat transihmiset, muunsukupuoliset ja intersukupuoliset henkilöt. Termi trans viittaa henkilöihin, joiden sukupuoli-identiteetti eroaa syntymässä määritellystä sukupuolesta, kattaen sekä transihmisiä ja intersukupuolisia. (Järviö 2020, 113–114.)

Translaissa on tiukat kriteerit sukupuolen juridiseen vaihtamiseen, ja vuonna 2003 voimaan tulleen Suomen translain (563/2002 § 1) mukaan henkilön sukupuoli oli juridisesti vahvistettavissa, jos hän:

- 1) esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa sekä siitä, että hänet on steriloitu tai että hän muusta syystä on lisääntymiskyvytön;*
- 2) on täysi-ikäinen;*
- 3) ei ole avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa; ja*
- 4) on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa.*

Sukupuolten moninaisuudesta muodostettiin tasa-arvopoliittinen kysymys, kun tasa-arvolaki uudistettiin vuonna 2014, mikä toi transihmiset näkyväksi osaksi tasa-arvopoliittikkaa ja yhteiskuntaa. Samana vuonna tasa-arvolain syrjintäperusteisiin lisättiin sukupuolisyryjinnän kattavan myös sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun. (Järviö 2020, 113–126). Transihmiset ovatkin syrjityin ihmisryhmä (FRA 2016). Vuonna 2017 astui voimaan translain

muutos, jossa laista poistettiin vaatimus naimattomuudesta, jotta sukupuolenkorjaus sallittiin (Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta, 252/2016 § 1). Kuitenkin translaki edelleen edellytti, että sukupuolensa korjaavan tulee olla lisääntymiskyvytön ja omaksua sukupuolelle ominaiset sukupuoliroolit (Niemi 2020, 75).

Translain uudistus otettiin ensimmäistä kertaa osaksi hallitusohjelmaa, kun pääministeri Sanna Marinin hallitus nosti translain uudistuksen asialistalleen vuonna 2019. Uudistuksessa erotetaan lääketieteellinen ja juridinen sukupuolen korjaus, ja siinä korostetaan erityisesti perus- ja ihmisoikeuksia. (Niemi 2020, 75; Järviö 2020, 126–128). Marinin hallituksen uudistettu translaki hyväksyttiin eduskunnassa helmikuussa 2023, ja sukupuolimerkintöjen osalta se astui voimaan maaliskuussa 2023. Uudistuksen myötä sukupuoli voidaan vahvistaa oman selvityksen mukaan ilman lääketieteellisiä hoitoja. (HE 189/2022; Eduskunta 2023; Seta ry 2023.) Uudistettu translaki, laki sukupuolen vahvistamisesta (295/2023 § 1), määrittelee sukupuolen vahvistamisen kriteereiksi:

Henkilö vahvistetaan kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annetussa laissa (661/2009) tarkoitettuun väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän:

- 1) esittää selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen;*
- 2) on täysi-ikäinen; ja*
- 3) on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa.*

Häirintä

Seksuaalisen häirinnän kieltö työpaikoilla lisättiin tasa-arvodirektiiviin vuonna 2002, jolloin tasa-arvolakia muutettiin direktiiviä mukailleen. Vuonna 2005 syrjinnän määritelmään sisällytettiin seksuaalisen häirinnän ja sukupuolisen häirinnän käsitteet. (HE 195/2004; Tasa-arvolain muutos 232/2005.) Tasa-arvolaki (1986/609 § 7) määrittelee seksuaalisen häirinnän seuraavasti:

Seksuaalisella häirinnällä tarkoitetaan tässä laissa sanallista, sanatonta tai fyysistä, luonteeltaan seksuaalista ei-toivottua käytöstä, jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan henkilön henkistä tai fyysistä koskemattomuutta erityisesti luomalla uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.

Tasa-arvolain mukaan sukupuoleen perustuvan häirinnän erottaa seksuaalisesta häirinnästä sen epäseksuaalinen luonne:

Sukupuoleen perustuvalla häirinnällä tarkoitetaan tässä laissa henkilön sukupuoleen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun liittyvää ei-toivottua käytöstä, joka ei ole luonteeltaan seksuaalista ja jolla tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti loukataan tämän henkistä tai fyysistä koskemattomuutta ja jolla luodaan uhkaava, vihamielinen, halventava, nöyryyttävä tai ahdistava ilmapiiri.

Vuonna 2014 säännös seksuaalisesta ahdistelusta lisättiin rikoslakiin (Rikoslaki 39/1889, luku 20 § 6), ja teosta voi seurata sakkoja tai enintään puoli vuotta vankeutta.

Joka

1) koskettelemalla tai

2) kosketteluun voimakkuutensa tai toistuvuutensa vuoksi vakavuudeltaan rinnastettavalla tavalla sanallisesti, lähettämällä tai esittämällä viestin tai kuvan, ottamalla kuvan tai itseään paljastamalla, taikka muulla vastaavalla tavalla

tekee toiselle seksuaalisen teon, joka on omiaan loukkaamaan tämän seksuaalista itsemääräämisoikeutta, on tuomittava, jollei teosta muualla tässä luvussa säädetä rangaistusta, seksuaalisesta ahdistelusta sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.

Naisten kokema seksuaalinen häirintä ja ahdistelu on laaja ongelma Suomessa. Aihe nousi kiihkeän kansainvälisen keskustelun kohteeksi vuonna 2017 #metoo-kampanjan seurauksena, joka toi julkisuuteen lukuisia häirintätapauksia myös Suomessa (Niemi 2019). Vuoden 2017 tasa-arvobarometrin mukaan viimeisen kahden vuoden aikana alle 35-vuotiaista naisista 56 prosenttia oli kokenut seksuaalista häirintää, miehillä luvun ollessa 17 prosenttia. Häirintäkokemukset kohdistuvat erityisesti nuoriin, pienituloisiin tai maahanmuuttajataustaisiin naisiin sekä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin. (Anttila ym. 2018.) Transsukupuolisista nuorista yli 80 prosenttia raportoi kokeneensa jonkinlaista häirintää, ja maahanmuuttajanaisista häirinnän kokemuksista raportoi 47 prosenttia vastaajista (STM 2020, 36). Vuonna 2017 seksuaalisia ahdistelutapauksia ilmoitettiin poliisille 414 tapausta (Tilastokeskus 2018). Helsingin Sanomien mukaan vuonna 2017 rikosilmoituksia seksuaalisesta ahdistelusta oli kirjattu kolmen vuoden ajalta reilu 1200 ilmoitusta, joista 72

tapausta oli johtanut tuomioon ja näistä tuomioista 65 oli langettavia. Ahdistelijana toimi mies jokaisessa oikeustapauksessa. (Kerkelä ym. 2017.) Työelämässä naisista 38 prosenttia ja miehistä 9 prosenttia ilmoittaa kokeneensa seksuaalista häirintää, kokemusten kasautuessa erityisesti nuorille naisille. Kartoittaessa sitä, miksi työntekijät eivät ilmoittaneet kokemastaan häirinnästä, 46 prosenttia vastaajista ilmoitti ajattelevansa, ettei asiaa otettaisi vakavasti. Vastaajista 31 prosenttia myös pelkäsi, että ilmoittaminen aiheuttaisi hankaluuksia työssä. (Taloustutkimuksen tutkimusraportti 2018.) Seksuaalisen häirinnän ja ahdistelun yleisyys ja vähäiset tuomiot viittaavat siihen, ettei sitä pidetä rakenteellisesti yhtä vakavana ongelmana kuin se todellisuudessa on.

2.3.2 Naisiin kohdistuva väkivalta

Naisiin kohdistuva väkivalta on pääasiassa naisiin kohdistuvia rikosoikeudellisia tekoja, joita ovat esimerkiksi raiskaukset, perheväkivalta ja seksuaalinen väkivalta. Naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäisy ja torjunta on yhteiskunnan ja valtion tärkeä tavoite, sillä naisten kohtaama väkivalta on ihmisoikeuskysymys ja väkivallalla on laajat vaikutukset koko yhteiskuntaan. (FRA 2014.)

Naisiin kohdistuva väkivalta on sisällytetty poliittiselle asialistalle 1990-luvulta asti, kun erityisesti YK:n Pekingin naiskongressi nosti asian tasa-arvokysymykseksi (Pekingin julistus ja toimintaohjelma 1995). Naisten kohtaaman väkivallan ehkäisemiseksi ja torjumiseksi luotiin Istanbulin sopimus, joka on Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemiseksi ja torjumiseksi. EU on allekirjoittanut sopimuksen vuonna 2017, mutta sopimuksen ratifioiminen on vielä kesken. Tasa-arvo- ja hallitusohjelmat ovat sisältäneet tavoitteen väkivallan ehkäisemiseksi vuodesta 1997 asti, mutta silti naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ei Suomessa ole tarkasti nähty epätasa-arvona. Naisten kokema väkivalta huomioitiin tasa-arvo-ongelmana Paavo Lipposen II hallituksen ja Matti Vanhasen I hallituksen hallitusohjelmissa, mutta nämä eivät määrittäneet väkivallan ja tasa-arvon välistä yhteyttä. (Niemi 2020.)

Suomi sitoutui Istanbulin sopimukseen vuonna 2015, mikä sitoo Suomea ehkäisemään ja torjumaan naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja perheväkivaltaa. Tämän seurauksena naisiin kohdistuvaa väkivaltaa on pyritty vähentämään ottamalla käyttöön monia toimenpiteitä, joiden myötä turvakodit siirrettiin valtionrahoitukseen. Suomessa on panostettu ennaltaehkäisyyn, palvelujen kehittämiseen ja asenteiden muutokseen ja pyritty kehittämään väkivallan

tunnistamista. Käyttöön on myös otettu vuorokautinen uhripuhelin. Ehkäisevien toimenpiteiden lisäksi yleinen tasa-arvon edistäminen on edellytys väkivallan torjumiselle ja valtion tulee myös tarkastella rikoslainsäädäntöä ja -tutkintaa, edesauttaa haitallisten stereotyyppien kitkemistä ja kehittää uhrin asemaa. (Niemi 2020.)

Suomen tilanne sai kriittisen arvion Istanbulin sopimusta valvovalta toimikunnalta vuonna 2019, joka arvioi, että Suomessa naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ei nähdä sukupuolikysymyksenä (GREVIO 2019). Rinteen hallitus huomioi toimikunnan raportin hallitusohjelmassaan, jossa sanotaan laadittavan torjuntaohjelman naisiin kohdistuvaa väkivaltaa kohtaan. Toimenpiteinä nimetään turvakotipaikkojen nostamista, sekä rikoslain kehittämistä koskien tyttöjen silpomista, pakkoavioliittoja ja seksuaalirikoksia. (Niemi 2020, 87–89.) Suomen raiskauslainsäädäntöä uudistettiin vuonna 2022, jossa raiskauksen tunnusmerkistö muutettiin väkivallan uhasta suostumusperusteiseksi (Rikoslaki 39/1889, luku 20 § 1; Laki rikoslain muuttamisesta 723/2022). Lainsäädännön uudistaminen lähti liikkeelle kansalaisaloitteesta nimeltä Suostumus2018.

EU:n perusoikeusviraston ja YK:n teettämien tutkimusten mukaan Suomi on korkean väkivallan maa lähes kaikissa naisiin kohdistuvan väkivallan muodoissa, ja naisten lukumäärä lähisuhdeväkivallan kuolonuhreina on suhteellisesti muita länsimaita korkeampi (FRA 2014; UNODC 2018). Maahanmuuttajanaiset ja vammaiset naiset kokevat väkivaltaa jopa 2–3 kertaa enemmän kuin valtaväestön naiset, ja suuremmissa väkivallan riskissä ovat myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt (STM 2020, 36). Tilastokeskuksen raportissa vuodelta 2019 viranomaisten tietoon tulleista perhe- ja lähisuhdeväkivallan täysi-ikäisistä uhreista 76,8 prosenttia oli naisia, ja kaikkien pari- ja lähisuhdeväkivaltarikosten epäillyistä 78,2 prosenttia oli miehiä (Tilastokeskus 2020a). Vuonna 2021 toteutetun pari- ja lähisuhdeväkivaltaa koskeva tutkimus osoitti, että naiset olivat kokeneet sekä fyysistä että seksuaalista väkivaltaa parisuhteessa miehiä useammin. Naisten raportoinnin mukaan väkivalta oli ollut myös vakavampaa, pitkäkestoisempaa ja sitä tapahtui useammin. Eniten väkivaltakokemuksia oli 35–54-vuotiailla naisilla. Naiset myös kertoivat ja hakivat apua lähisuhdeväkivaltaan useammin kuin miehet. Viimeisen viiden vuoden aikana turvakotiin oli sekä naisista että miehistä hakeutunut vain prosentti, vaikka tarve olisi ollut kenties suurempikin. (Tilastokeskus 2022.) Vaikka naisten kohtaaman väkivallan toimenpiteet ja oikeudellisuus ovat kehittyneet, väkivallan uhrit usein jättävät kokemuksensa ilmoittamatta poliisille ja tukijärjestöille, jolloin he jäävät yhteiskunnan tuen ulkopuolelle (FRA 2014).

2.3.3 Vanhempainvapaa

Suomessa valtion tukemalla vanhemmuudella on pitkä historia ja se on suuri tasa-arvopoliittinen ansio. Laki äitiysavustuksen jakamisesta vähävaraisille synnyttäjille säädettiin vuonna 1939 syntyvyyden edistämiseksi, joka sittemmin vuonna 1949 ulotettiin kaikille äideille (Kela: Äitiysavustuksen historia.) 1950- ja 1960-luvuilla sairausvakuutusjärjestelmän kehittämisen osaksi ryhdyttiin kehittämään rahallisesti korvattavia synnytyslomia (Haataja 2006; Ferrarini 2003). Äideille turvattiin sairausvakuutuslain (L 364/1963) turvin 54 arkipäivän äitiysrahakausi, jota sittemmin pidennettiin 72 arkipäivään (Haataja 2006). Perhepolitiikka oli aktiivisesti mukana julkisessa keskustelussa 2000-luvun alkupuolella, jota Riitta Jallinoja (2006) kutsui familistiseksi käännteeksi. Raija Julkusen (2010) mukaan keskustelu perhepolitiikasta keskittyi tällöin äitien sijaan erityisesti isään.

Nais- ja tasa-arvoliikkeiden aktivismin seurauksena 1960-luvulla alettiin keskustelemaan isien oikeuksista isyyslomaan (Haataja 2006). Naisten työmarkkina-aseman sekä lasten ja isien oikeuksien kehittämiseksi Suomessa otettiin äitien tuetun loman rinnalle käyttöön isyysloma vuonna 1978. Tällöin äitien seitsemän kuukauden synnytyslomasta olisi mahdollista jakaa kolme viimeistä kuukautta päällekkäiseksi lomaksi isien kanssa. Tämä oli kuitenkin riippuvaista äidin suostumuksesta. Isyysloma pidettiin lapsen syntymän yhteydessä ja sen kesto oli 6–12 arkipäivää. Isien asemaa äitiin ei kuitenkaan tällä järjestelyllä voitu pitää tasavertaisena, koska vanhempainrahan maksaminen edellytti äidin suostumusta, vaikka molempien vanhempien tulisi olla lapselle tasavertaisia huoltajia. (Kellokumpu 2007.) Synnytysloma muutettiin isyysvapaiden seurauksena vanhempainvapaaksi 1980-luvulla (Haataja 2006). Myös kotihoidon tuki otettiin käyttöön 1980-luvulla, sillä se arvioitiin kustannuksiltaan edullisemmaksi kuin päiväkodin perustaminen (Niemi 2019).

Vanhempainpäivärahaa käytettiin yleisnimenä etuuksille, joka sisälsi äitiysrahan ja erityisäitiysrahan, vanhempainrahan ja osittaisen vanhempainrahan sekä isyysrahan (Kela 2022b). Isien oikeus isyysrahaan kuudelta arkipäivältä tuli voimaan vuonna 1991, joka paransi isien oikeuksia. Isyysraha ei ollut riippuvaista äidin suostumuksesta eikä se lyhentänyt vanhempainpäivärahauden pituutta. Vanhempainrahakautta pidennettiin aiemmasta 263:ta arkipäivästä 275 arkipäivään, jonka jakaminen oli vanhempien keskinäisesti sovittavissa. (Kellokumpu 2007.)

Vuonna 1993 laman säästötavoitteiden vuoksi vanhempainrahakautta lyhennettiin takaisin 263 arkipäivään. Isyysloma yhdistettiin isyysrahakauteen eikä sitä enää laskettu osaksi vanhempainpäivärahakautta. Tällöin isyysloma piteni 6–12 arkipäivästä 18 arkipäivään, jotka oli edelleen pidettävä lapsen syntymän yhteydessä. (Kellokumpu 2007; L 1653/1992). Vuonna 1997 äitiys- ja vanhempainrahakaudella pidettävän 6 arkipäivän isyysloma ei ollut rajoitettu vain lapsen syntymän yhteyteen, vaan sitä voitiin pitää muutoinkin äitiysrahakauden aikana, eikä isyyslomaa enää tarvinnut pitää yhtäjaksoisesti (L 1210/1996). Vuonna 2001 isyysvapaata oli mahdollista pitää joustavasti enintään neljässä erässä äitiys- ja vanhempainrahakaudella (L 892/2000).

Vuonna 2003 otettiin käyttöön isille kiintiöity kahden viikon vapaa, mikäli he äidin kanssa jakoivat vähintään kaksi viikkoa vanhempainvapaasta (L 1075/2002). Tätä käytäntöä kutsuttiin isäkuukaudeksi. Vuonna 2007 isällä oli mahdollisuus isäkuukauden myöhentämiseen lapsen 16 kuukauden ikäisyyteen asti, mikä edisti mahdollisuuksia isäkuukauden käyttämiseen, mutta ei äitien työhön paluuseen. Vuoden 2013 uudistus mahdollisti isien vapaiden myöhentämisen lapsen kahden vuoden ikään asti, ja isyysvapaa ja isäkuukausi yhdistettiin nimikkeelle isyysvapaa, joka oli mahdollista pitää kahdessa jaksossa. (Haataja 2016.)

1990-luvulla vanhempainpäivärahoihin kohdistettiin useita leikkauksia sairausvakuutusmenojen pienentämiseksi. Tuloportaiden korvausprosentteja alennettiin, vanhempainrahakautta lyhennettiin, isyysloma yhdistettiin isyysrahakauteen ja lapsikorotusten maksaminen lopetettiin. (L 1714/1991; L 626/1992; L 1653/1992; Kellokumpu 2007.) Leikkauksilla oli tuntuja vaikutuksia pienituloisiin lapsiperheisiin. Näiden perheiden tukemiseksi vanhempainpäivärahaa, pieniä päivärahoja ja lapsilisiä korotettiin (L 1129/1993; Kellokumpu 2007). 1990-luvun loppupuolella vanhempainpäivärahajärjestelmään palautettiin ansiotulokynnys, joka vaikeutti pienituloisten mahdollisuuksia ansiosidonnaiseen vanhempainpäivärahaan. Työnantajilla ei ole velvollisuutta maksaa palkkaa vanhempainvapaan tai isyys- tai äitiysloman ajalta, mutta näiden vapaiden aikana kertyy vuosilomaa. 1990-luvulla valtio alkoi korvaamaan vuosilomakustannuksia työnantajille, jonka uskottiin edistävän naisten työllisyyttä ja työelämän tasa-arvoa. (L 238/1994; Kellokumpu 2007). Sipilän hallituskaudella otettiin käyttöön synnytysraha, jolla korvattiin 2500 euroa työnantajan kuluista naisten jäädessä äitiyslomalle (Niemi 2019).

2000-luvun hallitusohjelmissa perhepolitiikka on ollut aktiivisesti mukana (Haataja 2016). Sekä Lipposen II hallituksen, Jäätteenmäen ja Vanhasen hallitusten sekä Kataisen ja Stubbin

hallitusten ohjelmissa esiintyy tavoitteita perhevapaiden jakamisesta ja sukupuolten tasa-arvon edistämisestä. Sen sijaan Sipilän hallitusohjelmassa näitä tavoitteita ei esitetä, vaikkakin perhepoliittisia tavoitteita esiintyy muissa muodoissa, kuten perheiden monimuotoisuuden ja vanhemmuuden vahvistamisen kautta. Sipilän hallituksella kuitenkin yksityisen hoidon tukea rajattiin, mikä vahingoitti erityisesti työttömiä perheitä. (VNK 1999; 2003; 2007; 2011; 2015; Haataja 2016.)

Vanhempainvapaa uudistettiin elokuussa 2022. Sitä ennen sitä oli kritisoitu siitä, ettei se huomioi muita kuin heteroseksuaaliset ydinperheet, jättäen siis ulkopuolelle monimuotoiset perheet ja yksinhuoltajat (Kytölä 2017a; 2017b). Vapaiden on nähty myös heikentävän naisten työmarkkina-asemaa, jota vapaiden joustavuus saattaisi vähentää (Kontula 2018; Niemi 2019). Uudistus lisäsi joustavuutta ja pyrki edistämään vanhempien välistä ja työelämän tasa-arvoa ja pienentämään palkkaeroja. Uudistuksessa oli huomioitu myös perheiden monimuotoisuus, ja äitiys- ja isyysvapaat poistettiin nimellisesti. Nykyään käytössä on raskausvapaa ja vanhempainvapaa. (Kela 2022a.)

Aiemman menetelmän mukaan äitiysvapaa alkoi valinnan mukaan aikaisintaan 50 arkipäivää ja viimeistään 30 arkipäivää ennen lapsen syntymää. Isyysrahaa maksettiin 54 arkipäivää, joista enintään 18 pystyi viettämään samaan aikaan äitiysvapaan kanssa. Vanhempainvapaata vietettiin korvattuna 158 arkipäivää äitiysvapaan jälkeen joko vuorotellen tai kokonaan toinen vanhemmista. (Kela 2022b.)

Uuden järjestelmän mukaan vanhempainvapaa kestää 320 arkipäivää, jotka on mahdollista jakaa tasan vanhempien kesken, tai luovuttaen enintään 63 arkipäivää omasta kiintiöstään toiselle vanhemmalle tai lasta hoitavalle henkilölle. Lisäksi raskauden aikana maksetaan raskaana olevalle 40 arkipäivää raskauspäivärahaa ennen vanhempainvapaata. Molempien vanhempien tai lasta hoitavien on mahdollista pitää vapaat yhtä aikaa. Uudistuksen on tarkoitus huomioida adoptioperheet, monikkoperheet, sateenkaariperheet, uusperheet ja yksinhuoltajaperheet. (Kela 2022a.)

Isyysvapaiden käyttö ennen vuoden 2022 uudistusta on ollut vähäistä, tarkoittaen sitä että äidit käyttävät suurimman osan perhevapaista. Perhevapaiden käyttöön liittyy monia tasa-arvo-ongelmia, johon sisältyy naisten ura- ja palkkakehitys, työelämäsyryntä ja sukupuolten väliset tuloerot (Haataja & Hämäläinen 2010; Lilja ym. 2007; Napari 2007; Tilastokeskus 2013). Isyysvapaan joustavuuden lisääminen vuonna 2013 vaikutti myönteisesti isyysvapaiden

käyttöön. Vanhempainvapaan jälkeen pidettävän isyysvapaan käyttö oli vuoteen 2020 mennessä nelinkertaistunut kymmenen vuoden aikana, ja sitä pitivät 45 prosenttia isistä. Silti 24 prosenttia isistä jättivät isyysvapaan kokonaan käyttämättä. Vuonna 2016 Isistä vain 26 prosenttia käytti kaikki isyysvapaapäivänsä, ja keskimäärin isät pitivät 33 päivää isyysvapaata 54:stä. (Miettinen & Saarikallio-Torp 2020.) Vuonna 2021 äidit käyttivät vanhempien kesken jaettavista vanhempainrahapäivistä 97 prosenttia. Kotihoidon tuella lasta hoitavista aikuisista 92 prosenttia on naisia, ja pisimpään tukea käyttävät alhaisesti koulutetut ja työttömät äidit. Perhevapaiden tasaisempi jakautuminen vaikuttaisi positiivisesti työelämän tasa-arvoon, isän ja lapsen suhteisiin ja perheiden hyvinvointiin. (Kela 2022c; Lammi-Taskula & Salmi 2013.)

2.3.4 Velvollisuus edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta

Viranomaisilla, työpaikoilla ja oppilaitoksilla on tasa-arvolainsäädännön mukaan velvollisuus edistää tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta. Vaatimus on sisällytetty tasa-arvolakiin YK:n tasa-arvosopimuksen mukaisesti. Tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta tulee edistää vakiinnuttamalla tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistäviä hallinto- ja toimintatapoja. Viranomaisten tulee myös luoda suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä. (Tasa-arvolaki 1889/609; Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014; Niemi 2019.)

Suurten työpaikkojen työnantajien tulee tasa-arvosuunnittelun keinoin laatia työpaikalle tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelmat, joiden tarkoitus on nostaa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusongelmia näkyväksi ja korjattavaksi, huomioiden tasa-arvosuunnittelussa myös sukupuolivähemmistöt. Näiden työnantajien tulee myös esimerkiksi palkkakartoitusten kautta selvittää työpaikan tasa-arvotilannetta. (Saari 2011; Ikävalko & Brunila 2011).

Myös sukupuolikiintiöt, jotka ovat sisältyneet tasa-arvolakiin 1990-luvulta asti, ovat tasa-arvon edistämisen keino. Sukupuolikiintiöiden mukaan valtion ja kuntien viroissa naisia tai miehiä tulee olla vähintään 40 prosenttia työntekijöistä. Samaten valtion ja kuntien tulee ehdottaa toimikuntiin sekä nais- että miesjäseniä. Euroopan unioni hyväksyi vuonna 2022 direktiivin pörssiyritysten sukupuolikiintiöille, jota on aikaa tavoitella vuoteen 2026 asti. (HE 90/1994; Niemi 2019; Directive (EU) 2022/2381.)

Tasa-arvon aktiivinen edistäminen on tärkeää, jotta eriarvoistavia asenteita ja käytäntöjä ylläpitävät rakenteet voidaan murtaa. Eriarvoistavia asenteita ja käytäntöjä voidaan kutsua seksistisiksi, joka määrittää oletuksiamme eriarvoistavia rakenteita ylläpitävistä

sukupuolistereotypioista, tietoisesti tai tiedostamatta. Euroopan tasa-arvoinstituutti (EIGE) määrittelee seksismissä olevan kyse vallasta ja sukupuolistereotypioista:

Seksismi on yhteydessä valtaan siten, että vallankäyttäjät saavat tyypillisesti osakseen heitä suosivaa kohtelua, ja ne, joilla ei ole valtaa, kohtaavat syrjintää. Seksismi on myös yhteydessä stereotyyppioihin, sillä syrjivä toiminta tai asenteet perustuvat usein sukupuoleen liittyviin vääriin uskomuksiin tai yleistyksiin, ja siihen, että sukupuoli nähdään olennaisena sellaisissa tekijöissä, joissa sillä ei ole vaikutusta. (Suomennos.)

Sukupuolistereotypiat vaikuttavat siihen, miten henkilöiden piirteitä arvotetaan. Stereotyyppisesti maskuliinisia piirteitä pidetään yleisesti parempina kuin feminiinisinä pidettyjä piirteitä esimerkiksi työpaikoilla. Miehillä asetetaan piirteitä kuten johtajuus, aggressiivisuus ja itsenäisyys, naisia taas pidetään myötätuntoisina ja hoivaavina. Naisia saatetaan kehottaa pyrkimään pois stereotyyppisen feminiinisinä pidetyistä piirteistä ja tavoitella maskuliinisempia piirteitä kehittyäkseen työurallaan. Nämä sukupuolistereotypiat voivat risteytyä myös muiden muuttujien kanssa, kuten etnisyyden, iän, seksuaalisen suuntaumuksen ja maahanmuuttajataustan kanssa. Risteävyys on yhteydessä suurempaan työelämän epävarmuuteen näissä ryhmissä. (EIGE.)

3 Tasa-arvopolitiikka ja uusliberalistinen hallinta

Hyvinvointivaltio on perinteisesti ollut tärkeä erityisesti naisten näkökulmasta. Naisille suunnatut sosiaalipalvelut ovat edesauttaneet naisten itsenäisyyttä ja sukupuolten tasa-arvoa hoivapalvelujen, hyvinvointipalvelujen ja sosiaaliturvien kautta. Naiset ovat yleensä miehiä köyhempiä, heillä on enemmän epäsäännöllisiä työsopimuksia ja he käyttävät hyvinvointipalveluja miehiä enemmän. Suomalaisen hyvinvointivaltion tavoitteena on tarjota laajamittaista hoivaa ja sosiaaliturvaa, jotta naiset voivat osallistua työelämään. (Eräsaari 2010.) Hyvinvointivaltion malli on kuitenkin Suomessa heikentynyt 1980-luvulta asti, ja se on heikentynyt vielä edelleen vuoden 2008 finanssikriisin seurauksena. Hyvinvointivaltion perinteiset ominaispiirteet, kuten vahva sitoutuminen täystyöllisyyteen, laaja julkinen sektori ja julkisten palveluiden tarjoaminen, anteliaat sosiaaliturvajärjestelmät sekä panostus sosiaaliseen ja sukupuolten tasa-arvoon, eivät ole yhtä hyväksyttäviä ja vaikutusvaltaisia arvoja kuin aiemmin (Greve 2011; Julkunen 2016).

Tässä luvussa käsittelen sitä, miten jo ensimmäisessä luvussa mainittu uudenlaisen markkinatalousjärjestelmän ja uusliberalistisen ideologian nousu ja kehitys on vaikuttanut suomalaiseen tasa-arvoon ja tasa-arvopolitiikkaan. Selitän aluksi uusliberalismin globaalia kehitystä, jonka jälkeen siirryn tarkastelemaan yleistä kehitystä Suomessa ja sen vaikutusta suomalaisen tasa-arvopolitiikan ja hyvinvointivaltion kontekstissa.

3.1 Uusliberalismin synty ja kehitys

Hyvinvointivaltioideologia koki suuren kriisin 1970-luvulla, kun aiemmin vallinnut keynesiläinen taloustieteellinen teoria ei pystynyt vastamaan talouskriisin aiheuttamaan työttömyyteen ja inflaatioon (Kamali & Jönsson 2018, 1). Siinä missä keynesiläinen talousteoria näki hyvinvointivaltiollisen sosiaalipolitiikan talouskasvua tukevana tekijänä, sitä haastava uusklassinen talousteoria vastusti tätä enemmänkin menoeränä (Morel ym. 2012, 2). Työntekijöiden oikeudet, kuten korkea minimipalkka, vahvat työnsuojalait ja korkeat työttömyystuet nähtiin uusliberalistisesta näkökulmasta valtion puuttumisena työmarkkinoihin ja syypäänä korkeaan työttömyyslukuun ja vähäiseen talouskasvuun. Uusliberalistisen taloustieteen tuottama kritiikki tällaista "holhousvaltiota" vastaan loi sille aseman ainoana mahdollisena talouspoliittisena näkökulmana. Ison-Britannian pääministeri Margaret Thatcher kritisoi hyvinvointivaltiota rajusti 1970- ja 1980-luvuilla. Thatcherin mukaan valtion byrokratia ja sosiaalinen kontrolli heikentää yksilön vapauksia ja tuottaa valtiosta riippuvaisia, passiivisia

kansalaisia. Korkea verotus ja egalitarismi taas vähentää tuottavuutta ja laimentaa kannustimia. Thatcherin alaisuudessa uusliberalistinen ideologia saavutti voiton 1980- ja 1990-luvuilla. Sama tapahtui Yhdysvalloissa presidentti Ronald Reaganin hallintokaudella, jossa ideologiaan yhdistettiin myös moraalisen konservatismiin arvo (Kamali & Jönsson 2018, 1–3.)

Tästä uudesta talousnäkemyksestä kehittyi viimeaikojen vaikutusvaltaisin kulttuurillinen, ideologinen ja poliittinen muutos, joka ulottautui kaikkiin yhteiskunnan osa-alueisiin, joita se esittää ja mittaa taloustieteellisin keinoin (Brown 2015, 9–10, Kamali & Jönsson 2018, 1). Uusliberalistisen näkemyksen mukaan valtio tulee erottaa taloudesta, sillä tästä seuraavat oikeudet vapaissa markkinoissa, vapaakaupassa ja yksityisomistajuudessa ovat tehokkain tapa ihmisten hyvinvoinnin kehittämiseen. Tällöin valtion tehtäväksi jää lähinnä institutionaalisesti ylläpitää näiden toimintojen mahdollisuutta. (Harvey 2005.)

Ajatus managerialistisesta valtiosta syntyi 1970-luvun alussa, kun täysin valtiosta irrallisten, kontrolloimattomien markkinoiden vaihtoehdoksi tarjottiin uudenlaista minimalistista valtiota, jonka tarkoitus on palvella markkinoita rajatulla kontrollilla ja varmistaa markkinoiden sujuva toiminta (Kamali & Jönsson 2018, 2). Christopher Pollitt (1990, 1) määrittelee managerialismin seuraavasti:

Managerialismi on joukko uskomuksia ja käytäntöjä, joiden ytimessä polttaa harvoin testattu oletus siitä, että parempi johtaminen (management) on tehokkaampi tapa ratkaista monenlaisia taloudellisia ja sosiaalisia ongelmia. (Suomennos.)

Markkinoiden ajatus kilpailullisuudesta, tuottavuudesta ja tehokkuudesta siirtyy managerialismin myötä yksityiseltä sektorilta myös valtiolliseen hallintotapaan, legitimoiden uusliberalismista ainoan tavan hoitaa politiikkaa ja taloutta (Foucault 2008, 131; Kamali 2015). Manageri tähtää hallinnon ja politiikan tehostamiseen ja uudistamiseen vähentämällä byrokratiaa ja virkamiesmäisyyttä, ja äärimmillään työntekijät itsessään nähdään pieninä yrityksinä (Clarke & Newman 1997, 63–67; Minson 1998; du Gay 2000, 76–79). Näistä poliittisista päämääristä huolimatta manageri nähdään kuitenkin ristiriitaisesti hahmona politiikan ulkopuolella, joka ei ota kantaa intresseihin, vaan pyrkii ainoastaan objektiiviseen ja tehokkaaseen ongelmanratkaisuun (Kantola 2002, 253).

Tutkijoiden mukaan uskomus objektiivisuudesta, yhteiskunnan neutraalista ohjauksesta, perustelee asiantuntijuuden auktoriteettia ja hallintaa, johon uusliberalismin hallinnan muodot tukeutuvat (Rose 1999, 283). Tällaista uusliberalistista hegemoniaa ylläpitävät valta-aseman

henkilöt, jotka hyötyvät uusliberalistisesta markkinapolitiikasta ja ohjaavat poliittista päätöksentekoa liiketoimintaa myötäilevään suuntaan. Markkinaideologian levinneisyys sekä poliittiseen että taloudelliseen ympäristöön luo valtaapitäville mahdollisuuden marginalisoida vaihtoehtoisia diskursseja. (Hursh & Henderson 2011.) Uusliberalismin hegemonia uudelleenmuotoilee ongelmat näyttäytymään yksilön valintojen ja toimintojen seuraukselta, sivuuttaen uusliberalististen rakenteiden ongelmat (McCarthy & Prudham 2004, 276).

Hyvinvointivaltioiden on ollut haastavaa pysytellä kasvavien tuloerojen perässä uusliberalistisen siirtymän jälkeen, minkä seurauksena hyvinvointivaltio on kokenut taantumaa myös pohjoismaissa. (Alderson & Nielsen 2002; Atkinson 2008; Kamali & Jönsson 2018, 6–7.) Sosioekonomiset erot ovat kasvaneet sosiaaliturvien leikkauksien myötä, kun uusliberalismille tyypilliseen tapaan hallinnon kuluja on pyritty vähentämään. (Kamali & Jönsson 2018, 4–7.) Uusliberalistinen politiikan, hallinnon ja yhteiskunnan uudelleenjärjestäminen on myös uudelleenmuovannut itse hyvinvointivaltiota. Julkisen hoidon lisäksi julkisia varoja käytetään yksityisen hoidon tukemiseksi, vieden resursseja julkisista palveluista yksityisille yrityksille (Stebbing & Spies-Butcher 2010). Tällöin resurssit ovat usein riittämättömät naisvaltaisille julkisille palveluille. Coxin (2004) mukaan pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden mallin ominaispiirre on politiikan ja instituutioiden sijaan sen maine; ajatus pohjoisesta mallista laajentaa käsitystä siihen sisältyvästä politiikasta, vaikka se ei olisikaan perinteisesti tämän mallin mukaista.

3.2 Uusliberalistinen hallinta Suomessa

Kansainväliset toimijat, kuten EU, Kansainvälinen valuuttarahasto IMF ja OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development), ovat olleet vastuussa uusliberalististen ajatusten saapumisesta Suomeen (Patomäki 2007, 12), joita pohjoismaissa ovat ajaneet sekä sosialidemokraattiset että oikeistolaiset hallitukset. Vaikka valtion menot pohjoismaissa ovat edelleen korkeat, suurin osa näistä ei ohjaudu heikoimmassa asemassa oleville kansalaisille. Hyvinvointivaltion alkuperäinen tarkoitus sosiaaliturvien kohdistamisesta huonompiosaisille on siirtynyt ajatukseen sosiaaliturvien kohdistamisesta kaikille. Hyvinvointivaltion tarjoama tuki on siirtynyt hyödyttämään lähinnä hyväosaisia, myös näille kohdistettujen veronkevennysten kautta. Nämä muutokset sosiaaliturvassa ovat kasvattaneet sosioekonomista kuilua. (Kamali & Jönsson 2018, 6–7.) Immervoll ja Richardson (2011, 1) havaitsivat tutkimuksessaan, että sosiaalituilla oli paljon suurempi vaikutus eriarvoisuuteen kuin veroilla tai sosiaalivakuutusmaksuilla, minkä takia uudelleenjakopolitiikka ei ole onnistunut torjumaan

tuloerojen kasvamista. Tuloerot ovat kasvaneet kaikista OECD-maista nopeimmin Suomessa ja Ruotsissa, ja köyhyys on yleistynyt erityisesti niiden keskuudessa, jotka kuuluvat perus- ja vähimmäisturvan piiriin (Julkunen 2016).

Heikki Patomäen (2007) mukaan Suomessa uskotaan edelleen hyvinvointivaltion periaatteisiin, eikä monikaan tunnustaudu uusliberalistiksi. Tällöin Suomen uusliberalisoituminen on siis tapahtunut virkamieshallinnon ja asiantuntijavallan kautta. Uusliberalismin asema oli johtava Suomessa jo ennen 1990-luvun lamaa, vahvistuen Suomen liittyttyä Euroopan unioniin vuonna 1995. Kuten Euroopassa 1970-luvulla uusliberalismia ehdotettiin ratkaisuksi talouskriisin, myös Suomessa läpikäytiin sama prosessi 1990-luvun laman suhteen. Maailmanlaajuiset valtiollisen hallinnon uudistukset, *New Public Management* (NPM) eli “uusi julkisjohtaminen”, on muokannut myös Suomen hallinnon toimintaa ja tavoitteita. Nykyään hallinnosta (*administration*) puhutaan myös hallintana (*governance*). Suomeen NPM on rantautunut muun muassa OECD:n kautta, joka on legitimoinut itselleen globaalien aseman luotettavan ja objektiivisen taloudellisen tiedon tuottajana. OECD:n talouspoliittiset näkemykset perustuvat uusliberalistiseen ajatukseen lähes vapaasta markkinataloudesta, eivätkä järjestöllä työskentelevät tutkijat saa paljoakaan poiketa tästä näkemyksestä. Tämän takia OECD:n tutkimus ei Patomäen mukaan todellisuudessa täytä vapaan tutkimuksen kriteerejä. Patomäki määrittelee NPM:n seuraavasti:

NPM-oppi määrittelee uudelleen julkishallinnon olemuksen, tehtävän, tavoitteet ja keinot. Julkishallinto määritellään uudelleen “palveluiden tuottamiseksi” ja sille asetetaan samat menestyksen kriteerit kuin markkinayrityksille. Keinona voi olla paitsi yksityistäminen ja ulkoistaminen myös keinotekoisten “sisäisten markkinoiden” luominen.

Patomäki kirjoittaa, että markkinajohtoinen julkishallinto kehitettiin korvaamaan moderni valtio, jonka periaatteena toimivat muun muassa demokratia, laillisuus ja vakaus, ja jossa lainsäädäntö oli selkeästi erotettu toimeenpanovallasta. Julkishallinto ryhtyi noudattamaan kilpailullisten markkinoiden periaatetta: tarkoituksena on tuottaa palveluita vastaamaan tehokkaasti asiakkaan tarpeita. Tällaisesta markkinajohtoisesta julkishallinnosta kehittyi joko yksityistä ja julkista sekoittavaa hallintoa, tai Patomäen luonnehtimaa “julkista liikkeenjohtamista”. Yksityistäminen, kilpailuttaminen ja strategiset kumppanuudet yksityisen ja julkisen välillä ovat NPM-hallinnon tapaa, ja diskurssi keskittyy perustelemaan päätöksiä esimerkiksi julkisen talouden ja julkishallinnon tehostamisella ja asiakaslähtöisyydellä, ja

käsitteet kuten tulosohejaus, budjettikehys ja tehostaminen on normalisoitunut kaikilla julkishallinnon alueilla. (Patomäki 2007.)

Suomalainen tasa-arvopolitiikka on perinteisesti ollut kiinteästi yhteydessä hyvinvointivaltiomalliin, jota markkinajohtaisen hallintomuodon valta on heikentänyt. NPM:llä on ollut suuresti vaikutusta hoivapalveluihin ja sosiaali- ja terveysalan ammattiteihin, jotka ovat olleet tärkeitä erityisesti naisille. Alkuperäiset suunnitelmat laadusta, valinnanvapaudesta, tuottavuudesta ja responsiivisuudesta ovat muuttuneet lähinnä säännöiksi, selonteoiksi ja byrokratiaksi. (Dahl 2012; Eräsaari 2006; 2010; 2011.) Kansalaisten asema hyvinvointivaltiolle ominaisten palvelujen saajina on muuttunut karsimisen, yksityistämisen ja ulkoistamisen kautta. Palveluita on saatavilla vähän ja pienillä resursseilla. Kansalaiset asetetaan eriarvoiseen asemaan palveluiden saajina, kun yksityiset palvelut on kohdistettu varakkaille, ja julkisen palvelun piiriin jäävillä ei ole mahdollisuutta hakea hoitoa muualta. (Eräsaari 2010.) Hyvinvointivaltiosta on siirrytty kilpailu- ja kilpailutusvaltioon, kun valtionyhtiöiden yksityistäminen, vastuun siirtäminen kunnille, toimintojen ulkoistaminen, ostopalvelut, kilpailutus ja valtioiden keskushallinnon purku on toteutettu NPM:n tavoitteiden mukaisesti. (Julkunen 2006; 2008; 2016; Dahl 2012; Heiskala & Kantola 2010.)

Vaikka Suomi ja Pohjoismaat ovat edelleen sukupuolten tasa-arvoa vertailevien listojen kärjessä, miesten institutionaalista valtaa pyritään ylläpitämään tasa-arvoideologian vastaisesti. Naisten mahdollisuudet valtionhallintoon ja parlamentaarisiin positioihin ovat hyvät, mutta edelleen talouselämässä naisten on vaikea nousta johtoasemiin. (Niskanen 2011.)

3.3 Heikentynyt tasa-arvopolitiikka

Uusliberalistinen hallinta on vaikuttanut merkittävästi tasa-arvopolitiikan menetelmiin ja tavoitteisiin, jota ovat tutkineet monet suomalaiset tutkijat (ks. esim. Brunila 2009; Elomäki & Ylöstalo 2017; 2020; 2021). Anu Kantola (2002) tutkii diskurssianalyttisesti, millä tavalla Suomen 1990-luvun talouskriisin aikaan vallassa olleet päättäjät kertovat ja perustelevat eetostaan, eli miten he eettisesti perustelevat omaa paikkaansa ja asemaansa talouskriisin poliittisessa hallinnassa. Päättäjät kuuluvat erilaisiin asiantuntijaorganisaatioihin sekä politiikan eri instituutioihin, kuten Valtioneuvostoon, Keskuspankkiin, eduskuntaan ja tulopoliittiseen neuvottelujärjestelmään. Hän käyttää menetelmänä Foucault'laista ajatusta modernista hallinnasta. Tälle modernille hallinnalle ovat tärkeitä erilaiset todellisuutta kuvaavat ja tuottavat käsitteelliset sanastot, joilla hallintaa toteutetaan. Hallinnassa on oleellista sen politiikkaa toimeenpanevat strategiat ja tekniikat, esimerkiksi laskelmat tai poliittiset ohjelmat.

Hallintaa on käsitelty myös uusliberalismin kontekstissa, jossa valtaa harjoitetaan taloustieteellisten käsitteiden kautta. Kansalaiset muokataan kuluttajiksi ja yrittäjiksi, ja ihmisiä kategorisoidaan tuottavuuden ja tuottamattomuuden perusteella.

Kantolan tuloksien mukaan päättäjät kokevat itsensä epäpoliittiseksi järjen ääneksi, joiden tavoitteena on yhteinen hyvä ja välttämättömien muutoksien toteuttaminen. Päätökset perustuvat objektiivisiin totuuksiin, ja näistä erimieliset nähdään itsekkäinä tai tietämättöminä. Päättäjät liikkuu politiikan ulkopuolella ja erottautuu asiantuntijana. Aineistossa ei kertaakaan esiinny sanaa uusliberalismi, jota ei tunnusteta poliittisena aatteena tai ideologiana. Hallinnan näennäinen epäpoliittisuus ei siis herätä poliittista keskustelua tai poliittista vastarintaa. (Kantola 2002, 185–265).

Kristiina Brunila (2009) tarkastelee tasa-arvotyötä hyvinvointivaltion synnystä 2000-luvun puoliväliin, keskittyen erityisesti 1990-lukuun. Tämän ajanjakson aikana julkisella sektorilla tapahtui muutos, jolloin tavoitteet painottuivat erityisesti markkinoitumiseen ja voitontavoitteluun, kun Suomi liittyi osaksi Euroopan unionia. Kun 1980-luvulla tasa-arvoprojekteissa naistutkimus on ollut keskeisesti mukana, 2000-luvulla kieli on muuttunut liiketalouden kieltä mukailevaan suuntaan. Tasa-arvotyöstä on muovautunut uusi yhteiskunnallisen hallinnan tapa, kun liiketalous on alkanut ohjaamaan tasa-arvotyötä.

Brunila esittää projektitapaistamisen käsitteen, jolla viittaa tasa-arvokeskustelua määrittävään vallan muotoon. Projektitapaistaminen on seurausta NPM:stä, EU-jäsenyydestä, valtiosuus- ja tulohajautumisesta, julkishallinnon hajautumisesta ja naisten omasta toiminnasta. Projektitapaistamisen vaikutukset tasa-arvotyöhön voidaan nähdä sekä positiivisina että negatiivisina, sillä siinä missä se on tukenut tasa-arvotyön jatkuvuutta ja ongelmien nimeämistä, on se myös ylläpitänyt heteronormatiivisuutta ja hierarkkista järjestäytymistä erityisesti sukupuolen ja toiminnan osalta. Tämän lisäksi markkinoiden on mahdollista valjastaa tasa-arvoa ja yhteiskunnallisia eroja omaksi hyödykseen. (Brunila 2009.)

Tasa-arvon projektitapaistuminen on muuttanut tasa-arvon tavoittelun hyvinvointityöstä yksittäisiksi projekteiksi, konsultoinniksi ja valmennukseksi. Tasa-arvotyö ei ole saanut vastaavaa virallista asemaa kuin muut hyvinvointityöt, vaan se on hajanaista ja projektiluonteista. Panostus julkiseen sektoriin on hyvinvointivaltion, ja siten myös tasa-arvon kannalta tärkeää, mutta projektirahoituksesta riippuvainen julkinen sektori on siten markkinoitumisen armoilla. Projektityhteiskunnan tuottama projektitapaistuminen on ollut keskeisessä osassa hyvinvointivaltion alasajossa. Tavoitteeksi on muotoutunut laaja määrä

projekteja, ja erityisesti EU-rahoitteiset projektit ovat legitimoineet julkista toimintaa. Lipposen I hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa mainitaan käsite projekti yli 30 kertaa ja käsite hanke yli sata kertaa, ja tasa-arvoa käsittelevät projektit ja tilaisuudet ovat olleet pääosin EU:n rahoitteisten projektien järjestämiä. EU:n myötä tasa-arvotyö muotoutui tulostietoisemmaksi ja käytännönläheisemmäksi. 2000-luvulla hyvinvointivaltion on nähty laajentuneen sisällyttämään uudenlaisia verkostoja, joihin kuuluvat valtion ja kuntien viranomaiset, kolmas sektori, paikallinen liike-elämä, kansalaisjärjestöt ja yrittäjät. (Brunila 2009.)

Tasa-arvotyön tavoitteena on ollut tehokkuus, kilpailukyky, tuottavuus, naisten, tyttöjen, miesten, maahanmuuttajien ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen aseman parantaminen. Tasa-arvo-ongelmia on tuotu esille työpaikoilla ja tyttöjä kannustettu miesvaltaisille aloille. Tällainen miehisyyso-painotteinen tyttöjen ja naisten aseman parantaminen osoittaa miehisen normin arvostuksen. (Brunila 2009.)

Tutkijat Anna Elomäki ja Hanna Ylöstalo ovat monissa tutkimuksissaan käsitelleet managerialisoitumisen vaikutusta tasa-arvopolitiikkaan ja tasa-arvo-ohjelmiin. He ovat tutkimuksissaan todenneet, että tasa-arvopolitiikan asema ja tekeminen on muuttunut valtion managerialistumisen ja julkishallinnon kehittämisspyrkimysten myötä. Tämä koko 2000-luvun aikana tapahtunut tasa-arvopoliittisten ohjelmien heikentyminen on seurausta pitkäaikaisista uusliberalistisista muutoksista valtiossa ja hallinnassa ja näiden muutosten kiihtymisestä, eikä siis pelkästään talouskuripolitiikasta ja arvokonservatismiin noususta. Manageriaalisen hallinnon menetelmät ja ideaalit määrittävät tasa-arvopolitiikan oikeutusta, joka hyödyntää myös kilpailullisuutta mekanismina tasa-arvon epäpolitisoisimiseksi. (Elomäki & Ylöstalo 2017; 2020, 49–59; 2021.)

Tutkimusten mukaan talouspoliittiset näkemykset ovat laajentuneet kattamaan koko politiikkaa ja sitä myöten myös tasa-arvopolitiikkaa, jolloin tasa-arvopoliittiset tavoitteet ovat hyödyksi vain, jos ne hyödyttävät jollain tapaa taloutta. Tasa-arvo-ohjelmat itse noudattavat tällaista uusliberalistista logiikkaa toimenpiteissään ja muotoilussaan. Tasa-arvon edistämistä taloudellisten tavoitteiden kautta muuttaa tasa-arvon tavoittelun keinot itsessään päämääräksi, ja keinot näiden tavoitteiden saavuttamiseksi muuttuvat teknisiksi. Tasa-arvoa edistävät erityistoimet ovat korvaantuneet siten, että olemassa oleviin prosesseihin ja toimenpiteisiin sisällytetään sukupuolinäkökulma. Tasa-arvopolitiikka on myös ollut altis talouskuripolitiikalle, kun muut politiikan tavoitteet on asetettu tärkeydeltään ensisijaisemmaksi. (Emt.)

Elomäki ja Ylöstalo ovat myös tutkineet diskurssianalyttisesti 2000-luvun tasa-arvo-ohjelmia ja niiden vallankäytöllistä asemaa. Heidän tutkimuskysymyksensä koskee sitä, miten julkishallinnon kehittämissuunnitelmat ja kilpailuvaltiota lähestyvä valtion muutos voidaan havaita suomalaisessa tasa-arvopolitiikassa. Tasa-arvo-ohjelmat nähdään hallinnan työkaluina, jotka sopeutuvat yritysmaailman projektinomaiseen hallintatyyliin. Elomäki ja Ylöstalo käsittävät tasa-arvo-ohjelmat diskursiivisina muodostelmina, jotka määrittävät tasa-arvopolitiikan toimijat, päämäärät ja keinot, rajaten pois sopimattomat. Tasa-arvopolitiikkaa tuotetaan täten suhteessa hallinnan ja hallinnon käytäntöihin. Aineisto koostuu Matti Vanhasen I ja II, Jyrki Kataisen ja Juha Sipilän hallitusten tasa-arvo-ohjelmista ja niiden seuranta-asiakirjoista, hallituksen tasa-arvonselonteista ja hallitusohjelmien tasa-arvokirjauksista. (Elomäki & Ylöstalo 2017.)

Juha Sipilän hallitusohjelma ei sisältänyt tasa-arvotavoitteita, vaan tasa-arvoon viitattiin toteamuksella ”naiset ja miehet ovat tasa-arvoisia”. Myös Sipilän hallituksen tasa-arvo-ohjelma sai osakseen laajaa kritiikkiä, sillä se sivuutti tärkeitä tasa-arvopolitiikan alueita kuten tasa-arvoisen vanhemmuuden, ja ohjelmassa oli selkeä puute konkreettisiin toimenpiteisiin ja uusiin ideoihin. Tasa-arvo-ohjelman puutteet on selitetty johtuvan talouspoliittisista syistä. Hallitus koostui pääasiassa arvokonservatiivisista puolueista kokoomuksesta, keskustasta ja perussuomalaisista, joille tasa-arvo ei ole ideologisesti tärkeä tavoite, mikä selittää hallituksen heikkoa sitoutumista tasa-arvopoliittisiin tavoitteisiin. Kuitenkin taustalla löytyy myös pysyvämpi ilmiö, joka koskee hallinnan tavan muutosta, joka ei lue tasa-arvopolitiikkaa poliittiselle agendalle. Näillä muutoksilla on ollut vaikutusta tasa-arvopoliittisille päämäärille, toimijoille, työkaluille ja diskursseille. Tasa-arvo ei ole itseisarvo, vaan talouskasvun ja kilpailukyvyn väline. (Emt.)

Elomäki ja Ylöstalo tuottavat aineistostaan kolme diskurssia, joita ovat **1.** strateginen hallintouudistus, hallituspolitiikka ja tasa-arvopolitiikka, **2.** tasa-arvo-ohjelmat hyvänä ja strategisena hallintona ja **3.** toimenpiteet: tasa-arvon edistämisestä tasa-arvon hallinointiin. Ensimmäisessä diskurssissa esiintyy tasa-arvopolitiikan välineellisyys hallitusten muille tavoitteille. Tällöin ymmärrys tasa-arvopolitiikan tärkeydestä esimerkiksi työllisyyden edistämisessä ei ole hallituksille tärkeää. Diskurssissa esiintyy myös poikkihallinnollisuuden ihanne, jossa tasa-arvo vastuullistetaan kaikille ministeriöille. Elomäen ja Ylöstalon mukaan poikkihallinnollisuus voi edesauttaa suurten hankkeiden tasa-arvonäkökulman sisällyttämistä jo alusta asti ja edistää yhteistyötä erilaisten tasa-arvotemojen parissa. (Emt.)

Toisessa diskurssissa tutkijat esittävät, että keskittyminen manageristisiin hyvän hallinnan tekniikoihin epäpolitisoi tasa-arvoa, ja voi samalla tukea ja oikeuttaa arvokonservatiivisia tavoitteita tasa-arvon sivuuttamiseen. Tasa-arvo-ohjelmien tulee olla hallittavia ja johdettavia, ja niitä on luonnehtinut kolme tasa-arvopoliittista tekemisen tapaa 2000-luvulla. Näitä ovat arvopoliittinen valikointi, selkeät tavoitteet, konkreettiset keinot ja tulosten mittaaminen. Ohjelmissa on pyritty toimenpiteiden ja teema-alueiden määrän rajaamiseen, minkä seurauksena tasa-arvo-ohjelmien pituus on vaihdellut huomattavasti hallituksesta toiseen. Vanhasen I ja Kataisen tasa-arvo-ohjelmat olivat laajoja. Vanhasen ohjelmassa luetellaan 89 toimenpidettä ja 13 teema-aluetta, Kataisella 68 toimenpidettä ja 10 aluetta. Vanhasen II ohjelmassa toimenpiteitä kirjataan enää 31 ja alueita 8, hieman enemmän kuin Sipilän 30 toimenpidettä ja 6 teema-aluetta. Elomäen ja Ylöstalon mukaan laajuuden vaihtelu kertoo tasa-arvon edistämisen velvoitteiden ja manageristisen strategisen hallinnon välisestä kamppailusta. (Emt.)

Vanhasen I ohjelmassa mukaillaan hallitusohjelman rinnalla Pekingin toimintaohjelman velvoitteita. Kataisella taas ohjelmaa ohjailee myös valtioneuvoston tasa-arvoselonteko. Tällöin ohjelmassa nostetaan tasa-arvopolitiikan agendalle uusia teemoja, kuten köyhyys ja talouspolitiikka. Nämä tekijät selittävät ohjelmien laajuutta, joiden hallinnointi koettiin haastavaksi. Seuraamisen työläyden vuoksi Vanhasen II ja Sipilän tasa-arvo-ohjelmat ovat suppeampia ja noudattavat strategisempia linjauksia ja vähäisempiä prioriteetteja. Kuitenkin tiukka rajaus prioriteeteissa jättää ulkopuolelle monia tasa-arvopoliittisia ongelmia ja velvoitteita. Sipilä jättää tasa-arvo-ohjelmassaan mainitsematta Pekingin ohjelman teemoista korkeakoulutusta ja tutkimusta, tasa-arvoviranomaisten asemaa ja resursseja, tasa-arvolainsäädäntöä, köyhyyttä ja poliittista päätöksentekoa koskevat aiheet. Ohjelmassa ei myöskään tuoda esiin tavoitteita vanhemmuuden jakamisen tai perhevapaiden kehittämisen osalta, ja hoivan epätasainen jakautuminen nähdään ongelmana lähinnä maahanmuuttajaperheissä. (Emt.)

Vanhasen I ja II tasa-arvo-ohjelmat määrittyvät pitkälti hallitusohjelmien tasa-arvotavoitteiden mukaan. Sipilän tasa-arvo-ohjelmassa kirjataan tavoitteiden lisäksi myös pitkän aikavälin visiot Suomen tasa-arvoisesta, ”realistisesta” tulevaisuudesta. Kuitenkin tällainen vaatimus tavoitteiden saavutettavuudesta hallituskauden aikana johtaa kirjoittajien mukaan siihen, että laajat rakenteita ja niiden muuttamista koskevat teemat siirretään pitkän aikavälin, eli hallituskauden ulkopuolisiin tavoitteisiin. Siksi pitkän ja lyhyen aikavälin tavoitteiden erotteleminen voi olla haitallista tasa-arvon kunnianhimoiselle edistämislle. (Emt.)

Tasa-arvo-ohjelmissa on keskitytty erityisesti konkreettisten toimenpiteiden listaamiseen, jolloin analyysit tasa-arvon määritelmästä, nykytilasta, ongelmista ja niiden syistä tai tasa-arvopolitiikan tärkeydestä on rajattu ohjelmien ulkopuolelle. Asiat esitetään managerialismin tyyliin käytännöllisinä ongelmina, joihin haetaan tehokkaita ratkaisuja, eikä niinkään poliittisina kysymyksinä. Tasa-arvon epäpolitisointi saa monimutkaiset tasa-arvo-ongelmat vaikuttamaan turhan yksinkertaisilta. Tutkijat pohtivat, voivatko menetelmät ja tavoitteet tuottaa tulosta, jos ongelmien syyt jätetään tasa-arvo-ohjelmien analyysin ulkopuolelle. (Emt.)

Tasa-arvo-ohjelmista on aina toteutettu seuranta, ja ohjelmista on laadittu loppuraportin lisäksi väliraportti, joissa tarkastellaan toimenpiteiden toteutumista. Elomäen ja Ylöstalon mukaan arvioinnit, mittaukset ja seurannat ovat osa uusliberalistista hallintoa, jonka seurauksena toimenpiteet ja tavoitteet laaditaan helposti mitattavaan ja todennettavaan numeeriseen muotoon. Tasa-arvokysymysten asettaminen hallinnan ja manageroinnin ongelmiksi sekä arvokonservatiiviset tavoitteet tasa-arvon heikentämiseksi voivat johtaa tasa-arvon epäpolitisoitumiseen. Sipilän tasa-arvo-ohjelmassa kirjatut pitkän ja lyhyen aikavälin tavoitteiden erottelu tukee arvokonservatiivisia pyrkimyksiä, kun pitkän aikavälin tavoitteisiin luetaan ne tasa-arvopoliittiset teemat, jotka aiheuttavat eniten konfliktia. (Emt.)

Kolmannessa diskurssissa Elomäki ja Ylöstalo tarkastelevat tasa-arvo-ohjelmiin sisällytetyjä toimenpiteitä ja niiden muutosta. Aineiston tasa-arvo-ohjelmissa sosiaalietuuksia ja julkisia palveluita koskevia toimenpiteitä on kirjattu vain vähän, ja ne koskevat lähinnä perhevapaita ja väkivaltaa kokeneille naisille tarjottuja palveluja. Kirjoittajien mukaan on havaittavissa tasa-arvo- ja sosiaalipoliittinen erkaneminen. Toimenpiteet koostuvat lähinnä hallinnollisista käytännöistä kuten seuraamisista, selvityksistä ja arvioinneista. Päämääränä on selvitykset ja arvioinnit itsessään, mikä luo kuvan tekemisestä ilman kuitenkaan konkreettisia tekoja. Seurannan ja arvioinnin merkitys tasa-arvo-ohjelmissa ovat tutkimuksen mukaan nousseet Kataisen ja Sipilän hallituskausilla. Nämä menetelmät eivät edesauta tasa-arvon toteutumista, vaikka ne auttavatkin havaitsemaan puutteita. Tasa-arvoa pyritään integroimaan jo valmiina oleviin tai tuleviin hankkeisiin, joka liittyy strategisuuteen sen poikkialueellisten päämäärien kautta. Valtavirtaistamismenetelmä onkin sisällytetty Sipilän hallituksen tasa-arvo-ohjelmassa lähes puoleen toimenpiteistä, kun muilla tarkastelun kohteena olevilla hallituksilla määrä on ollut noin kolmasosa. Kirjoittajat luonnehtivat tasa-arvopolitiikan uusliberalisoitumisen korostavan hallinnon välineiden kehittämistä ja välineellistää tasa-arvopolitiikan hallituksen muiden politiikkatavoitteiden tueksi. (Emt.)

Tasa-arvo koki poliittisena agendana laskun Juha Sipilän strategisuuheen painottavan hallituksen aikaan, mutta palasi taas asialistalle Antti Rinteen ja Sanna Marinin hallituksissa, jotka olivat Sipilän hallituksesta poiketen poliittisesti sitoutuneet edistämään tasa-arvoa. 2000-luvulta lähtien jokaisella hallituksella on ollut oma tasa-arvo-ohjelma, ja Sipilän hallitus olikin 20 vuoteen ensimmäinen, joka ei sisältänyt tasa-arvopoliittisia tavoitteita hallitusohjelmaansa. (Kantola ym. 2020, 8–25.)

Hallituksen tasa-arvo-ohjelmien vaikuttavuutta ja toimivuutta on arvioitu vuonna 2023. Arvioijien mukaan ohjelman ei tule olla itsessään päämäärä, vaan väline tasa-arvon edistämiseen. Ohjelmia suunniteltaessa tulee huomioida kolme tasa-arvo-ohjelmien yhdessä toimivaa tehtävää niiden vaikuttavuuden takaamiseksi. Tasa-arvo-ohjelmien yhteiskunnallinen tehtävä on edistää tasa-arvoa yhteiskunnan tasolla. Ohjelmien poliittinen tehtävä taas on sitouttaa hallitus tasa-arvon edistämiseen ja selventää muutostavoitteita. Hallinnollinen tehtävä on sitouttaa ministeriöt tasa-arvotavoitteisiin ja parantaa poikkihallinnollista toimintaa. Viimeinen, demokraattinen tehtävä, on vahvistaa hallituksen tilivelvollisuutta sitouttamalla kansalaisyhteiskuntaa tasa-arvopoliittiseen suunnitteluun ja toimeenpanoon. Yhteiskunnallisen tehtävän toteutumista tukevat nämä kolme muuta tehtävää. (Elomäki ym. 2023, 92–93.)

Tasa-arvo-ohjelmiin kytkeytyy arvioinnin mukaan neljä haastetta, joihin ohjelmien tulee pyrkiä vastaamaan. Ensimmäiseksi ohjelmien rooli on epäselvä, ja sen ymmärrys vaihtelee eri toimijoiden välillä. Toiseksi yksikään neljästä mainitusta tehtävästä ei toteudu kunnolla. Toimenpiteitä kalvaa niiden heikko vaikuttavuus, uutuusarvon puute ja hallintokeskeisyys, minkä lisäksi vielä puute toimintamäärärahoista ja vähäinen tarjonta uusille poikkihallinnollisille ratkaisuille laajoihin tasa-arvo-ongelmiin heikentävät kaikki ohjelmien yhteiskunnallisen vaikuttavuuden toteutumista. Ohjelmien poliittinen painoarvo on heikkoa, sillä niiden seuranta on vähäistä eikä se sitouta hallituksia tasa-arvoa edistäviin toimiin. Hallinnollisen tehtävän kannalta ohjelma ei sido ministeriöitä tasa-arvon edistämiseen ja poikkihallinnolliseen yhteistyöhön, ja katoaa muiden ohjelmien joukkoon. Demokraattisesti aidot vaikuttamisen tavat ohjelmien sisältöön sekä tutkijoiden että kansalaisyhteiskunnan osalta on heikko. (Emt. 93.)

Kolmas ongelma liittyy tasa-arvo-ohjelmien tehtävien epätasapainoon, jossa hallinnolliset tehtävät painottuvat liikaa, korostaen erityisesti teknistä hallintoa. Tällöin painotetaan enemmän ohjelman roolia toimenpiteiden kokoamisessa, koordinoinnissa ja seurannassa.

Päätöksiä siitä, mitä toimia sisällytetään ohjelmaan, tehdään enemmän teknisten näkökulmien perusteella kuin hallituksen poliittisten painotusten ohjaamina. (Emt. 94.)

Neljänneksi ongelmaksi luetellaan ohjelmien heikko näkyvyys ja tunnettuus. Ohjelma on tuttu lähinnä tasa-arvosta kiinnostuneille henkilöille, sillä ministeriöt tuntevat vain omaa alaansa koskevat toimenpiteet ja kansalaisyhteiskunnan toimijat näkevät ohjelmat merkityksen omalle työlleen heikkona. Hallituksia ei nosteta tilivelvollisiksi tasa-arvopolitiikassa, sillä ohjelmien seuraaminen hallinnon ulkopuolelta on olematonta. Nämä tekijät heikentävät tasa-arvo-ohjelmien yhteiskunnallisen vaikuttavuuden toteutumista. (Emt. 94.)

Viimeiseksi arvioinnissa luetellaan viisi tasa-arvo-ohjelmien kehittämissuositusta. Ensimmäiseksi ohjelmien tehtävien tulee olla sen yhteiskunnallisen vaikuttavuuden vuoksi tasapainossa. Toiseksi ohjelmien tulee ilmaista hallituksen muutoslupaukset aiempaa selkeämmin, jossa tulisi korostua konkreettiset toimet muutosten aikaansaamiseksi. Tällöin ohjelmien rooli selkeytyisi ja sen poliittinen ja yhteiskunnallinen merkitys ja näkyvyys lisääntyisi ja hallitukset olisivat tilivelvollisia tasa-arvon edistämisen toimista. Ohjelmiin tulee lukeutua myös toimenpiteitä, jotka ulottuvat hallituskauden ulkopuolelle pitkän aikavälin tavoitteisiin. Kolmanneksi tasa-arvo-ohjelmien tulee osallistaa ministeriöitä ja kansalaisyhteiskuntaa ohjelman valmisteluun aiempaa enemmän ja jo alkuvaiheissa. Vaikuttamismahdollisuudet tekevät prosessista demokraattisempaa, lisäävät poikkihallinnollista sitoutumista ja tuovat esille uusia ideoita. Neljänneksi tasa-arvo-ohjelmien toimeenpanoon on myönnettävä määräraha, josta pitäisi tehdä sosiaali- ja terveysministeriön budjettiin kuuluva määräraha. Tällöin hallitukset eivät erikseen tee päätöstä tasa-arvopolitiikan toimenpiteiden rahoituksesta. Viidenneksi tasa-arvo-ohjelmissa tulee pyrkiä konkreettisiin toimenpiteisiin, joilla on paljon painoarvoa. Toimenpiteiden painoarvoa tulisi kasvattaa, mutta itse toimenpiteitä tulisi karsia. Toimenpiteiden toteuttamiseen tulisi osallistaa ministeriöitä ja muita yhteiskunnan toimijoita, kuten kansalaisjärjestöjä ja työpaikkoja. (Emt. 94–96.)

4 Aineisto ja menetelmät

Analysoin tutkielmassani diskurssianalyttisesti neljän hallituksen tasa-arvo-ohjelmaa vuosilta 1997, 2004, 2016 ja 2020. Tarkastelen sitä, miten tasa-arvo määritellään hallitusten tasa-arvo-ohjelmissa ja millaisilla toimenpiteillä tasa-arvoa edistetään.

Tasa-arvo-ohjelmat ovat sosiaali- ja terveysministeriön laatimia julkaisuja, joita on laadittu jokaisella hallituskaudella vuodesta 2004 lähtien. Ensimmäinen tasa-arvo-ohjelma laadittiin vuonna 1980, ja sen jälkeen 17 vuotta myöhemmin 1997. Vuoden 1997 tasa-arvo-ohjelma laadittiin seurauksena Suomen sitoutumisesta vuoden 1995 Pekingin maailmankonferenssin sopimukseen (STM 1997). Konferenssi oli YK:n järjestämä maailmankonferenssi Pekingissä, joka käsitteli naisten aseman parantamista, ja YK:n jäsenmaat Suomea myöten sitoutuivat edistämään naisten ja tyttöjen oikeuksia (Julkunen 2016). Pekingin ohjelmassa on kolme pääperiaatetta, jotka ovat 1) naisten aseman ja arvon vahvistaminen, 2) naisten ihmisoikeuksien toteuttaminen ja 3) tasa-arvon edistäminen sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisella (STM 1997). Tasa-arvo-ohjelmien noudattamisen seuranta toteutetaan sosiaali- ja terveysministeriön toimesta, josta koostetaan väliraportit ja loppuraportit.

4.1 Aineiston kuvailu

Suomen hallitukset ovat kirjanneet seitsemän tasa-arvo-ohjelmaa vuosien 1980 ja 2023 välillä, joista käsittelen tutkielmassani neljä ohjelmaa. Olen valinnut ensimmäiseksi Paavo Lipposen I hallituksen vuoden 1997–1999 tasa-arvo-ohjelman, sillä se on ensimmäinen ohjelma, joka on sitoutunut Pekingin sopimukseen ja jonka jälkeen ohjelmia on tuotettu tasaisesti, pois lukien Lipposen II hallituskaudella. Toiseksi valitsin Matti Vanhasen I -hallituksen 2004–2007 tasa-arvo-ohjelman, sillä hallituskaudella keskityttiin erityisesti myös miesten tasa-arvokysymyksiin ja siihen, miten miehet voivat osallistua tasa-arvon edistämiseen. Myös vuoden 1997–1999 tasa-arvo-ohjelmassa huomioitiin joitain miesten tasa-arvo-ongelmia liittyen esimerkiksi isyyteen, mutta vuoden 2004 tasa-arvopolitiikassa painotettiin erikseen miesnäkökulmaa tasa-arvokysymyksiin.

Kolmas valitsemani tasa-arvo-ohjelma on Juha Sipilän hallituksen ohjelma vuosilta 2016–2019. Sipilän hallituksen tasa-arvotavoitteita on kritisoitu voimakkaasti, ja Sipilän hallitusohjelmassa tasa-arvo mainitaan vain yhdessä lauseessa: miehet ja naiset ovat tasa-arvoisia. Lisäksi Sipilän hallituksen kokoonpanossa naisministereitä oli 36 prosenttia, mikä on vähän verrattuna aikaisempiin hallituksiin. Sipilän hallituksessa managerialismi oli

havaittavissa erityisen voimakkaasti, jolloin graduni kannalta on mielekästä ja kiinnostavaa tarkastella ohjelman diskurssia verrattuna muiden hallitusten tasa-arvo-ohjelmiin.

Neljäntenä olen valinnut Sanna Marinin hallituksen tasa-arvo-ohjelman 2020–2023, sillä Marinin hallitus oli sanojensa mukaan erittäin sitoutunut tasa-arvon edistämiseen. Tasa-arvo-ohjelman tavoitteena oli nostaa Suomi tasa-arvon kärkimaaksi, ja se on huomattavasti laajempi ja yksityiskohtaisempi kuin aiempien hallitusten laatimat tasa-arvo-ohjelmat. Marinin tasa-arvo-ohjelma myös asetti tavoitteeksi uudistaa translain ensimmäistä kertaa sitten vuoden 2003.

Tällä rajauksella 2000-luvulta ulkopuolelle jäävät siis Matti Vanhasen II ja Mari Kiviniemen hallituksen tasa-arvo-ohjelma sekä Jyrki Kataisen ja Alexander Stubbin hallituksen tasa-arvo-ohjelma, sillä valitsin yhden ohjelman jokaiselta vuosikymmeneltä.

Lipposen I hallituksen tasa-arvo-ohjelma 1997–1999

Lipposen I niin kutsutun sateenkaarihallituksen kokoonpanoon kuului SDP, kokoomus, vihreät, RKP ja vasemmistoliitto, ja tasa-arvoministerinä toimi vasemmistoliiton Terttu Huttu-Juntunen. Tasa-arvo-ohjelma on 49 sivua pitkä, ja sen tavoitteeksi kirjataan naisten tasa-arvoinen osallistuminen päätöksentekoon sekä yhteiskunnallisilla, taloudellisilla, kulttuurisilla että poliittisilla alueilla. Tasa-arvo-ohjelma noudattaa Pekingin ohjelman kolmea pääperiaatetta. Ohjelmassa listataan yhteensä 13 pääteemaa, joita ovat tasa-arvon edistäminen valtavirtaistamisella, kansainvälisessä toiminnassa, tiedotusvälineissä, koulutuksessa, työelämässä, tietotekniikassa, ympäristösuunnittelussa, osallistumisessa ja päätöksenteossa, työn ja perhe-elämän yhteensovittamisessa, isien aseman vahvistamisessa, sosiaaliturvassa ja palveluissa sekä terveystieteissä, sekä vähentää naisiin kohdistuvaa väkivaltaa. Kaikilla ministeriöillä on vastuuta jostakin ohjelman pääperiaatteen toimenpiteestä. Tasa-arvo-ohjelman toteutumisesta on kirjattu tehtäväksi seurantaraportit vuosina 1998 ja 1999, jota koordinoi sosiaali- ja terveysministeriö.

Vanhasen I hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2004–2007

Vanhasen I hallitus koostui keskustan, SDP:n ja RKP:n yhteistyöstä, ja sosiaali- ja terveysministerinä toimi SDP:n Sinikka Mönkkäre. Ohjelma on 42 sivua pitkä ja siihen on listattu 13 pääperiaatetta. Ohjelmassa kirjataan, että ohjelma toteutetaan kolmitasoisien lähestymistavan avulla, jossa valtioneuvosto pyrkii edistämään tasa-arvon toteutumista kaikessa toiminnassaan, ministeriöt edistävät esimerkiksi tulossopimusten avulla tasa-arvoa toimialoillaan, ja eri toimijoiden kuten kuntien ja järjestöjen kanssa tehtävään yhteistyöhön

sisällytetään tasa-arvoasiat entistä vahvemmin. Ohjelma on valmisteltu yhteistyössä kaikkien ministeriöiden kanssa, ja siihen on kirjattu yhteisiä toimenpiteitä kaikille ministeriöille. Sosiaali- ja terveysministeriö koordinoi tasa-arvo-ohjelman seurantaan, ja seurannan loppuraportti on kirjattu julkaistavaksi vuonna 2007.

Sipilän hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2016–2019

Sipilän hallituksen kokoonpano oli oikeistokonservatiivinen kolmipuoluehallitus, johon kuului keskusta, kokoomus ja perussuomalaiset. Perussuomalaiset järjestivät hallituskauden aikana puheenjohtajaäänestyksen, jossa Jussi Halla-aho äänestettiin puolueen puheenjohtajaksi. Perussuomalaiset korvattiin tällöin hallituksessa uudella puolueella nimeltä sininen tulevaisuus, sillä hallitus koki, ettei arvopohja kohtaa perussuomalaisten uuden puoluejohdon kanssa. Ohjelmaan on kirjattu keskustan Juha Rehulan toimivan tasa-arvoasioista vastaavana ministerinä. Ohjelma on 19 sivua pitkä ja koostuu kuudesta pääperiaatteesta, joita ovat tasa-arvon vahvistaminen työelämässä, työn ja perheen yhteensovittamisen ja vanhemmuuden tukeminen, tasa-arvo koulutuksessa ja liikunnassa, naisiin kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan ehkäisy, miesten hyvinvoinnin ja terveyden parantaminen ja tasa-arvon edistäminen yhteiskunnallisella päätöksenteolla. Suurimmiksi ongelmakohtiksi tasa-arvon kannalta ohjelmassa listataan palkkaerot, sukupuolisegregoituneet alat ja ammatit, lähisuhdeväkivalta ja miesten suuret hyvinvointierot. Ohjelmassa painotetaan poikkihallinnollista vastuuta tasa-arvo-ohjelman tavoitteiden toteuttamisessa. Ohjelmassa kirjattiin erikseen tavoitteet pitkälle aikavälille ja tavoitteet hallituskaudelle. Sosiaali- ja terveysministeriön toteuttamalle seurannalle ei erikseen ole asetettu vuotta loppuraportille, mutta ohjelmassa kirjataan kuitenkin työryhmän asettamisesta.

Marinin hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2020–2023

Marinin hallitus muodostui SDP:n, vihreiden, vasemmistoliiton, RKP:n ja keskustan yhteistyöstä. Hallituskaudella pohjoismaisen yhteistyön ja tasa-arvon ministerinä toimi RKP:n Thomas Blomqvist. Ohjelman pituus on 61 sivua ennen liite- ja lähdeluetteloja, kaiken kaikkiaan ollen 71 sivua. Vuoden 2020 ohjelma on tarkastelun kohteena olevista ohjelmista ainoa, jossa on kirjattu liitteet ja lähteet. Ohjelma koostuu seitsemästä pääperiaatteesta, joita ovat tasa-arvon parantaminen työelämässä ja taloudellisessa päätöksenteossa, työn ja perheen yhteensovittaminen ja hoivan tasaisempi jakautuminen, tasa-arvon edistäminen varhaiskasvatuksessa ja koulutuksessa, naisiin kohdistuvan ja lähisuhdeväkivallan

vähentäminen, sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten aseman parantaminen, tasa-arvon edistäminen keskeisissä uudistuksissa ja sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen, tasa-arvon edistäminen Euroopan unionissa ja kansainvälisessä toiminnassa. Vuoden 2020 ohjelma on ainoa, joka on nostanut myös sukupuolivähemmistöt tasa-arvo-ohjelmien agendalle omaksi pääperiaatteekseen. Ohjelmassa painotetaan tärkeyttä aktiiviseen tasa-arvon edistämiseen, sillä muuten tasa-arvon kehitys voi vaarantua. Tasa-arvo nähdään ihmisoikeuskysymyksenä, ja ohjelmaan on kirjattu ennätysmäärä tasa-arvoa edistäviä toimenpiteitä. Suurena erona aiempiin tasa-arvo-ohjelmiin on myös intersektionaalisen näkökulman painottaminen. Ohjelmassa kirjataan, että ohjelman valmistelu on toteutettu yhteistyössä muiden ministeriöiden kanssa, ja siihen on kuultu myös kansalaisjärjestöjä ja sidosryhmiä, joiden kanssa yhteistyötä jatketaan myös seuranta- ja toteuttamisvaiheessa. Ohjelmassa kirjataan seurantatoimista, mutta tälle ei ole erikseen asetettu vuotta.

4.2 Menetelmän kuvaus

Tarkastelen aineistoani diskurssianalyysillä, erityisesti diskurssien hegemonisoitumisen ja faktuaalistamisstrategian kautta. Pohjaan diskurssianalyysimenetelmäni Arja Jokisen, Kirsi Juhilan ja Eero Suonisen (2004) teokseen *Diskurssianalyysin aakkoset*, jossa diskurssianalyysin tarkastelun kohteena määritellään olevan kieli osana todellisuutta. Kieltä tarkastellaan siis sosiaalisesta konstruktionisesta näkökulmasta, jolloin diskurssianalyysin avulla analysoidaan siis sitä, miten erilaiset sosiaaliset käytännöt luovat ja ylläpitävät sosiaalista todellisuutta. (Jokinen ym. 2004, 9–10.)

Kielen avulla annetaan merkityksiä, eli konstruoidaan, erilaisia kohteita, jolloin kielen käyttö ei ole pelkästään kuvailevaa, vaan myös merkityksiä tuottavaa. Nämä erilaiset merkitykset perustuvat keskinäisiin erotteluihin, merkityssysteemeihin, joilla luokitellaan ja luodaan erotteluja eri konstruktioiden välillä. Tällaisia erotteluja esiintyy myös hierarkisina jakoina, jotka ovat juurtuneet jäsentämään todellisuutta. Esimerkiksi sosiaaliluokat, teollisuusmaat ja kehitysmaat ovat hierarkisia, dikotomisia jakoja. Diskurssianalyysin kohteena ovat juuri nämä erilaiset merkityssysteemit eli diskurssit. Kirjoittajat määrittelevät diskurssin tarkoittavan *“verrattain eheitä säännönmukaisia merkityssuhteiden systeemejä, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentavat sosiaalista todellisuutta.”* (Emt. 18–27.)

Diskurssien ei oleteta heijastavan todellisuutta. Sen sijaan tarkastellaan sitä, miten näitä erilaisia todellisuuden kuvauksia tuotetaan. Analyysin kohteena on siis sosiaalinen todellisuus, jota toteutetaan ja uusinnetaan sosiaalisten käytäntöjen avulla, joista diskurssit rakentuvat.

Sosiaalisia todellisuuksia ei ole vain yksi, vaan se on moninaista ja voi toimia rinnakkain tai kilpailla keskenään. Myös kielen funktionaalisuus on tärkeä analyysin kohde, joka viittaa kielen käytön tuottamiin seurauksiin, olivat ne tarkoituksenmukaisia tai eivät. Kielen käyttö on yhteydessä valtaan sen sosiaalista todellisuutta rakentavan luonteen kautta, jolloin kielen funktiot voivat olla ideologisia ja valtaa legitimoivia. Kun analysoidaan valtasuhteita diskurssianalyysin avulla, kiinnostus kohdistuu siihen, miten valtasuhteita tuotetaan sosiaalisissa käytännöissä. Tällä tarkoitetaan sitä, miten jotkut tiedot nousevat totuuksiksi, ja millaisia subjektipositioita ihmisille tuotetaan, eli millaisiin rooleihin ihmiset asettuvat tai heidät asetetaan. (Emt. 21–75.)

Kirjoittajien mukaan valta-analyysille on viidenlaisia painotuksia:

1. *Ollaan kiinnostuneita diskurssien välisistä...*
2. *... ja sisäisistä valtasuhteista*
3. *Analysoidaan sitä, miten tietyt diskurssit muotoutuvat hegemonisiksi*
4. *Arvioidaan hegemonisten diskurssien käyttöön kytkeytyviä ideologisia seurauksia*
5. *Pohditaan muutoksen (hegemonisten diskurssien kyseenalaistamisen) mahdollisuutta.*

Diskurssien välisten valtasuhteiden analyysissä aineistosta pyritään etsimään hegemonisen aseman saavuttaneita diskursseja, jotka voidaan nähdä kyseenalaistamattomina “totuuksina” tai itsestäänselvyyksinä (Emt. 76–77). Analyysissa on tärkeää huomioida se, että diskurssin esiintyvyyden määrä ei tarkoita sen hegemonisuutta: hegemonisten diskurssien ei tarvitse olla määrällisesti eniten esillä aineistossa, vaan toiset useammin toistuvat diskurssit voivat edesauttaa valtakurssin oikeutusta. (Emt. 81.)

Hegemonisia diskursseja luodaan faktuaalistamisen kautta, jossa esimerkiksi viranomaiset tuottavat jotain tosiasioita, joiden todellisuutta ei lausuman yhteydessä arvioida. Faktuaalistamisstrategia määritellään Jokisen ym. (151–152) mukaan seuraavasti:

Faktuaalistamisstrategiat ovat sellaisia vakuuttelun muotoja, joita käyttämällä jonkun tiedon totuusarvosta tulee niin suuri, että kyseinen versio vaikuttaa itsestäänselvältä ja ainoalta oikealta. Sanotulla ja totuudella ei näytä olevan eroa, vaan asiat saadaan näyttämään kiistattomilta tosiasioilta.

Analysoinkin siis sitä, millä tavalla aineistoni luo jotain todellisuutta ja tosiasioita tasa-arvoon liittyen. Tutkimuskysymykseeni lähdän vastaamaan esittämällä kysymyksiä aineistolle: millaisista asioista tasa-arvo ohjelmissa rakentuu, mitkä asiat nostetaan tasa-arvon agendaksi ja

näiden agendojen muutos, miten eri aikoina tasa-arvosta on ohjelmissa puhuttu, mitkä ovat hallituskausien erityiset tasa-arvotavoitteet sekä millaiset ongelmat määritellään tasa-arvopoliittisiksi ongelmiksi, ja jääkö jotain määrittelyn ulkopuolelle. Ovatko jotkin tasa-arvotavoitteet kenties ristiriidassa toistensa kannalta, ja mitä yhteiskunnallisia seurauksia sillä on, jos asiat asettuvat tietyillä tavoin. Ristiriitaisuuksien lisäksi on tärkeää tarkastella myös tiettyjen tasa-arvotoimien kyseenalaistamista, joka aineistossa voisi olla esimerkiksi palkkatyön kyseenalaistaminen tasa-arvon keskeisenä edistäjänä.

Olen toteuttanut analyysini käymällä ohjelmia läpi erikseen ja rinta rinnan, vertaillen tiettyjä teemoja ja rakentaen yleisiä diskursseja. Olen verrannut löydöksiäni kirjoittamaani teoriaa vasten ja tehnyt analyttisiä tulkintoja näiden perusteella.

4.3 Tutkielman tutkimuseettiset kysymykset

Tutkimuksia on aina tärkeä tarkastella eettisen näkökulman toteutumisen kannalta. Aineistooni ei liity tutkimuseettisiä kysymyksiä, sillä kyseessä on avoimesti vapaana saatavilla olevista valtion asiakirjoista.

On tärkeää tarkastella myös tutkijan omaa positiota tutkielmaan liittyen, sillä tutkijan oma suhde tutkimusaiheeseen voi tietoisesti tai tiedostamatta ohjata tulkintaa. Täydellinen objektiivisuus ei koskaan ole mahdollista, mutta tutkijan on tärkeää tiedostaa omat asenteensa ja pyrkiä tulkitsemaan aineistoa neutraalisti. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Olen itse suuresti kiinnostunut tasa-arvosta ja tasa-arvopolitiikasta, minkä vuoksi valitsinkin tutkielmassani tarkastella hallitusten tasa-arvo-ohjelmia. Perustan analyysini kuitenkin aiemmin tutkittuun tietoon ja kriittiseen tarkasteluun, huomioiden vahvasti oman asenteeni tasa-arvon ja tasa-arvopolitiikan tärkeyttä kohtaan. Tämän vuoksi koen analyysini olevan mahdollisimman objektiivisesti toteutettu.

5 Analyysi

Olen paikantanut aineistostani neljä tasa-arvoa määrittelevää diskurssia. Lähden analyysissäni liikkeelle ensin kuvailemalla lyhyesti diskurssien pääpiirteet, minkä jälkeen käsittelen sitä, millaisia teemoja tasa-arvopolitiikkaan on eri hallituskausilla sisällytetty ja kehen tasa-arvopolitiikka kohdistuu. Tämän jälkeen siirryn analysoimaan aineistossa esiin nousevia diskursseja. Hallitusten tasa-arvo-ohjelmia puhutellaan tästä edespäin joko ”ohjelmina” tai ”tasa-arvo-ohjelmina”, kun taas hallitusohjelmista puhutaan nimenomaan vain termillä ”hallitusohjelma.”

Diskurssianalyysin avulla jäljitän sitä, miten tasa-arvo merkityksellistyy tasa-arvo-ohjelmissa. Ensimmäinen diskurssi lähestyy tasa-arvoa suomalaisena arvona. Tässä diskurssissa painotetaan tasa-arvon tärkeyttä kulttuurisessa ja historiallisessa kontekstissa ja osoitetaan ylpeyttä pohjoismaisesta sivistyksestä verrattuna muihin valtioihin. Diskurssi määrittelee tasa-arvon keskeiseksi osaksi Suomen kansallista identiteettiä. Tämä diskurssi esiintyy aineistossa melko vähän. Diskurssi kuitenkin toimii kaiken takana määrittäen sitä, kuinka tärkeäksi tasa-arvopoliittiset toimenpiteet koetaan: onko tasa-arvo ”jo saavutettu”, vai korostaako se entisestään tasa-arvopolitiikan tärkeyttä.

Toisessa diskurssissa tasa-arvo nähdään hyvinvointivaltiollisena arvona. Tähän diskurssiin sisältyy kaksi alakategoriaa, jotka ovat hyvinvointivaltiollinen itseisarvo ja hyvinvointivaltiollinen välinearvo. Hyvinvointivaltiollisessa itseisarvossa tasa-arvo nähdään olennaisena osana pohjoismaista hyvinvointivaltiota ja ideologiaa. Tällöin kun valtion toimenpiteillä pyritään vaikuttamaan esimerkiksi palkkatasa-arvoon, tavoitteena on pohjoismaisen hyvinvointivaltion oikeudenmukaisuuden toteutuminen ja hyvinvoinnin lisääminen. Vahvoilla sosiaalipoliittisilla toimilla pyritään takaamaan kansalaisille ihmisarvoinen elämä. Hyvinvointivaltiollisella välineellä taas tasa-arvo valjastetaan muiden poliittisten tavoitteiden käyttöön, kuten korkean työllisyyden tavoitteluun.

Kolmannessa diskurssissa tasa-arvo ja tasa-arvopolitiikka valjastetaan uusliberalistisen politiikan välineeksi muiden poliittisten tavoitteiden saavuttamiseksi. Sekä pohjoismaisessa hyvinvointivaltiomallissa että uusliberalistisessa hyvinvointivaltiomallissa korkea työllisyys nähdään tärkeänä tavoitteena, vaikka tavoitteiden menetelmissä onkin eroavuuksia. Merkittävä ero hyvinvointivaltiollisen ja uusliberalistisen diskurssin välillä on näkemys yksilönvastuusta ja markkinoiden vallasta. Siinä missä hyvinvointivaltio tukee yksilöä, uusliberalistinen

diskurssi näkee yksilön olevan itse vastuussa omista toimistaan ja hyvinvoinnistaan. Olennaista tasa-arvo välineellisenä arvona -diskurssissa on se, että tasa-arvopolitiikalla pyritään perustelemaan uusliberalistista politiikkaa ja ylläpitämään sen valtaa.

Neljäs diskurssi merkityksellistää tasa-arvon itseisarvoksi. Tällöin tasa-arvoa ja tasa-arvopolitiikkaa ei perustella hyötynä muulle politiikalle, vaan itsessään tärkeänä ihmisarvokysymyksenä. Näen tämän diskurssin olennaisena osana niiden yhteiskunnan rakenteiden kyseenalaistamisen, jotka edesauttavat ja ylläpitävät eriarvoisuutta. Intersektionaalinen näkökulma kietoutuu analyysissäni vahvasti itseisarvoiseen tasa-arvonäkemykseen, mutta koska intersektionaalinen näkökulma on politiikassa melko uusi, tulee varhaisempia tasa-arvo-ohjelmia tarkastella myös muilla meriiteillä.

5.1 Mistä tasa-arvopolitiikka koostuu tasa-arvo-ohjelmissa?

Hallitusten välillä tasa-arvopolitiikkaan sisällytetyt teemat vaihtelevat runsaasti keskenään, mutta suuret teemat ovat pysyneet samana. Jokaisesta tasa-arvo-ohjelmasta löytyvät kysymykset liittyvät edelleen työelämän tasa-arvoon, työn ja perheen yhteensovittamiseen, koulutuksen tasa-arvoon, naisiin kohdistuvaan väkivaltaan ja lähisuhdeväkivaltaan sekä valtavirtaistamistoimiin. Näiden voidaan siis tulkita olevan keskeisimpiä tasa-arvopoliittisia kysymyksiä viimeisen yli 20 vuoden ajalta.

Vuoden 1997 tasa-arvo-ohjelman suurimmiksi teemoiksi kirjataan erityisesti naisiin kohdistuvan väkivallan ehkäiseminen ja työllisyystoiminnan osalta naisyrityksyyden kehittäminen. Vuoden 2004 ohjelmassa erotellaan tasa-arvopoliittisiksi painopisteiksi tasa-arvonäkökulman valtavirtaistaminen, työelämän tasa-arvon kehittäminen sekä naisiin kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan ehkäisy. Vuoden 2016 ohjelmassa suurimmiksi tasa-arvo-ongelmiksi nostettiin palkkaerot, ammattien sukupuolisegregaatio, lähisuhdeväkivalta ja miesten suuret hyvinvointierot. Tärkeimpiä painotuksia ei erotella, mutta ohjelmassa mainitaan tasa-arvon vahvistamisen olevan edellytys hallitusohjelman keskeisten tavoitteiden saavuttamiselle, joita ovat työllisyyden, osaamisen ja hyvinvoinnin kasvu. Vuoden 2020 ohjelmassa kiinnitetään erityistä huomiota työelämän ja perheiden tasa-arvoon erityisesti palkkatasa-arvon ja palkka-avoimuuden keinoin. Ohjelmassa on nostettu tasa-arvopoliittisiksi kysymyksiksi aineistona toimivien ohjelmien keskuudessa ensimmäistä kertaa raskaussyrjinnän, tekoälyn ja sukupuolivähemmistöt. Yhdenvertaisuus nähdään osana tasa-arvoa, ja ohjelmassa tasa-arvopolitiikan kohdistuu laajasti erilaisiin vähemmistöryhmiin ja

perhemuotoihin. Samaten ohjelmassa erinäisten teemojen sisältöä on myös laajennettu, esimerkiksi työelämän tasa-arvoon on nostettu uusina tasa-arvokysymyksinä syrjintä ja työpaikoilla tapahtuva häirintä.

Taulukko 1. Tasa-arvo-ohjelmien teemat ja toimenpiteet. Vuoden 1997 ohjelman 13. teemaan erikseen

	Lipponen I, 1997–1999	Vanhanen I, 2004–2007	Sipilä, 2016–2019	Marin, 2020–2023
Teemat	13	13	6	7
Toimenpiteet + hankkeet	125	89	30	48 + 7
Teemat (toimenpiteet)	1 Valtavirtaistaminen (17) 2 Kansainvälinen toiminta (14) 3 Tiedotusvälineet (3) 4 Koulutus (11) 5 Työelämä ja talous (30) 6 Tietoyhteiskunta (3) 7 Ympäristö, yhdyskunnat ja liikenne (8) 8 Osallistuminen ja päätöksenteko (8) 9 Työ- ja perhe-elämän yhteensovittaminen (2) 10 Miehen aseman vahvistaminen perheissä (1) 11 Sosiaaliturva ja palvelut (2) 12 Terveyspolitiikka (11) 13 Naisiin kohdistuva väkivalta (15 + 1)	1 Tasa-arvolaki (2) 2 Työelämä (27) 3 Päätöksenteon lisääminen (4) 4 Naisiin kohdistuva väkivalta, prostituutio ja naiskauppa (13) 5 Varhaiskasvatus ja koulutus (4) 6 Kulttuuri, liikunta ja nuorisopolitiikka (5) 7 Media (1) 8 Terveyspolitiikka (2) 9 Naistutkimuksen tukeminen (3) 10 Miehet (4) 11 Valtavirtaistaminen (9) 12 Alueellinen kehitys (3) 13 Kansainvälinen ja EU-yhteistyö (12)	1 Työelämä (8) 2 Työn ja perheen yhteensovittaminen (6) 3 Koulutus ja liikunta (6) 4 Naisiin kohdistuva väkivalta ja lähisuhdeväkivalta (3) 5 Miesten hyvinvointi ja terveys (3) 6 Valtavirtaistaminen (4)	1 Työelämä ja taloudellinen päätöksenteko (6) 2 Työn ja perhe-elämän yhteensovittaminen ja hoivan jakaminen (4) 3 Varhaiskasvatus ja koulutus (6) 4 Naisiin kohdistuva väkivalta ja lähisuhdeväkivalta (9) 5 Sukupuolivähemmistöt (4) 6 Valtavirtaistaminen (19) 7 Kansainvälinen ja EU-toiminta (7)

merkattu yksi toimenpide on toistettu toimenpide toisesta ohjelman teemasta.

Tasa-arvopolitiikan kohdistuminen eri väestöryhmiin on hallitusten myötä muuttunut monimuotoisemmaksi. Vuoden 1997 ohjelmassa tasa-arvopolitiikkaa kohdistetaan pitkälti keskiluokkaisuun, heteroseksuaaleihin, vammattomiin ja valkoisiin cis-naisiin. Oletus keskiluokkaisuudesta ilmenee siten, että ohjelmassa ei huomioida sosioekonomisen taustan tuomia vaikeuksia tai etuoikeuksia minkään teeman osalta. Miehiä huomioidaan ohjelmassa vain vanhemmuuden vahvistamisen ja terveyspolitiikan osalta, ja ainoat etniset vähemmistöt, jotka ohjelmassa tuodaan esiin ovat maahanmuuttajanaiset, romaninaiset ja saamelaiset naiset, joihin kohdistetaan yhteensä kolme toimenpidettä. Tällöin näihin vähemmistöihin kuuluvat

miehet jäävät tasa-arvopolitiikan ulkopuolelle. Vaikka mukana on lueteltu jotkut etniset vähemmistöt, ei ohjelmassa huomioida rasismia; syrjinnästä puhutaan vain maahanmuuttajanaisten kohdalla, kun taas romaninaisia ja saamelaisia naisia koskeva, koko ohjelman ainoa heihin kohdistuva toimenpide, pitää sisällään vain yhteiskunnallisen edustuksen lisäämisen. Tällöin tarkastelun ulkopuolelle jää siis esimerkiksi koettu rasismi työelämässä. Yksi toimenpide ohjelmassa kohdistuu vammaisiin henkilöihin, jonka tarkoitus on edistää näiden ammatillista koulutusta, työhön pääsyä, työolosuhteita sekä tarjota johtamis- ja itseluottamuskoulutusta. Kyseinen toimenpide on ainoa vammaisiin ihmisiin viittaava kappale koko ohjelmassa.

Naisiin kohdistuvan väkivallan osalta mainitaan siirtolais- ja pakolaisnaiset erityisen haavoittuvina ryhminä, mikä ei kuitenkaan heijastu teeman sisältöön. Tähän ihmisryhmään on kohdistettu koko ohjelmassa vain yksi toimenpide, joka on suora toisto aiemmin mainitusta maahanmuuttajanaisiin kohdistuvasta, syrjinnän sisältävästä toimenpiteestä. Kyseessä on yksittäinen yleistoimenpide, joka tarkastelee maahanmuuttajanaisten asemaa Suomessa tarkastellen työttömyyttä, syrjintää, syrjäytymisuhkaa, oman kulttuurin säilyttämistä ja naisiin kohdistuvaa väkivaltaa sekä naisten laitonta maahantuontia. Muutoin teemassa puhutaan yleisesti naisista, jonka voinee olettaa tarkoittavan valtaväestöön kuuluvia naisia ilmaisun yleisluontoisuuden ja vähemmistöjen näkyvyyden vähäisyyden vuoksi. Tyttöjen ympärileikkauksia käsitellään ohjelmassa osana terveystoimintaa.

Ohjelmassa ei esiinny mainintaa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöistä, mutta yhdessä koulutuksellisessa toimenpiteessä puhutaan seksuaalisen identiteetin kehityksestä ja sen edesauttamisesta seksuaalisen terveyden sekä ihmissuhde- ja sukupuolikasvatuksen kautta. Tämä toimenpide kuitenkin kuvastaa ja ylläpitää heteronormatiivista hegemoniaa:

Ihmissuhde- ja sukupuolikasvatus tulee aloittaa riittävän aikaisin. Kasvatuksen tulee tukea nuorten emotionaalista ja seksuaali-identiteetin kehitystä, auttaa ymmärtämään ja arvostamaan toista sukupuolta sekä edistää ihmisten välisten suhteiden toimivuutta.
(STM 1997, 12.)

Oheisessa katkelmassa mainitaan selvästi toisen sukupuolen arvostus sekä myös dikotominen sukupuolikäsitys. Tällöin oletus oppilaasta on heteronormatiiviseen muottiin kuuluva. Heteronormatiivisen hegemonian ylläpitäminen sulkee ulos ne henkilöt, jotka eivät kuulu muun

muassa valtavirran edustamiin etnisiin, seksuaalisiin tai sukupuolisiin ryhmiin. Näiden eri ryhmien kokemukset jäävät näkymättömiksi ja myös epäpoliittisiksi.

Vuoden 2004 ohjelmassa maahanmuuttajat kulkevat tiiviimmin mukana verrattuna vuoden 1997 ohjelmaan, sisällyttäen heidät työelämän tasa-arvoon, työn ja perheen yhteensovittamiseen, naisiin kohdistuvaan väkivaltaan sekä kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikkaan. Maahanmuuttajat mainitaan ohjelmassa kaiken kaikkiaan 15 kertaa, mutta ohjelmassa ei edelleenkään huomioida maahanmuuttajien kohtaamaa rasismia tai syrjintää. Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus nähdään siis edelleen ainakin osittain toisistaan erillisinä asioina. Vaikka maahanmuuttajat on sisällytetty vuoden 2004 ohjelmassa laajemmin verrattuna vuoteen 1997, ei ohjelmassa mainita romaneja, saamelaisia ja vammaisia henkilöitä, toisin kuin vuoden 1997 tasa-arvo-ohjelmassa.

Myös miehet on vuoden 2004 ohjelmassa otettu suuremmaksi osaksi tasa-arvopolitiikkaa. Siinä missä vuoden 1997 ohjelmassa miehet huomioitiin lähinnä isyyden ja isoisyden sekä tiivistetysti terveystalouden osilta, vuoden 2004 ohjelmassa terveystalouden käsittää laajemmin miesten kokemia terveysongelmia sekä tapaturmaisia ja väkivaltaisia kuolemia, sisällyttäen myös huomion sosioekonomisen taustan vaikutuksista. Miehet ja tasa-arvo -teemassa miehet sisällytetään tasa-arvopolitiittisiksi kohteiksi ja toimijoiksi, jossa korostetaan miesten tärkeyttä tasa-arvotyöhön osallistumiseen. Vanhasen hallituskaudella tasa-arvo-ohjelman rinnalle luotu, 115 sivuinen *Miehet ja tasa-arvopolitiikka* -asiakirja käsittää laajasti miesten tasa-arvopolitiikkaa, jolloin tasa-arvo-ohjelmassa itsessään nämä teemat jäävät edelleen vähemmälle huomiolle. Vaikka vuoden 1997 ohjelmasta poiketen vuoden 2004 ohjelmassa miehiä koskeva tasa-arvopolitiikka ulotetaan myös isyyden ulkopuolelle, ohjelmassa ei erikseen huomioida maahanmuuttajamiehiä. Myös isyysvapaiden pitämistä perustellaan lähinnä perheen äidin työllistymisen kannalta, eikä niinkään sen hyödyistä miehille.

Merkittävänä uudistuksena vuoden 2004 ohjelmaan sisältyy tasa-arvolain uudistaminen, joka synnytti yhdenvertaisuuslain vuonna 2004, painottaen erityisesti syrjinnänvastaiseen lainsäädäntöön. Laissa syrjinnänvastaiseen lainsäädäntöön lisättiin sekä sukupuoleen perustuvan häirinnän että seksuaalisen häirinnän käsitteet. Molemmilla lainsäädännöillä on suora ja tärkeä vaikutus sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin, jotka toisaalta huomioidaan ohjelmassa muutoin vain samaa sukupuolta olevien vanhempien perheiden osalta. Vuosien 2004 ja 1997 ohjelmissa häirintä ja syrjintä ei sisälly myöskään työelämän tasa-arvon teemaan

muun kuin palkkaeriarvoisuuden osalta. Verrattuna siis vuoden 1997 valkoiseen, keskiluokkaiseen, vammattomaan heteroseksuaaliseen cis-naiseen tasa-arvopolitiikan kohteena, vuoden 2004 ohjelmassa kohde on laajentunut keskiluokkaiseen, heteroseksuaaliseen ja vammattomaan cis-henkilöön, johtuen laajasta sisällyttämisestä maahanmuuttajat ja miehet osaksi tasa-arvopolitiikkaa. Vaikka sosioekonomisen aseman tuoma eriarvoisuus on tuotu esille miesten terveystalitiikassa, ei sosioekonominen tausta kulje muuten mukana osana tasa-arvopolitiikkaa. Köyhyydestä puhutaan vain kehityspolitiikan kontekstissa.

Vuoden 2004 ohjelman tuomaa pienimuotoista kehitystä seurasi vuoden 2016 tasa-arvo-ohjelman tuoma takapakki monimuotoisuuteen. Vuoden 2016 ohjelmassa vedotaan rationaalisuuteen ja pystyvyyteen tasa-arvopolitiikassa, kohdistuen tasa-arvopolitiikkaa vuoden 1997 ohjelman tapaan keskiluokkaiseen heteronormatiiviseen naiseen, jättäen ulkopuolelle kuitenkin myös vuoden 1997 ohjelmassa esille nostamat vähemmistöt romanit, saamelaiset ja vammaiset. Tasa-arvo nähdään siis hyvin pelkistetyksi vain kategorian miehet-naiset-välisenä asiana, joissa henkilöiden välille ei sisälly muita risteäviä muuttujia, kuten sosioekonominen asema tai etnisuus. Vuoden 2016 ohjelma on jaoteltu kiinteästi pitkän aikavälin, eli hallituskauden ulkopuolisiin, tavoitteisiin, ja hallituskauden sisäisiin tavoitteisiin. Näihin hallituskauden ulkopuolisiin tavoitteisiin on joissain osin sisällytetty risteäviä muuttujia, mutta toimenpiteitä näiden edistämiseksi ei kohdisteta. Tämä havainto on yhdenmukainen aiempien tutkimusten kanssa, joiden mukaan vaikeat tasa-arvopoliittiset toimet on jätetty hallituskauden ulkopuolelle (Elomäki & Ylöstalo 2017.)

Maahanmuuttajataustaiset henkilöt on sisällytetty ohjelmassa työelämän tasa-arvoa koskevaan teemaan työllistymisen, kotoutumisen ja hoivan jakautumisen osalta, ja koulutukseen maahanmuuttajataustaisten tyttöjen ammatinvalinnan osalta. Maahanmuuttajataustaisia tai pakolaisnaisia ei myöskään tuoda esille naisiin kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan teemoissa, vaikka nämä ovat vuoden 1997 ohjelmassa mainittu haavoittuvin ryhmä. Vuoden 2016 ohjelmassa ei myöskään mainita seksuaali- tai sukupuolivähemmistöjä, ja syrjintä tuodaan esille vain johdannossa ja yhdessä pitkän aikavälin tavoitteessa, joka ei siis kuulunut vuoden 2016 hallituskauden tasa-arvopolitiikan sisältöön.

Vuoden 2020 tasa-arvo-ohjelmassa yhdenvertaisuus kietoutuu kiinteästi sekä tasa-arvon käsitteeseen että tasa-arvopolitiikkaan, ja ohjelmassa julistetaankin käytettävän intersektionaalista näkökulmaa tasa-arvoa tarkastellessa. Aiempiin aineistona toimiviin ohjelmiin verrattuna vuoden 2020 ohjelma laajentaa tasa-arvopolitiikan koskettamaan

maahanmuuttajien ja muiden etnisten vähemmistöjen lisäksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä, ihmisiä erilaisista sosioekonomisista taustoista, vammaisia, eläkeläisiä ja erilaisia perhemuotoja. Eri ihmisryhmiä ei ohjelmassa ole jaettu omiin teemoihin ja kategorioihin, vaan kaikki kulkevat tiiviisti mukana ohjelman tilannekuviissa ja toimenpiteissä jokaisessa teemassa.

Ohjelmassa tarkastellaan erilaisten ihmisryhmien kokemaa syrjintää aiempia ohjelmia kriittisemmin. Rasismia ei kuitenkaan tarkastella tasa-arvo-ohjelmassa, sillä ohjelman mukaan hallitus valmistelee erikseen kansallisen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman sekä rasismiin ja syrjinnän vastaisen ohjelman. Kuitenkin syrjintää ja häirintää käsitellään hyvinkin laajasti, myös työelämän kontekstissa. Vuoden 2020 ohjelma on aineistosta ensimmäinen, joka tuo tasa-arvo-ohjelmien agendalle myös naisten työelämässä kohtaaman raskaussyrjinnän ja muun työelämässä tapahtuvan syrjinnän esimerkiksi iän, uskonnon, vammaisuuden ja alkuperän perusteella. Myös mielenterveys esiintyy laajempaan tasa-arvopoliittisena kysymyksenä verrattuna aiempiin tasa-arvo-ohjelmiin, joissa se on mainittu tiivistetysti osana terveystilaa. Mielenterveydellisten ongelmien erilaiset ilmenemismuodot havaitaan sukupuolittuneena ilmiönä ja sitä tarkastellaan nuorten ja vähemmistöjen kontekstissa.

Ohjelmaan sisällytetty teema sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten aseman parantamisesta on merkittävä tasa-arvosaavutus. Ohjelmassa ei kuitenkaan puhuta yksinomaan sukupuolten tasa-arvosta, vaan myös miesten ja naisten tasa-arvosta. Ohjelmassa tuodaan esille translain ongelmallisuus ennen sen uudistusta vuonna 2023 erityisesti hedelmättömyysvaatimuksen osalta, jota pidetään ihmisoikeusloukkauksena. Merkittävää on myös vuoden 2020 ohjelmassa tapahtuva yhteiskunnallinen kritiikki aiempiin ohjelmiin verrattuna, ja ohjelmassa tuodaan esille muun muassa yhteiskunnan rakenteiden ja asenteiden tuottamat mielenterveysongelmat sateenkaarinuorten keskuudessa. Myös Marinin hallituksen silloin suunnittelema perhevapaauudistus on tärkeä toimi monimuotoisten perheiden yhdenvertaisuudelle.

Miehiä ja poikia koskevia tasa-arvokysymyksiä käsitellään vuoden 2020 ohjelmassa aiempaa laajemmin. Aiempien ohjelmien tapaan miehiin kohdistuvaa tasa-arvopoliittikkaa tarkastellaan sekä isyyden että terveystilaa näkökulmasta, ja huomattavasti aiempaa laajemmin koulutuksen ja syrjäytymisen osalta.

Vuoden 2020 tasa-arvo-ohjelma särkee perinteisen kuvan tasa-arvopolitiikan kohteesta. Monimuotoinen tasa-arvopolitiikan kohde voi etnisesti, seksuaalisesti, sukupuolellisesti, sosioekonomisesti sekä iän, perhemuodon ja vammaisuuden/vammattomuuden kautta edustaa kansalaisia aikaisempia tasa-arvo-ohjelmia laajemmin.

5.2 Tasa-arvo suomalaisena arvona -diskurssi

Käsitys pohjoismaisesta hyvinvointivaltiosta ja tasa-arvon tärkeydestä osana suomalaista kansallista identiteettiä on läsnä jokaisessa tasa-arvo-ohjelmassa. Tasa-arvo suomalaisena arvona -diskurssi rakentaa tasa-arvon osaksi suomalaisuutta ja Suomen osaksi länsimaisia demokratioita ja kansainvälistä arvoyhteisöä. Se antaa perustelun sille painotukselle ja tärkeydelle, joka tasa-arvolle politiikassa suodaan. Tämä diskurssi on tietyllä tavalla se pohja, jolle muut tarkasteltavat diskurssit rakentuvat.

Vuosien 2004 ja 2016 ohjelmissa korostetaan Suomea osana pohjoismaita ja Eurooppaa, ja tasa-arvo esitetään osana länsimaista sivistystä. Tasa-arvo nähdään osana suomalaisuutta ja yleisesti jaettuna arvona.

Suomi sivistisyhteiskuntana rakentuu osaamisen, tiedon ja luovuuden varaan. Sen arvoihin kuuluvat ihmisten yhdenvertaisuus, suvaitsevaisuus, kansainvälisyys, vastuu ympäristöstä ja sukupuolten välinen tasa-arvo. (STM 2004, 27.)

Suomi on osa eurooppalaista ja pohjoismaista arvoyhteisöä. Sukupuolten tasa-arvo on yhteisesti jaettu arvo maassamme. Se ei kuitenkaan ole itsestänselvyys, vaan tasa-arvon vahvistuminen ja säilyminen edellyttää että teemme sen eteen töitä, suunnitelmallisesti ja määrätietoisesti. (STM 2016, 7.)

Kansainväliset sopimukset ohjaavat vahvasti tasa-arvo-ohjelmia, ja tätä korostetaan erityisesti vuoden 1997 tasa-arvo-ohjelmassa. Suomi oli kaksi vuotta aiemmin liittynyt osaksi EU:ta ja allekirjoittanut Pekingin sopimuksen, johon tasa-arvo-ohjelma pyrkii vastaamaan (Kantola & Nousiainen 2012, 124–130).

Käsillä oleva hallituksen tasa-arvo-ohjelma on Suomen hallituksen viesti kansainväliselle yhteisölle siitä, kuinka tärkeää naisten ja miesten tasa-arvon edistäminen Suomessa on. Ohjelmalla Suomi myös osallistuu kansainväliseen keskusteluun tasa-arvon edistämisestä. (STM 1997, saatesanat.)

Vuoden 1997 ohjelmaa perustellaan laajalti kansainvälisten sopimusten kautta, jotka Suomi on ratifioinut. Ohjelmassa perustellaankin enemmän ohjelman olemassaoloa ja toimintaa kuin tasa-arvon tärkeyttä itsessään. Yksi esimerkki vuoden 1997 ohjelman kansainvälisyyspainotuksesta on jokaisen ohjelman alkusanoissa esiintyvä perustelu valtavirtaistamiselle, jossa korostetaan joko velvoitetta kansainvälisten toimijoiden edessä tai ohjelman tärkeyttä itsessään. Siinä missä vuoden 1997 ohjelmassa asia esitetään Pekingin sopimuksen vaatimusten kautta, vuosien 2004, 2016 ja 2020 ohjelmissa korostetaan itse tasa-arvo-ohjelman toteuttamista ja tasa-arvon edistämistä:

Pekingin toimintaohjelman toteuttaminen on jatkuva prosessi, joka edellyttää eri tahojen yhteistyön lisäksi kunkin toimijan omaehtoista työtä. (STM 1997, Saatesanat.)

Tasa-arvo-ohjelman toteuttaminen on prosessi, joka edellyttää hallituksen, ministeriöiden ja niiden alaisten virastojen ja laitosten sitoutumista tasa-arvon edistämiseen sekä laajaa yhteistyötä eri toimijoiden kanssa. (STM 2004, Johdanto.)

Tasa-arvon edistäminen yleisesti ja vastuu tasa-arvo-ohjelman tavoitteiden saavuttamisesta on valtioneuvostossa kaikkien ministereiden ja kaikkien ministeriöiden tehtävä. (STM 2016, 7.)

Vastuu sukupuolten tasa-arvon edistämisestä on koko hallituksella. Tasa-arvo-ohjelma sisältää toimenpiteitä yhteiskunnan eri alueilta ja ohjelmaa toteutetaan kaikissa ministeriöissä. (STM 2020, 10.)

Vuoden 1997 ohjelmassa tasa-arvo suomalaisena arvona välineellistyy pyrkimyksenä tilan ottamisena kansainvälisesti ja kansainväliseen keskusteluun osallistumisena. Erityisesti halutaan osoittaa Euroopan unionille, että Suomi on sitoutunut tämän politiikkaan ja toimimaan osana kansainvälistä yhteisöä. Tällöin tasa-arvon kriittinen tarkastelu saattaa jäädä kansainvälisen politiikan vaatimusten jalkoihin. Myös vuoden 2004 ohjelmassa mukailtiin vuoden 1997 tavoin vain Pekingin toimintaohjelman velvoitteita, vaikkakin vuoden 2004 ohjelmassa tuodaan vuoden 1997 ohjelmaa enemmän esille itse hallituksen tahtoa toimia tasa-arvon edistäjänä. Aiemmissa tutkimuksissa (Elomäki & Ylöstalo 2017) on todettu, että Jyrki Kataisen pääministerikaudella tasa-arvo-ohjelman laatimisessa hyödynnettiin myös valtioneuvoston tasa-arvoselontekoa, jolloin tasa-arvopolitiikka laajentui sisällyttämään myös köyhyden ja talouspolitiikan teemoja. Väitän, että valtion sisäisen tasa-arvotilanteen kriittinen

tarkastelu on tärkeä työkalu ohjaamaan valtion tasa-arvopolitiikkaa huomioimaan ne tasa-arvotoimia vaativat asiat, joita kansainväliset sopimukset eivät välttämättä osaa hahmottaa.

Suomen korostaminen sivistisyhteiskuntana ja osana Eurooppaa ja Pohjoismaita luo pesäeroa niihin valtioihin, jotka eivät näihin kuulu. Tasa-arvon nähdään siis olevan olennaisesti osa länsimaalaista sivistysvaltiota. Vaikka tasa-arvopolitiikka on Suomessa heikentynyt jo 1980-luvulta lähtien, selvästi ajatus tasa-arvosta osana suomalaista identiteettiä on ohjelmissa edelleen vahvana. Vuoden 2016 ohjelma on jo aiempien tutkimusten mukaan jäänyt tasa-arvon edistämisen osalta heikoksi ja talouskuripolitiikan hampaisiin (Elomäki & Ylöstalo 2017). Tällöin tasa-arvon korostaminen osana suomalaista identiteettiä voi osaltaan toimia tietynlaisena oikeuttamisena talouskuripolitiikalle: koska tasa-arvo on suomalaisille tärkeä arvo ja päätös ei siten ole helppo, se luo mielikuvaa ja oikeutusta talouskuripolitiikan tarpeellisuudelle. Tasa-arvon painottaminen suomalaisena arvona mutta vähäiset tasa-arvoa edistävät tavoitteet ja toimet epäpolitisoiivat tasa-arvoa, jolloin siitä muuttuu vain näennäisesti toteutunut mutta kansallisesti jaettu arvo, jonka edistämistä ei nähdä poliittisesti tarpeellisena (vrt. Elomäki & Ylöstalo 2017; 2020; 2021.)

Suomen tasa-arvotilannetta tarkastellaan usein globaalisti, mikä kuvastaa suomalaista identiteettiä tasa-arvon edelläkävijänä. Kun aiemmin Suomea käsiteltiin osana Pohjoismaita ja länsimaita, globaalissa tarkastelussa Suomea tarkastellaan omana kokonaisuutenaan. Suomen pitkä tasa-arvopoliittinen historia nähdään kunnia-asiana:

Suomi on yksi maailman parhaista maista elää ja asua. Kansainvälisissä tasa-arvovertailuissa Suomi pärjää useilla kriteereillä varsin hyvin; voimme olla tyytyväisiä naisten ja miesten lähes tasapuolisesta osallistumisesta työmarkkinoille ja poliittiseen päätöksentekoon sekä naisten kasvaneesta osuudesta yhtiöiden hallituksissa. Tämä on vaatinut pitkäjänteistä työtä. (STM 2016, 7.)

Hallituksen tavoitteena on parantaa kunnianhimoisesti tasa-arvoa yhteiskunnassa ja nostaa Suomi tasa-arvon kärkimaaksi. Globaalissa vertailussa olemme jo lähelläärkeä, mutta paljon on vielä tehtävää. (STM 2020, 9.)

Vuoden 2020 ohjelmassa ei johdannossa tuoda vuoden 2016 ohjelman tavoin esille tasa-arvopoliittisia saavutuksia, joista olla ylpeä. Sen sijaan vuoden 2020 ohjelman katkelmassa ja myös koko ohjelmassa voi havaita yhteiskuntakriittisen näkökulman. Suomen erityiseksi tasa-arvohaasteeksi globaalissakin tarkastelussa on jokaisessa ohjelmassa mainittu naisiin

kohdistuva väkivalta, jonka lisäksi vuoden 2020 ohjelmassa tuodaan esille uudistusta edeltäneen translain ongelmallisuus.

Suomi on nykyisin ainoa Pohjoismaa, joka vaatii sukupuoltaan korjaavalta hedelmättömyyttä. Hedelmättömyysvaatimus on ihmis- ja perusoikeuksien kannalta ongelmallinen. Nykyinen oikeustila ei lähde itsemääräämisoikeudesta ja altistaa transsukupuoliset henkilöt syrjinnälle ja muille oikeudenloukkauksille. (STM 2020, 42.)

Kriittinen tarkastelu Suomen tasa-arvotilanteesta rikkoo tulkintaa Suomesta ”tasa-arvon mallimaana”. Voi olla vaikea uskoa yhden maailman tasa-arvoisimmista valtioista tekevän ihmisoikeusloukkauksia, mikä usein mielikuvissa koskee vain länsimaiden ulkopuolisia valtioita. Vuosien 1997, 2004 ja 2016 ohjelmissa esiintyi hyvin vähän yhteiskuntakritiikkiä, ja korostettiin vuoden 2020 ohjelmaan verrattuna enemmän myös tasa-arvon tilaa positiivisesta näkökulmasta. Näennäinen poliittinen neutraalius on tasa-arvopolitiikan kaltaiselle ihmisoikeuskysymykselle haitta, kun tunnetuista yhteiskunnallisista epäkohdista ei tehdä uudenlaisia poliittisia avauksia (vrt. Elomäki & Ylöstalo 2017; 2020; 2021). Vuoden 2020 ohjelmassa tehdään huolellista työtä ilmiöiden taustoittamiseksi, joka on selvästi edeltäviä ohjelmia laajempaa ja syvällisempää, pureutuen ilmiöiden juurisyihin ja rakenteellisiin ongelmiin. Näiden asioiden nimeäminen ja politisoiminen suuntaa tasa-arvopolitiikasta kunnianhimoisemmin ja sallii uudenlaisten poliittisten avausten luomisen. Vuoden 2020 ohjelmassa tasa-arvo suomalaisena arvona ilmenee meille kyllä tärkeänä, mutta sen saavuttaminen vaatii edelleen paljon työstämistä.

Erytisen huomattava kontrasti on vuosien 2016 ja 2020 ohjelmien välillä. Siinä missä vuoden 2020 ohjelmassa on omaksuttu vankka rooli tasa-arvon edistäjänä, vuoden 2016 ohjelman toimet keskittyvät lähinnä tasa-arvotilanteen näennäiseen ylläpitämiseen. Kuten aiemmissakin tutkimuksissa (Elomäki & Ylöstalo 2017) on todettu, vuoden 2016 ohjelmassa vaikeat teemat ja todelliset tasa-arvoa edistävät toimet listataan hallituskauden ulkopuolisiksi tavoitteiksi ja hallituskauden sisäiset tavoitteet keskittyvät lähinnä jo olemassa olevien toimien jatkamiseen. Sipilän hallitusohjelmassa oli kuuluisasti vain yksi tasa-arvoon viittaava kirjaus, jossa todettiin naisten ja miesten olevan tasa-arvoisia. Näkemykseni mukaan se, että tasa-arvo-ohjelman toimet keskittyvät paljolti olemassa olevan tasa-arvotilanteen näennäiseen ylläpitämiseen, viestivät edelleen samasta asenteesta.

Siinä missä vuoden 1997 ohjelmassa tasa-arvo suomalaisena arvona korostui erityisesti kansainvälisen vaikutusvallan välineenä, vuoden 2020 ohjelmassa tärkeänä mutta edelleen kehitettävänä arvona ja vuoden 2016 ohjelmassa talousohjautuvan politiikan oikeuttajana, vuoden 2004 tasa-arvo-ohjelma ei tulkintani mukaan tarjoa yhtä vahvaa käsitystä siitä, mitä tasa-arvo suomalaisena arvona sille merkitsee. Näen sen sisältävän muissa ohjelmissa kuvattuja merkityksiä, mutta ei yhtä korostuneesti. Vuoden 2004 ohjelmassa pyritään monien teemojen ja toimenpiteiden avulla vastaamaan Pekingin sopimuksen vaatimuksiin, mutta siinä painotetaan kansainvälisten sopimusten merkitystä tasa-arvo-ohjelman olemassaololle huomattavasti vähemmän kuin vuoden 1997 ohjelmassa. Sen sijaan vuoden 2004 ohjelma kuvaa hallituksen omaa tahtoa tasa-arvon edistämiseen, ja tasa-arvo-ohjelma perustuukin Vanhasen I hallitusohjelman moniin tasa-arvotoimiin. Ohjelmassa otetaan kantaa tasa-arvolain uudistamisen tarpeeseen, johon Suomi oli velvoitettu. Tässä ei kuitenkaan tuoda esille EU:n velvoitteiden vaikutusta lakimuutokseen, vaan kirjataan, että lain muutostarvetta ovat aiheuttaneet esimerkiksi soveltamisongelmat, perustuslaki ja hallitusohjelmakirjaukset. Tarkoituksena on mahdollisesti korostaa itse valtion velvollisuutta tasa-arvon edistämisessä.

5.3 Tasa-arvo hyvinvointivaltiollisena arvona -diskurssi

Tasa-arvo hyvinvointivaltiollisena arvona -diskurssi keskittyy erityisesti tasa-arvon edistämiseen sosiaalipolitiikan kautta ja näkee tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden olennaisena osana itse pohjoismaista hyvinvointivaltiota. Tällaiselle pohjoismaiselle hyvinvointivaltiolle ominaisia piirteitä ovat vahva sitoutuminen täystyöllisyyteen, julkiset palvelut ja suuri julkinen sektori, anteliaat sosiaalipoliittiset avustukset, naisten yhteiskunnallinen vaikutusvalta sekä panostus sosiaaliseen ja sukupuolten tasa-arvoon (Eräsaari 2010; Greve 2011; Julkunen 2016). Olen jakanut hyvinvointivaltiollinen arvo -diskurssin kahteen alakategoriaan, joissa ilmenee hyvinvointivaltiollinen arvo itseisarvona tai välineellisenä arvona.

Ero hyvinvointivaltiollisen aladiskurssien välillä onkin tavoite, jota havainnollistan Vuoden 2004 tasa-arvo-ohjelmasta poimitulla esimerkillä:

Työelämän vetovoimaa on lisättävä ja työ- ja perhe-elämän yhteensovittamista kehitettävä myös työllisyysasteen nostamiseksi. Työn ja perheen samoin kuin opiskelun ja perhe-elämän yhteensovittaminen on yhä haasteellisempaa lasten vanhemmille. Perhepolitiikalla ja työn ja perheen yhteensovittamista kehittämällä pyritään siihen, että perheen perustamista ei tarvitse siirtää taloudellisista tai työelämään liittyvistä

syistä. Mahdollisuus joustavaan paluuseen perhevapailta työelämään on tärkeä erityisesti naisten työelämään osallistumisen kannalta. (STM 2005, 17).

Kappaleen ensimmäinen lause voidaan tulkita käyttävän tasa-arvoa välineenä työllisyyden nostamiseksi. Toisaalta kappaleen toiseksi viimeinen lause pyrkii sosiaalipoliittisin ja työelämää kehittävin menetelmin vaikuttamaan siihen, että kansalaiset voivat itse hallita sitä, milloin haluavat perustaa perheen. Viimeisessä lauseessa painotetaan toimenpiteen tärkeyttä erityisesti naisten työelämän tasa-arvon kannalta, huomioiden myös hoivan epätasaisen kasautumisen naisille. Kun hyvinvointivaltiollisessa itseisarvossa tasa-arvo nähdään vahvana osana pohjoismaista hyvinvointivaltiota, välineellisenä arvona tasa-arvo nähdään tapana pohjoismaisen hyvinvointivaltion ylläpitämiseen esimerkiksi työvoiman hyödyntämisen kautta. Hyvinvointivaltiollisessa itseisarvossa tasa-arvo on siis olennainen osa itse pohjoismaista hyvinvointivaltiollista ideologiaa, jonka poistamisen seurauksena koko ideologia särkyisi.

5.3.1 Tasa-arvo hyvinvointivaltiollisena välinearvona

Tasa-arvo-ohjelmat keskittyvät paljon työelämään. Jokaisen tasa-arvo-ohjelman ikuisuuskysemyksenä ovat palkkatasa-arvon parantaminen ja työelämän segregaaation vähentäminen. Teemat liittyvät kiinteästi toisiinsa, ja niitä käsitellään ohjelmissa samassa yhteydessä.

Vuosien 1997 ja 2004 ohjelmissa esiintyy työllisyyteen liittyen varsin erilaista diskurssia verrattuna vuoden 2020 ohjelmaan. Erityisesti vuoden 1997 ohjelma keskittyy työllisyyskysymykseen, kun Suomi kärsi Lipposen I hallituskauden aikana vielä 1990-luvun lamasta. Sekä vuosien 1997 että 2004 ohjelmissa työllisyyden parantamisen mukana kulkevat työnvälitys- ja ohjauspalvelut ja yrittäjyyden kehittäminen, joita vuoden 2020 ohjelmassa ei esiinny. Vaikka vuoden 2004 ohjelmassa käsitellään työllisyyttä myös hyvinvointivaltiollisen diskurssin kautta tarkasteltuna huomattavasti vuoden 2020 ohjelmaa välinearvollisemmin, on välinearvollista käsitystä huomattavissa myös vuoden 2020 ohjelmassa:

Työllisyyden kasvu on edellytys hyvinvointiyhteiskunnan kehittämiseksi. Työllisyyden kasvu edellyttää uusien työpaikkojen luomista ja työvoiman tarjonnan lisääntymistä. Työllisyysasteen kasvattamiseksi työelämän vetovoimaa on lisättävä ja työ- ja perhe elämän yhteensovittamista on kehitettävä. (STM 2004, 13.)

Hallitusohjelmassa todetaan, että työllisyyden kehityksen arvioinnissa tarkastellaan työllisyysasteen lisäksi tehtyjen työtuntien määrää, kokoaikaiseksi muutettua työllisyysastetta, työsuhteiden tyyppiä ja niiden laatua. Tavoitteena on, että syntyvät työpaikat ovat laadukkaita ja toimeentulon turvaavia. Suurin potentiaali työllisyyden kasvussa on ryhmissä, joissa työllisyys on nyt matalaa, muun muassa maahanmuuttajataustaiset naiset. (STM 2020, 21.)

Vuoden 2004 ohjelman katkelmasta voi tulkita, että työelämän tasa-arvon kehittäminen, kuten työn ja perheen yhteensovittaminen tai työelämän vetovoima, toimivat välineenä työllisyyden kasvulle ja hyvinvointiyhteiskunnan kehitykselle. Vuosien 1997 ja 2004 tasa-arvo-ohjelmat tasapainottelevat uusliberalistisen ja hyvinvointivaltiollisen diskurssin välillä, jolloin myös useat hyvinvointivaltiolliseen diskurssiin sisältyvät toimet välineellistyvät.

Vaikka vuoden 2020 ohjelmassa on vahva hyvinvointivaltiollinen itseisarvoinen diskurssi, on yllä olevassa katkelmassa havaittavissa myös välinearvoa. Katkelma alkaa selkeällä itseisarvoisella tyyllillä, mutta maahanmuuttajanaisten näkeminen potentiaalisena työvoimana palvelee pohjoismaisen hyvinvointivaltion tarpeita (vrt. esim. Kantola & Nousiainen 2012, 137). Maahanmuuttajataustaisten naisten työllisyys ja työllistyminen voi vahvasti edesauttaa kotiuttamista ja edistää maahanmuuttajataustaisten naisten taloudellista tasa-arvoa ja yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta. Tätä ei kuitenkaan tässä yhteydessä eritellä syyksi maahanmuuttajataustaisten naisten työllisyyden tavoitteluksi. Silti maahanmuuttajataustaisten naisten tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden teema kulkee vahvasti ohjelmassa mukana.

Vuosien 1997, 2004 ja 2020 ohjelmat nimeävät työn ja perheen yhteensovittamisen tärkeäksi tasa-arvopoliittiseksi ja työllisyyttä edistäväksi teemaksi. Mikäli työn ja perheen yhteensovittamisen teemaa tulkitsee osana työllisyyden teemaa, voi sen nähdä vuoden 2020 ohjelmassa edustavan hyvinvointivaltiollista itseisarvoista diskurssia ja vuosien 1997 ja 2004 ohjelmissa välineellistä arvoa. Vuoden 2004 ohjelmassa välineellinen arvo korostuu vuoden 1997 ohjelmaan verrattuna enemmän:

Työn ja perheen yhteensovittamisen parantaminen on tärkeää työurien pidentämisen ja työssä jaksamisen kannalta. (STM 2004, 13.)

Vuoden 2004 ohjelman sosiaalipoliittiset toimet kohdistuvat suurilta osin työn ja perhe-elämän yhteensovittamiseen.

Mittavat ja laadukkaat terveydenhuollon palvelut ovat merkittävä osa pohjoismaista hyvinvointimallia. Kuitenkin sen asema osana terveystaloutta on heikentynyt ohjelmien myötä. Terveystaloutta on vahva teema vuoden 1997 tasa-arvo-ohjelmassa, joka on sittemmin vähentynyt seuraavien hallitusten myötä. Vuoden 1997 ohjelma sisällyttää tasa-arvotaloutta syöpäseulontoja, seksuaaliterveyden, neuvola-, kouluterveydenhuollon ja työterveydenhuollon kehittämisen, mielenterveyspalvelujen tilan selvittämisen, asiakkaan aseman parantamisen ja tyttöjen ympärileikkaukset. Näistä lähes kaikki ovat poistuneet tasa-arvotaloutta agendalta. Vuoden 2020 ohjelmassa ei esiinny erillistä teemaa terveystaloutta, ja vuosien 2004 ja 2016 ohjelmissa terveystaloutta koskee lähinnä miehiä. Terveydenhuollon palvelujen kehittämisen teema osana tasa-arvo-ohjelmaa esiintyy siis vain yksinomaan vuoden 1997 ohjelmassa. Ohjelmassa painotetaan terveydenhoitopalvelujen saatavuuden tärkeyttä ja rahoitusta:

Väestöryhmien terveyserojen kaventamisen kannalta merkittävässä asemassa ovat terveydenhuollon palvelut, jotka tavoittavat kokonaisia ikäryhmiä sukupuoleen asuinpaikkaan ja sosiaaliryhmään katsomatta. Tällaisia ovat perinteinen lastenneuvolajärjestelmä, kouluterveydenhuolto ja varsin kattava työterveyshuolto. Tämän tyyppisten terveydenhuoltoyksiköiden toimintaan on varattava riittävät resurssit, jotta mahdollisimman laajavaikutteinen ja tehokas ennalta ehkäisy ja terveyden edistäminen onnistuisi. (STM 1997, 38.)

Terveystaloutta käsitellään Vuoden 1997 ohjelmassa sekä itseisarvoisesti että välineenä. Yllä oleva katkelma kuvastaa terveydenhuollon hyvinvointivaltioista universalismia, jossa jokaisella on oikeus julkisesti rahoitettuun hyvään hoitoon, siis itseisarvoisesti. Sittemmin terveyttä käsitellään vain työurien pidentämisen kautta. Vuoden 1997 terveystaloutta on myös havaittavissa NPM:n piirteitä, keskittymällä julkisten palveluiden kehittämiseen vastaamaan asiakkaiden tarpeita tehokkaasti yksityisen sektorin tavoin (Patomäki 2007). On myös huomioitava, että vuoden 1997 ohjelmassa terveydenhoitopalveluista jätetään luettelematta julkisen yleisen terveydenhuollon palvelut.

5.3.2 Tasa-arvo hyvinvointivaltioista itseisarvona

Vuoden 2020 ohjelmassa pohjoismaisen hyvinvointivaltioista piirteet kulkevat vuosien 1997 ja 2004 ohjelmia itseisarvoisemmin. Vuoden 2020 ohjelmassa tuodaan uudeksi toimenpiteeksi

palkka-avoimuuden lainsäädännöllisen edistämisen. Ohjelmassa myös kritisoidaan samapalkkaisuusohjelmien vaikutusta palkkatasa-arvon edistämiseen:

Vaikka naisvaltaisten alojen ja ammattien aliarvostus on pitkään ollut esillä, olennaista parannusta asiaan ei ole tullut. Naisten kohonnut koulutustaso ei ole merkittävästi heijastunut suurempina palkkoina. Erilaisilla toimilla, esimerkiksi kolmikantaisilla samapalkkaisuusohjelmilla ei juurikaan ole ollut vaikutusta nais- ja miesvaltaisten alojen palkkaeroihin. Myöskään työelämän rakennemuutokset eivät ole tätä ongelmaa poistaneet. (STM 2020, 17.)

Vuoden 2020 ohjelman lisäksi muissa tasa-arvo-ohjelmissa ei ole mainittu naisvaltaisten alojen, ammattien ja oletettavasti myös koulutuksen aliarvostusta, mutta aliarvostava asenne on havaittavissa vuosien 1997, 2004 ja 2016 tasa-arvo-ohjelmissa. Aiempia tutkimuksia mukaillen (Brunila 2009) vuosien 1997 ja 2004 ja lisäksi myös vuoden 2016 ohjelmien toimenpiteet pyrkivät lähinnä ohjaamaan tyttöjä poikavaltaisiin oppiaineisiin ja naisia miesvaltaisille koulutusaloille ja ammatteihin. Tämä viestii miesvaltaisten oppiaineiden, koulutusalojen ja ammattien suuremmasta arvostuksesta verrattuna naisvaltaisiin vastaaviin. Työelämän segregaatiolla on vahva yhteys koulun oppiaineiden ja koulutusalojen segregaatioon, jolloin koulutukseen kohdistuvat toimenpiteet, jotka pyrkivät ohjaamaan naisia ja tyttöjä mies- ja poikavaltaisille aloille kertoo siitä olettamuksesta, että tyttövaltaisilla kouluaineilla ei ole yhtä suurta meriittiä työelämässä tai että naisvaltaiset alat eivät vaadi yhtä spesifiä koulutusta kuin miesvaltaiset alat. Tämän lisäksi työelämän segregaation vähentäminen ammatinvalinnanohjauksen tai työvoimapalvelujen kautta on toimenpiteenä heikko, eikä vahvasti kohdistu niihin rakenteellisiin ja asenteellisiin ongelmiin, jotka ilmiötä aiheuttavat (Tasa-arvovaltuutetun kertomus 2018). Vuoden 2020 ohjelmassa kritisoidaan myös vallitsevaa näkemystä palkkaeriarvoisuudesta:

Tasa-arvotutkijat ovat kritisoineet näkemystä, jonka mukaan palkkaerojen syynä nähdään pääosin työmarkkinoiden segregaatio ja yksilöiden koulutus- ja ammatinvalinnat. Työmarkkinoiden segregaatio on yksi tekijä, muttei ainut syy palkkaeroihin. Tällainen tulkinta siirtää myös vastuun palkkaeroista yksilölle, joka tekee ”väriä valintoja”. Yksilöllisten valintojen korostaminen siirtää katseen pois työelämän syrjivistä rakenteista, työpaikoilla tapahtuvasta palkkasyrjinnästä ja työmarkkinaosapuolten roolista palkkaerojen synnyssä ja säilymisessä. (STM 2020, 18.)

Oheisessa katkelmassa esiintyy vahvaa uusliberalismin kritiikkiä, joka siirtää vastuun yksilölle rakenteellisten ongelmien korjaamisen sijaan (vrt. esim. Kamali & Jönsson 2018). Hallituksen tulisi säädellä työmarkkinoita reilummiksi, eikä luottaa markkinoiden itsesääteelyyn. Vuoden 2020 ohjelmassa esiintyy vahva hyvinvointivaltiollinen diskurssi, joka kritisoi uusliberalistista kehitystä ja sen vaikutusta tasa-arvolle. Vuoden 2020 ohjelmassa on myös nostettu työelämän tasa-arvon yhteydessä esille uudenlaisia työelämää koskevia tasa-arvo-ongelmia, joita ovat naisten pienistä palkoista johtuvat eläkkeet, naisten ja vähemmistöjen kokema työelämäsyörintä, syrjäytyneet nuoret ja työelämässä tapahtuva seksuaalinen häirintä.

Tulee kuitenkin huomata, että mihinkään tasa-arvo-ohjelmaan ei ole sisällytetty erinäisiä linjauksia naisvaltaisten alojen palkkojen nostamiseksi. Sen sijaan ohjelmat ovat pyrkineet kehittämään palkkatasa-arvoa esimerkiksi perhevapaiden tasaisemman jakautumisen toimenpiteillä ja parantamalla epätyypillisillä työsuhteilla olevien työntekijöiden asemaa. Tämä ei kuitenkaan suoraan vaikuta naisvaltaisten alojen alhaisempaan palkkatasoon verrattuna miesvaltaisiin aloihin.

Vaikka vuoden 2020 ohjelmassa terveystalitiikkaa ei käsitellä laajasti osana tasa-arvoa, siinä mielenterveyden ongelmia tarkastellaan vuoden 1997 ohjelmaa laajemmin ja intersektionaalisesti. Toisaalta vuoden 2020 ohjelmassa mielenterveyden tasa-arvoinen politisoiminen kohdistuu vain nuoriin. Vuoden 1997 ohjelmassa perustelut mielenterveyden hoitoon on myös lähtökohdaltaan välineellisempiä verrattuna vuoteen 2020:

Mielenterveysongelmat ovat tuki- ja liikuntaelinten sairauksien ja verenkiertoelinten sairauksien ohella suuri työkyvyttömyyseläkkeiden syy. Ihmisten itse ilmaisemia mielenterveyshäiriöitä on naisilla enemmän kuin miehillä. Maamme psykiatriset sairaansijat ovat vuodesta 1980 eli viidentoista vuoden aikana vähentyneet noin kolmanneksen ja viimeisen viiden vuoden aikana puolittuneet. Potilaat ovat siirtyneet avohuoltoon, jonka palveluvalmiutta ei kuitenkaan ole riittävästi turvattu. (STM 1997, 41.)

Arviolta 10–15 prosenttia nuorista voi huonosti. Esimerkiksi syrjäytyminen ja mielenterveyden ongelmat koskettavat yhtä lailla eri sukupuolia, mutta poikien syrjäytyminen on yleisempää, kun taas tytöillä todetaan useammin mielenterveyden ongelmia. Huomionarvoista on myös se, että avun piiriin hakeutumisen suhteen voi usein olla korkea kynnyks. Nämä haasteet aiheuttavat inhimillisen kärsimyksen ohella

myös yhteiskunnallisia kustannuksia, jos avun tarve jää huomiotta. Myös vähemmistöihin kohdistuva syrjintä on yksi koulumaailman haasteista. (STM 2020, 30.)

Vähemmistöstressi syntyy ympäröivän yhteiskunnan sukupuolioletuksista sekä normeista, erilaisuuden tunteista, toiseuden kokemuksesta ja sosiaalisesta leimautumisesta. Pelot ja kokemukset epäasiallisesta kohtelusta, syrjityksi ja kiusatuksi tulemisesta sekä väkivallasta vahvistavat stressitilaa ja mielenterveysongelmia. Sateenkaari-ihmisillä on kautta elämän yleisesti mielenterveyteen liittyviä haasteita enemmän kuin cis/ sukupuolisilla. Sukupuolivähemmistöön kuulumisen ei itsessään luota mielenterveysongelmia, vaan syy on yhteiskunnan rakenteissa ja asenteissa. (STM 2020, 44.)

Vuoden 1997 ohjelmassa teemaa lähdetään käsittelemään työkyvyttömyyseläkkeiden kautta, mutta siinä huomioidaan myös mielenterveyden huollon riittämättömyys. Vuoden 2020 ohjelmassa painotetaan yleisesti nuorten ja sateenkaarivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointia. Kuitenkin myös näiden osalta huomioidaan asiaan puuttumattomuuden aiheuttavan kustannuksia yhteiskunnalle. Lähtökohtaisesti asiaa kuitenkin perustellaan itseisarvoisemmin vuoden 2020 ohjelmassa verrattuna vuoteen 1997.

Pohjoismaiselle hyvinvointivaltiolle on ominaista myös naisten yhteiskunnallinen vaikutusvalta (Eräsaari 2010; Greve 2011; Julkunen 2016). Vuosien 1997 ja 2004 ohjelmissa naisten vaikutusvallan lisäämistä käsitellään omilla luvuissaan, ja vuoden 2020 ohjelmassa se kulkee mukana osana kaikkia teema-alueita. Vuoden 2016 ohjelmassa tätä teemaa ei käsitellä lainkaan. Kiinnostavaa on, että naisten vaikutusvallan lisäämisen teemassa vuoden 1997 ohjelmassa tarkastellaan erilaisia demokratian muotoja yhteiskunnallisessa vaikuttamisessa. Miesten toteuttaman suuren demokratian eli puolueiden, johtavien viranhaltijoiden ja luottamushenkilöiden rinnalle tulisi nostaa naisten toteuttama pieni demokratia, eli vaikutusmahdollisuudet omaan ympäristöön kouluissa, päiväkodeissa, oppilaina, potilaina, omaisina ja asukkaina.

Työpaikkoja lukuunottamatta kaikki pienen demokratian toimintamuodot ovat naisten toiminta-alueita. Kunnissa osallisuuskysymykset ovat viime vuosina jääneet muiden asioiden varjoon. Päähuomio demokratiakeskustelussakin on ollut edustuksellisen demokratian kehittämisessä. Pieni demokratia täydentää suurta demokratiaa. Tasa-arvon kannalta on tärkeää nähdä kansalaisuus moniulotteisena asiana. Osallisuus on

tasa-arvokysymys naisten ja miesten välillä, mutta myös kuntien eri asuinalueiden ja väestöryhmien välillä. Kansalaisuus voi toteutua uskottavasti vain vuoropuheluna ja moniulotteisina vaikutusväylinä. (STM 1997, 23.)

Vastaavanlaista naisten vaikutusmahdollisuuksien lisäämistä demokratian laajentamisen kautta ei ole listattu muihin tasa-arvo-ohjelmiin. Keskustelu kansalaisuuden moniulotteisuudesta ja edustuksellisen demokratian kehittämisessä sisällyttää naisten hallitseman maailman osaksi suurempaa kokonaisuutta. Toisaalta on helppo ymmärtää, miksi muut ohjelmat pyrkivät saamaan naisille enemmän tilaa osana suurta demokratiaa; yhteiskunnalliset vaikutusmahdollisuudet ovat suuremmat, ja se rikkoo perinteistä miesten työn ja naisten kodinhoidon dynamiikkaa. Kuitenkin uusien vaikutusmahdollisuuksien pohtiminen lisää ohjelman itseisarvoisuutta siinä mielessä, että se pyrkii tekemään uudenlaisen tasa-arvopoliittisen avauksen ja toteuttamaan pohjoismaiselle hyvinvointivaltiolle ominaista naisten vaikutusvallan lisäämistä.

Vuoden 2020 ohjelmassa ilmenee selvästi vahva hyvinvointivaltiollinen itseisarvoinen diskurssi. Marinin hallitus teki tai aloitti monia sosiaalipoliittisia uudistuksia, joiden tarkoitus on vahvistaa julkisia palveluita ja edistää tasa-arvoa. Näitä ovat yllä mainittu perhevapaaudistus, täyspäiväinen kokoaikainen subjektiivinen varhaiskasvatusoikeus, jota Sipilän hallitus rajoitti, sosiaaliturvauudistus sekä sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus. Vuoden 2020 ohjelmassa tasa-arvo nähdään osana hyvinvointivaltiota, ja toisaalta tunnustetaan myös hyvinvointivaltion ja vahvan julkisen sektorin ja laajan sosiaaliturvan tärkeys tasa-arvolle (vrt. esim. Julkunen 1993; 2016). Kuitenkin on hyvin kiinnostavaa, ettei ohjelmassa ole omaa teemaa naisten yhteiskunnallisten vaikutusmahdollisuuksien lisäämiseksi. Toisaalta Vuoden 2020 kunnianhimoiset ja uudistavat tasa-arvotavoitteet itsessään parantavat naisten asemaa ja siten lisäävät yhteiskunnallisia vaikutusmahdollisuuksia.

Vuosien 1997 ja 2004 tasa-arvo-ohjelmissa on havaittavissa vahvaa uusliberalistista diskurssia, joka kamppailee politiikasta pohjoismaisten hyvinvointivaltiollisten perinteiden kanssa. Tämä tasapainottelu pohjoismaisen hyvinvointivaltiollisen ja uusliberalistisen kielen välillä ilmenee hyvinvointivaltiollisissa diskurssissa helposti välinearvona. Molempien ohjelmien sosiaalipoliittiset toimenpiteet ovat vuoden 2020 ohjelmaan verrattuna huomattavasti heikompia ja toimenpiteet koostuvat suurelta osin selvityksistä ja arvioinneista, joita aiemmat tutkimukset ovat luonnehtineet luovan kuvaa teoista tekemättä kuitenkaan mitään (Elomäki & Ylöstalo 2017). Työn ja perheen yhteensovittamistakin voi tarkastella osana työelämää, joka

vuosien 1997 ja 2004 ohjelmissa sisälsi runsaasti uusliberaaleja toimenpiteitä ja kieltä. Vaikka vuoden 2004 ohjelmassa työn ja perheen yhteensovittamiseen kohdistui paljon valtion tukea, yhdistettynä suurelta osin uusliberalistiseen työvoimapolitiikkaan sen merkitys korostuu lähinnä uusliberalistisen työvoimapolitiikan tukena. Yleisesti voi tulkita, että näissä kahdessa tasa-arvo-ohjelmassa ei tunnusteta vahvan sosiaalipolitiikan tärkeyttä tasa-arvon edistämisessä.

5.4 Tasa-arvo uusliberalistisen politiikan arvona -diskurssi

Tasa-arvo uusliberalistisen politiikan arvona kuvaa diskurssina sitä, miten tasa-arvopoliittikkaa hyödynnetään uusliberalistisen hallinnan välineenä tukemaan hallituksen muuta politiikkaa. Diskurssin tarkoituksena on ylläpitää uusliberalistisen politiikan valta-asemaa ja perustelemaan sen toimintaa (vrt. esim. Elomäki & Ylöstalo 2017; Kamali 2015; Kantola 2002; Rose 1999). Uusliberalistiselle politiikalle ominaispiirteitä ovat markkinoiden itsesääteily, kilpailuvaltio, tuottavuus, tehostaminen, yksityistäminen ja ulkoistaminen (ks. esim. Patomäki 2007; Kamali & Jönsson 2018; Kamali 2015). Siihen sisältyy käsitteinä NPM, jossa julkishallinto noudattaa kilpailullisten markkinoiden mallia, ja managerialismi, jossa näennäisen epäpoliittisesti pyritään tehokkaisiin ratkaisuihin (ks. esim. Patomäki 2007; Kantola 2002; Rose 1999). Käsittelen tässä luvussa ensin vuoden 2016 ohjelman erikseen sen vahvan managerialistisen luonteen vuoksi, minkä jälkeen tarkastelen vuosien 1997 ja 2004 ohjelmia.

Uusliberalistisen politiikan diskurssi on selvästi vahvin vuoden 2016 ohjelmassa. Aiemmissä tutkimuksissa on jo todettu tasa-arvopoliittisten teemojen karsimisen, heikkojen toimenpiteiden sekä hallituskauden aikaisten ja hallituskauden ulkopuolisten tavoitteiden erottamisen ilmentävän uusliberalistista hallintaa, heikentävän tasa-arvopoliittikkaa ja epäpolitisoinnista tasa-arvoa (Elomäki & Ylöstalo 2017; 2020; 2021). Vuoden 2016 ohjelmassa tasa-arvon ja tasa-arvo-ohjelman välineellisyys uusliberalistiselle politiikalle tuodaan esille jo itse ohjelman johdannossa, sillä tasa-arvo-ohjelman ja tasa-arvon sanotaan tukevan hallitusohjelman tavoitteiden saavuttamista:

Tasa-arvon vahvistaminen on edellytys hallitusohjelman keskeisten tavoitteiden – työllisyyden, osaamisen ja hyvinvoinnin kasvun – saavuttamiselle. (STM 2016, 8.)

Vuoden 2016 tasa-arvo-ohjelmassa on vahva managerialistinen sävy ja pyrkimys asettaa itsensä neutraaliin ja epäpoliittiseen asemaan, legitimoiden markkinajohtoista politiikkaa tasa-arvopoliittikan kustannuksella (vrt. Kantola 2002; Kamali 2015). Toimissa pyritään

konkreettisuuteen ja ”realistisuuteen”. Samassa katkelmassa kommentoidaan myös kohua herättänyttä hallitusohjelman lausahdusta:

Hallitusohjelmassa todetaan, että naiset ja miehet ovat tasa-arvoisia. Tämä on tavoite, jonka toteuttamiseen hallitus pyrkii. Hallitusohjelman luonnetta mukaillen tasa-arvo-ohjelmasta on pyritty tekemään tiivis, konkreettisiin toimiin keskittyvä kokonaisuus, jonka asettamien tavoitteiden saavuttaminen on realistista. (STM 2016, 7.)

Ohjelmassa ei kuitenkaan kuvailla sitä, millä tavalla tavoitteiden realistisuus määritellään. Loppujen lopuksi kyse on aina poliittisesta tahdosta ja tavoitteista, jota ei voi käsitellä poliittisesta ideologiasta irrallisena, ulkopuolelta määrittelemättömänä asiana.

Hyvinvointivaltiollisen diskurssin puutos vuoden 2016 ohjelmassa korostaa ohjelman uusliberalistista luonnetta. Välineellisiä hyvinvointivaltiollisia arvoja tuodaan esille johdannossa, jotka eivät kuitenkaan toteudu käytännössä:

Kaikkien osaamisen, osallistumisen ja työpanoksen hyödyntäminen on demokratian toteutumisen kannalta tärkeää ja rakentaa sitä tulevaisuuden Suomea, jonka eteen ponnistelemme. (STM 2016, 7.)

Hyvinvointivaltiollisen diskurssin puute on erityisen ilmeistä verrattaessa työn ja perheen yhteensovittamisen teemaa vuoden 2016 ohjelman ja muiden tasa-arvo-ohjelmien välillä. Varsinainen konkreettinen toimenpide on korvausmäärän nostaminen työnantajille perhevapaiden aiheuttamista kuluista, vahvistaen siis enemmän työnantajien asemaa kuin panostaen vahvempiin tasa-arvotoimiin. Muissa ohjelmissa korostettu päivähoitojärjestelmän merkitys työn ja perheen yhteensovittamiselle ei ilmene vuoden 2016 ohjelmassa, sillä päivähoitoa ei tuoda esille, subjektiivista päivähoito-oikeutta supistettiin hallituskaudella ja työn ja perheen yhteensovittaminen vastuullistetaan työpaikoille:

Työn ja perheen yhteensovittamista sujuvoitetaan vahvistamalla perheystävällisiä käytäntöjä työpaikoilla. (STM 2016, 11.)

Tämän lisäksi hoivan epätasaisen jakautumisen nähdään koskevan vain maahanmuuttajataustaisia perheitä (Elomäki & Ylöstalo 2017) ja perhevapaita koskevia tavoitteita ei ole yksittäisen selvityksen ulkopuolella. Molemmat näistä ongelmista kirjataan pitkän aikavälin tavoitteisiin. Vuoden 2016 ohjelma ei tuo esille rakenteellisia vaikutuksia ohjelmassa esitettyjen ongelmien ja ilmiöiden takana.

Ohjelman työelämän tasa-arvoon kohdistuvat toimenpiteet eivät keskity korjaamaan niitä ongelmia, jotka aiheuttavat eriarvoisuutta työelämässä. Kolmikantaiset samanpalkkaisuusohjelmat ovat saaneet osakseen kritiikkiä, ja segregaaation purkaminen kouluttamalla työ- ja elinkeinohallinnon asiantuntijoita ja lisäksi segregaaationäkökulma osaksi työvoima- ja yrityspalveluja ei auta purkamaan niitä sukupuolittuneita rakenteita, jotka näitä ongelmia aiheuttavat. Myös kouluelämän segregaaation vähentäminen on heikkoa, mikä linkittyy suoraan työelämän segregatioon. (Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018.) Muutama toimenpide teemassa keskittyvät maahanmuuttajataustaisten henkilöiden työllisyyden näennäiseen edistämiseen valtavirtaistamistoimien avulla.

Aiempien tutkimusten mukaan naisten on vaikea nousta taloudellisiin johtoasemiin (Niskanen 2011). Ohjelmissa ei pyritä säätelemään suuryritysten toimintaa tai rekrytointia, vaan on edetty itsesäätelyn periaatteella. Vuoden 2020 ohjelmassa kuitenkin kirjataan toteutettavaksi selvitys niistä syistä, jotka rajoittavat naisten osuutta pörssiyritysten hallitus-, toimitusjohtaja- ja johtoryhmäpaikoissa. Tällaista toimenpidettä ei ole kirjattu muihin ohjelmiin. Vuoden 2004 ohjelmasta lähtien hallitusten tasa-arvo-ohjelmiin on kuitenkin aina kirjattu valtio-omisteisia yhtiöitä koskevat tasa-arvotavoitteet. Vuoden 2020 ohjelma ottaa kantaa pörssiyritysten tasa-arvoisen sukupuolijakauman kehitykseen, joka on kasvanut 2010-luvulla, mutta seisahtunut vuodesta 2018.

Analyysini vuoden 2016 tasa-arvo-ohjelmasta tukee aiempien tutkimusten tuloksia. Ohjelmasta puuttuu selkeä tahto tasa-arvon edistämiseksi, eikä tasa-arvopolitiikkaa nähdä tärkeänä. (Elomäki & Ylöstalo 2017; 2020; 2021). Tulkintani mukaan hyvinvointivaltiollisen diskurssin puutos havainnollistaa sitä, kuinka lainsäädäntö, hyvinvointivaltio ja sosiaalipolitiikka ja palvelut nähdään tasa-arvosta erillisinä, vaikka tutkimusten mukaan näillä on suuri merkitys tasa-arvon yhteiskunnallisessa toteutumisessa ja edistämisessä (esim. Julkunen 1993; 2016.) Vuoden 2016 ohjelma on myös ainoa, joka ei käsittele naisten vaikutusvallan lisäämistä, sillä vaikka vuoden 2020 ohjelmalla ei ollut tälle omaa teemaa, tukevat muut ohjelman tasa-arvotavoitteet ja toimenpiteet tämän edistämistä. Vuoden 2016 ohjelmassa näin ei ole. Monet vuoden 2016 ohjelman toimenpiteet pyrkivät sisällyttämään tasa-arvonäkökulman osaksi jo valmiina olevia tai tulevia ”kärkihankkeita”, joka aiempien tutkimusten mukaan liittyy poikkialueellisten päämääriensä vuoksi strategisuuteen (Elomäki & Ylöstalo 2017).

Vuosien 1997 ja 2004 ohjelmissa naisyrityksyyden edistäminen on iso osa työelämän tasa-arvoon liittyvistä toimista. Tähän sisältyy veronkevennyksiä ja valtion tukia, joita kohdistetaan

pienille ja keskisuurille yrityksille. Tällaisia tukia ovat esimerkiksi lainat, starttiraha ja työvoimakustannusten keventäminen. Molemmissa ohjelmissa painotetaan erityisesti työelämää, keskittyen vuoden 1997 ohjelmassa eniten naisyrittäjien tukemiseen:

Työllisyyden edistämisen keinona ohjelmassa painotetaan naisyrittäjyyden kehittämistä, kuten pienyritysten lainoitusta, neuvontaa, koulutusta ja yrittäjien keskinäistä tukea. (STM 1997, Saatesanat.)

Laman aikaan yrittäjyys saattoi näyttäytyä työttömyyden vähentämisen välineenä. Kuitenkin valtion tukemien työelämäpoliittisten toimien keskittyminen yksityisen sektorin rahoittamiseen on uusliberalistista politiikkaa (vrt. esim. Clarke & Newman 1997; Minson 1998; du Gay 2000). Kyseessä on tasa-arvopolitiikan hyödyntäminen palvelemaan yksityistä sektoria, sillä useat toimenpiteet eivät kohdistu vain naisvaltaisten alojen yritysten tukemiseen. Ohjelmissa todetaan yrittäjyyden olevan miesvaltainen ala, jolloin näihin kohdistetut rahoitustoimet tukevat erityisesti jo valta-asemassa olevia miehiä. Yrittäjyyteen panostaminen valtion työvoimapolitiikassa voi myös tulkita edustavan uusliberalistista ajatusta yksilön omasta vastuusta työllistymiseen, mikä minimoi valtion vastuuta työttömien tukemisessa ja työllistämässä (vrt. esim. Kamali & Jönsson 2018).

Vuosien 1997, 2004 ja 2016 ohjelmissa esiintyy uusliberalistista kieltä kuten tulosohjaus ja tehokkuus, ja uusliberalistisen politiikan painottamia valtavirtaistamistoimia, hankkeita ja projekteja. Kristiina Brunilan (2009) mukaan vuoden 1997 tasa-arvo-ohjelmassa käsite projekti esiintyy yli 30 kertaa ja käsite hanke yli sata kertaa. Tähän liittyen laskin vuoden 2004 ohjelmassa projektin käsitettä esiintyvän 4 kertaa ja hankkeen 39 kertaa, vuoden 2016 ohjelmassa 0 ja 15, ja vuoden 2020 ohjelmassa 0 ja 23. Suhteutettuna ohjelman pituuteen näitä esiintyy vuoden 1997 ohjelman jälkeen eniten vuoden 2004 ja vähiten vuoden 2020 ohjelmissa. Ohjelmissa otetaan vain harvoin kantaa rakenteellisiin ongelmiin ilmiöiden takana, keskittyen sen sijaan esimerkiksi valtavirtaistamiseen tai tiedon lisäämiseen. Rakenteiden huomiotta jättäminen kertoo heikosta sitoutumisesta tasa-arvon edistämiseen ja siitä, että yhteiskunnan valta-asetelmien toivotaan yleisesti pysyvän samana (vrt. esim. Kamali 2015). Vuosien 1997 ja 2004 ohjelmissa uusliberalistisen politiikan diskurssilla on jonkin verran päällekkäisyyksiä hyvinvointivaltiollinen välinearvo -diskurssin kanssa. Aiemmissa tutkimuksissa on havaittu, että pohjoismaisen hyvinvointivaltion ominaispiirre on sen maine politiikan ja instituutioiden sijaan, joka laajentaa käsitystä pohjoismaiseen malliin sisältyvästä politiikasta, vaikka se ei perinteisesti tähän kuuluisikaan (Cox 2004). Tämä on havaittavissa vuosien 1997 ja 2004

ohjelmissa, jotka sisältävät sekä hyvinvointivaltiollisia että uusliberaaleja toimia ja tavoitteita, joita on välillä hankala erottaa toisistaan.

5.5 Tasa-arvo itseisarvona -diskurssi

Tasa-arvo itseisarvona -diskurssi käsittää tasa-arvon ihmisarvokysymyksenä, jota ei ensisijaisesti toteuteta hyötynä muulle politiikalle. Olennaista on kyseenalaistaa yhteiskunnallisia rakenteita eriarvoisuutta ylläpitävinä tai edistävinä ja olla sitoutunut tasa-arvopolitiikan vaatimiin yhteiskunnallisiin muutoksiin. Tällaisia rakenteita voivat olla esimerkiksi lainsäädäntö, yhteiskunnan ylläpitämät asenteet jotain ominaisuutta, esimerkiksi sukupuolta tai etnisyyttä kohtaan, instituutiot ja niiden toiminta sekä kulttuuri. Se on käytännössä uusliberalismia vastustava, mutta sillä on jonkin verran päällekkäisyyksiä hyvinvointivaltiollisen itseisarvoisen diskurssin kanssa, sillä hyvinvointivaltion piirteet tunnustetaan tasa-arvon edistämisen kannalta tärkeiksi (ks. esim. Julkunen 1993; 2016).

Olen sisällyttänyt naisiin kohdistuvan väkivallan ja lähisuhdeväkivallan vahvaksi osaksi itseisarvoisen diskurssin analyysia. Naisiin kohdistuva väkivalta on sisällytetty osaksi tasa-arvo-ohjelmia vuodesta 1997 lähtien, mutta aiempien tutkimusten mukaan näissä ei ole määritelty väkivallan ja tasa-arvon välistä yhteyttä (Niemi 2020). Vuonna 2019 GREVIOn raportissa arvioitiin, että naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ei nähdä Suomessa sukupuolikysymyksenä. Suomi on myös EU:n ja YK:n mukaan korkean väkivallan maa naisiin kohdistuvassa väkivallassa ja lähisuhdeväkivallasta seuraavia kuolemia on suhteellisesti enemmän kuin muissa länsimaissa. (FRA 2014; UNODC 2018.) Viranomaisten tietoon tulleista perhe- ja lähisuhdeväkivaltatapauksista 76,8 prosenttia oli naisia (Tilastokeskus 2020a.) Koska naisiin kohdistuva väkivalta on Suomessa suuri ongelma, tulkitsen aiheen käsittelyn ja siten sen tiedostamisen sukupuolittuneena ongelmana ilmentävän itseisarvoista diskurssia.

Tämä diskurssi on erityisen vahva vuoden 2020 tasa-arvo-ohjelmassa. Siinä esiintyy monia uusia tasa-arvoavauksia, joka politisoi ennestään tasa-arvoasioita ja tuo uusia kysymyksiä tasa-arvopolitiikan piiriin. Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeudet, monimuotoiset perheet, naisten ja vähemmistöjen kokema syrjintä työelämässä ja raskaussyrjintä sekä laajennettu käsitys naisiin kohdistuvasta väkivallasta ja lähisuhdeväkivallasta ovat ohjelmassa esitettjä uusia tasa-arvokysymyksiä. Vaikka vuosien 1997 ja 2004 ohjelmissa on joitain tasa-arvon itseisarvoa ilmentäviä katkelmia, näiden ohjelmien uusliberalistinen diskurssi sulkee tämän diskurssin ulos näiden ristiriitaisuuksien vuoksi. Vuoden 1997 ohjelmassa tätä ilmentää myös

suomalaisuusdiskurssissa esiintynyt kansainvälisten toimijoiden vaatimukset, joilla tasa-arvo-ohjelmaa perustellaan, sen sijaan että itse tasa-arvopolitiikan tärkeyttä korostettaisiin. Vuoden 2016 ohjelmasta tätä diskurssia en pystynyt paikantamaan, mikä entisestään korostaa ohjelman uusliberalistista luonnetta ja tavoitteita. Kaikkien näiden neljän ohjelman kesken vain vuoden 2020 ohjelmassa esiintyy laajaa kritiikkiä niitä yhteiskunnallisia rakenteita kohtaan, jotka ylläpitävät eriarvoisuutta.

Vuoden 2020 ohjelmassa esitetään kritiikkiä kohdistuen aiempiin tasa-arvo-ohjelmiin ja tasa-arvotoimiin, kun taas muissa ohjelmissa tällaisia ei kommentoida. Esimerkiksi hyvinvointivaltiollisen diskurssin yhteydessä käsittelemällä sitä, että vuosien 1997, 2004 ja 2016 ohjelmissa on suurempi painotus vahvistamaan tyttöjen osaamista matemaattisilla aloilla, joissa pojat ovat perinteisesti pärjänneet paremmin. Vähäisempi painotus onkin poikien ohjaamisessa enemmän tyttövaltaisten oppiaineiden pariin. Tämä mukailee aiempia tutkimuksia ja kertoo miesvaltaisten oppiaineiden suosimisesta (Brunila 2009). Vuoden 2020 ohjelmassa tuodaan esille, että nykyään tytöt ovat PISA-tutkimuksissa ohittaneet pojat sekä matematiikassa että lukutaidossa. Sukupuolten välinen lukutaidon osaamisero on ollut tutkimukseen osallistuvien maiden suurimpia ja OECD-maiden suurin. Vaikuttaa siis siltä, että vain tyttöjen osaamisen kehittämiseen kohdistuvat toimenpiteet ovat saattaneet suurentaa sukupuolten välisiä osaamiseroja ja siten oikeastaan heikentäneet kouluelämän tasa-arvoa.

Vuoden 2020 ohjelmassa intersektionaalinen näkökulma on erityisen huomattavaa verrattessa koulutuksen tasa-arvon teemaa aiempiin tasa-arvo-ohjelmiin. Siinä missä muut tasa-arvo-ohjelmat ovat keskittyneet tarkastelemaan koulutusta vain kategorisesti tyttöjen ja poikien kautta, vuoden 2020 ohjelmassa lisätään näkökulmaan koulutuksen periytymisen vanhempien sosioekonomisen aseman perusteella, vähemmistönuorten kokemukset ja koulumenestyksen, koulutuksen alueellisen jakautumisen sekä sukupuolistereotyyppioihin perustuvat yhteiskunnalliset odotukset.

Koulutusvalintojen ja oppimiseröjen tekijöitä on tärkeää tarkastella intersektionaalisesti; eriarvoisuus tulee usein ilmi useiden tekijöiden vaikutuksina. Sukupuolella, sosioekonomisella taustalla ja maahanmuuttajataustaisuudella on usein yhteisvaikutuksia. Tutkimukset osoittavat, että sukupuolen ohella myös vanhempien koulutus, ammatti ja sosioekonominen asema vaikuttavat lapsen lukutaitoon ja koulumenestykseen sekä oppiaine- ja koulutusvalintoihin. Suomessa vanhempien

sosioekonomisen aseman yhteys oppilaiden osaamiseen koulussa on voimistunut viimeisen vuosikymmenen aikana. (STM 2020, 30–31.)

Ohjelmassa myös huomioidaan varhaiskasvatuksen tasoittavan lasten taustojen, kuten esimerkiksi sosioekonomisen aseman tuomia eroja. Aiemmissä ohjelmissa varhaiskasvatuksesta on puhuttu vain työn ja perheen yhteensovittamisen teeman kautta, eikä niinkään sen tasa-arvoistavista lähtökohdista lapsen elämälle. Ohjelmassa tuodaan esille esimerkiksi opettajien asennoitumisen vaikeuttavan tasa-arvon toteutumista koulumaailmassa:

Valtioneuvoston teettämän tutkimuksen mukaan opettajien toimintaa saattavat ohjata tiedostamattomat sukupuolistereotyyppiset ajatukset. Kyseiset stereotyyppiset ajatusmallit koettiin mahdollisiksi riskitekijöiksi tasa-arvon toteutumiselle. (STM 2020, 32.)

Vuoden 2020 ohjelman toimenpiteet koulutuksen tasa-arvon edistämiseksi sisälsivät esimerkiksi oppivelvollisuuden pidentämisen ja korkeakoulujen opiskelijavalintojen uudistuksen. Ohjelmassa kuitenkin esiintyy ristiriitaa opiskelijavalintauudistuksen osalta. Teeman taustoituksessa kerrotaan, että tytöt pärjäävät poikia ja maahanmuuttajataustaisia nuoria paremmin koulussa ja koulutuksen periytyvyys on kasvanut, jolloin siis paremmin toimeentulevien perheiden lapset kouluttautuvat pidemmälle ja pärjäävät paremmin koulussa. Naiset opiskelevat miehiä pidemmälle ja menestyvät opinnoissaan paremmin. Opiskelijavalintauudistus luopuu yhteispistevalintakriteereistä ja painottaa ylioppilastutkinnon arvoa, jolloin pääsykokeisiin osallistuvat ne, joiden ylioppilastutkinnon arvosanat eivät riitä. Vaikka tarkoitus on todennäköisesti vähentää nuorten kokemia paineita kevään ylioppilaskirjoitusten ja pääsykokeiden osalta, suosii se kuitenkin tyttöjä ja hyvin toimeentulevien perheiden lapsia. Tällöin voi tapahtua niinkin, että eriarvoisuus korkeakouluissa edelleen kasvaa.

Naisiin kohdistuva väkivalta ja lähisuhdeväkivalta on laaja tema vuosien 1997, 2004 ja 2020 ohjelmissa, ja tiiviimmin aihetta käsitellään vuoden 2016 ohjelmassa. Vuoden 1997 ohjelmassa naisten kokemaa väkivaltaa käsitellään osittain kustannuseränä, mitä ei enää mainita myöhemmissä ohjelmissa.

Maailmanpankin selvityksen mukaan pahoinpitelyn ja raiskauksen uhriksi joutuneen naisen terveydenhoito maksaa vuosittain keskimäärin kaksi ja puoli kertaa niin paljon kuin muiden naisten.

Suomessakin on tarpeen arvioida naisiin kohdistuvan väkivallan aiheuttamat taloudelliset merkitykset ja muut haitat. Mukaan tulisi ottaa myös välillisiä ja ei-materiaalisia kuluja. (STM 1997, 43–44.)

Väkivallan ennaltaehkäisyyn ei osoiteta muita toimia kuin valistuskampanjoita, eikä ohjelmassa myöskään oteta kantaa siihen, kuka väkivaltaa tekee. Monet toimenpiteet sisältävät valistusta, tiedotusta ja selvityksiä. Teemaan ei kohdisteta laajasti sosiaalipoliittisia toimia, sillä myös palvelujärjestelmän kehittäminen vastuullistetaan kunnille. Teeman taustoituksessa mainitaan pakolais- ja siirtolaisnaisten olevan erityisen haavoittuvassa ryhmässä, mutta ohjelmassa kohdistetaan heidän hyvinvointiinsa vain yksi toimenpide, joka on jo aiemmin listattu osana ohjelman toista teemaa. Erityisesti ajatus väkivallasta kustannuseränä vähentää vuoden 1997 ohjelman itseisarvoisuutta.

Vuosien 2004 ja 2016 ohjelmissa ei erikseen määritellä sitä, mitä väkivalta on tai kehen se kohdistuu, ja kuka sitä tekee. Väkivallan taustoja ei myöskään pohjusteta vuosien 1997, 2004 ja 2016 ohjelmissa, vaikka vuoden 2004 ohjelmassa tuodaan ilmi sen olevan erityisen vakava ongelma Suomessa. Vuoden 2016 ohjelmassa ei kohdisteta yhtäkään toimenpidettä maahanmuuttajataustaisiin naisiin, vuoden 2004 ohjelmassa taas käsitellään vain yhdessä toimenpiteessä maahanmuuttajanaisten kokeman väkivallan tunnistamisesta. Vuoden 2016 ohjelmaan kirjatut toimenpiteet ovat ongelman laajuuteen ja vakavuuteen nähden erityisen heikot. Pitkän aikavälin tavoitteeksi on listattu väkivallan nollatoleranssi, jonka konkreettinen informaatio- ja toimenpidearvo on vähäinen. Toimenpiteitä on vain kolme, ja ne ovat lähinnä olemassa olevien toimenpiteiden jatkamista. Vuoden 2016 ohjelmassa ei myöskään käsitellä naiskauppaa.

Vuoden 1997 ohjelmassa määritellään naisiin kohdistuvan väkivallan Pekingin julistuksen ja YK:n yleiskokouksen julistuksen mukaan olevan...

sukupuoleen liittyvää väkivaltaa, joka aiheuttaa tai saattaa aiheuttaa naisille fyysistä, psyykkistä tai seksuaalista kärsimystä tai haittaa, tai johon kuuluu väkivallan uhkaa, pakottamista tai mielivaltaista vapauden riistämistä joko julkisessa tai yksityiselämässä.

Pekingin konferenssissa naisiin kohdistuvaan väkivaltaan liitettiin myös tyttösiikiöiden abortointi, pakkosterilisaatio, nuorten tyttöjen myynti prostituutioon ja sotatoimialueilla tapahtuvat systemaattiset naisten joukkoraiskaukset. (STM 1997, 42.)

Vuoden 2020 ohjelmassa taas määritellään naisiin kohdistuvan väkivallan seuraavanlaisesti:

Naisiin kohdistuva väkivalta on tunnistettu yhdeksi suurimmista ihmisoikeusongelmista Suomessa. Väkivalta tai sen uhka voi olla fyysistä, psyykkistä tai seksuaalista. Se voi olla lähisuhde- ja perheväkivaltaa, kuten psykologista alistamista, parisuhteessa tapahtuvaa raiskausta, lyömistä ja pahoinpitelyä tai seksuaalista häirintää, lasten seksuaalista hyväksikäyttöä, avioliittoon pakottamista, digitaalisessa mediassa tapahtuvaa häirintää tai vainoamista. Se voi myös olla ihmiskauppaan liittyvää alistamista ja seksuaalista hyväksikäyttöä tai tyttöjen sukuelinten silpomista, lapsiavioliittoja tai muuta ns. kunniaan liittyvää väkivaltaa. (STM 2020, 35.)

Vuoden 2020 ohjelmassa siis laajennetaan väkivallan käsitettä fyysisestä myös psykologiseen ja siihen on lisätty myös digitaalinen häirintä ja vainoaminen, seksuaalinen häirintä ja seksistinen vihapuhe. Vuoden 2020 ohjelmassa kirjattu uudistettu määritelmä vastaa aiempaa paremmin modernin maailman ongelmiin ja ilmi nousseisiin tasa-arvokysymyksiin. Vuoden 2020 ohjelma on ainoa, joka taustoittaa ongelman vakavuutta ja laajuutta ja kommentoi laajasti sitä, kuka väkivaltaa tekee ja kehen se kohdistuu. Siinä myös nostetaan esiin ongelman laajuus Suomessa, tuoden esille Suomessa naisten kokevan lähisuhdeväkivaltaa toiseksi eniten EU-maista. Maahanmuuttajataustaisten naisten lisäksi erityisessä väkivallan riskissä ovat vammaiset nuoret ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat nuoret, ilmentäen edelleen vuoden 2020 ohjelman laajempaa näkökulmaa sukupuolikategorioiden ulkopuolelle.

Vuoden 2020 ohjelmassa mainitaan seksistisen vihapuheen kumpuavan yhteiskunnan valtarakenteista ja tuottavan epätasa-arvoa sukupuolten välille, ja kohdistuvan erityisesti naispuolisiin toimittajiin ja poliitikkoihin. Tämä on yksi esimerkki niistä tavoista, joilla vuoden 2020 ohjelmassa korostetaan yhteiskunnan vastuuta eriarvoisuuden ylläpitämisessä. Seksistisen vihapuheen tuominen osaksi naisiin kohdistuvaa väkivaltaa tuo esille niitä tapoja, joilla naisia alistetaan arkielämässä ja se tekee näkyväksi sellaiset naisvihamieliset järjestelmät, ajatukset ja rakenteet, jotka kaventavat naisten toimialuetta ja sananvapautta. Vaikka seksistinen vihapuhe olisi esimerkiksi vain seksistisiä vitsejä ja anekdootteja, ilmentävät ne silti niitä oletuksia ja asioita, joita sukupuoleen yhdistetään kulttuurillisesti ja yhteiskunnallisesti (EIGE).

Teema, joka eniten ilmentää vuoden 2020 ohjelman itseisarvoisuutta on sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten aseman parantaminen. Sukupuolivähemmistöjen sisällyttäminen osaksi tasa-arvopolitiikkaa on suuri askel ihmisoikeuksissa. Vuoden 2020

ohjelmassa kritisoidaan aiempaa translakia ihmisoikeusloukkaukseksi ja nostetaan laajasti esille sukupuolivähemmistöihin kohdistuvia ongelmia, joita yhteiskunta tuottaa ja ylläpitää. Käsitellessä sateenkaarinuorten mielenterveydellisiä ongelmia ohjelmassa tuodaan esille se, että mielenterveysongelmien syy on yhteiskunnan rakenteissa ja asenteissa, eikä sukupuolivähemmistöön kuulumisen itsessään luo mielenterveydellisiä ongelmia. Myös sateenkaarinuorten vanhempien kaipaama tuki ja tieto seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä nostetaan esille.

Sateenkaarinuorten kokemat, kouluterveyskyselyssä ilmi tulleet keskusteluvaikeudet vanhempien kanssa antavat viitteitä siitä, että myös vanhemmat tarvitsevat tukea ja tietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä. (STM 2020, 45.)

Vanhempien ymmärtäväisyys ja tietämys asiasta tukisi sateenkaarinuorten mielenterveyttä ja yhteiskunnallista asemaa. Ohjelman mukaan valtioneuvostoon perustettiin sateenkaariyhteistyöverkosto vuonna 2020, joka muodostuu useiden ministeriöiden ja sateenkaari- ja ihmisoikeusjärjestöjen yhteistyöstä. Verkoston tarkoituksena on edistää kansallista sateenkaari politiikkaa. Teeman toimenpiteisiin listataan translain uudistus, poistaen vaatimuksen lisääntymiskyvyttömyydestä ja eriyttäen lääketieteelliset hoidot juridisesta sukupuolen korjauksesta, henkilötunnuksen uudistus, jossa sukupuolisidonnaisuus poistetaan, ja intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden vahvistaminen.

Vuoden 2020 tasa-arvo-ohjelmaa luonnehtii vahvat lainsäädännön uudistamiseen ja sosiaalipolitiikkaan tukeutuvat toimenpiteet. Siinä missä vuosien 1997, 2004 ja 2016 ohjelmien toimet sisälsivät paljon valtavirtaistamista, vuoden 2020 ohjelmassa huomioidaan valtavirtaistamisen ongelmallisuus johtuen sen heikosta toimeenpanosta:

Tasa-arvotutkijat ovat kritisoineet sukupuolinäkökulman valtavirtaistamista muun muassa sen puutteellisen toimeenpanon ja heikon vaikuttavuuden vuoksi. On myös nähty, että valtavirtaistamisen vahvistuminen on suunnannut tasa-arvopolitiikkaa numeroiksi, tilastoiksi, selvityksiksi ja tietynlaisten tekniikkojen hallinnaksi. (STM 2020, 48.)

Valtavirtaistamistoimien toimeenpanon puutteellisuus on todettu useissa tutkimuksissa (Schmidt 2005, 351; Ylöstalo 2013; Elomäki 2014.) Valtavirtaistamistoimet ovat ohjelmassa vähäisemmät ja toimenpiteet keskittyvät enemmän konkreettisiin toimenpiteisiin, joilla on vahvaa potentiaalista uudistusvaikutusta koko yhteiskunnan tasolla. Vuoden 2020 ohjelmassa

korostettu intersektionaalinen näkökulma sisällyttää kansalaisia tasa-arvopolitiikkaan aiempaa monimuotoisemmin. Hyvinvointivaltiollinen ja itseisarvoinen diskurssit yhdistettynä ohjelma kuvastaa vahvaa sitoutumista tasa-arvopolitiikkaan.

6 Johtopäätökset

Olen tutkielmassani tarkastellut Suomen hallitusten tasa-arvo-ohjelmia diskurssianalyttisesti vuosilta 1997, 2004, 2016 ja 2020. Tutkimuskysymykseni aineistosta käsitteli sitä, miten tasa-arvo määritellään hallitusten tasa-arvo-ohjelmissa, ja millaisin keinoin sitä edistetään. Olen pyrkinyt vastaamaan näihin kysymyksiin tarkastelemalla aineistoista sitä, millaisia teemoja tasa-arvo-ohjelmiin on sisällytetty ja ketkä on otettu osaksi tasa-arvopolitiikkaa, sekä aineistosta paikantamieni diskurssien avulla. Diskurssit kuvailevat niitä arvoja, joita tasa-arvolle ja tasa-arvopolitiikalle aineistossa annetaan. Tasa-arvo nähdään aineistossa suomalaisena arvona, hyvinvointivaltiollisena arvona, uusliberalistisen politiikan arvona tai itseisarvona. Diskurssianalyysin keskeiset tulokset on kuvattu taulukossa 2.

Diskurssien paikantaminen ja analyysi pohjautuu suomalaisen hyvinvointivaltion kehitykseen, historiaan ja lainsäädäntöön, uusliberalistisen hallinnan tutkimukseen ja miten uusliberalistisen politiikan valta-asema on vaikuttanut tasa-arvopolitiikkaan.

Taulukko 2. Tasa-arvo-ohjelmista paikannetut diskurssit ja niiden merkitykset ohjelmissa.

Tasa-arvon diskurssit	Lipponen I (1997–1999)	Vanhanen I (2004–2007)	Sipilä (2016–2019)	Marin (2020–2023)
Tasa-arvo suomalaisena arvona	Kansainvälisen politiikan väline.		Tasa-arvon epäpolitisointi ja välineellistäminen.	Tärkeä arvo, jota ei ole vielä saavutettu.
Tasa-arvo hyvinvointivaltiollisena arvona	Välineellinen arvo. Kamppailee uusliberalistisen politiikan kanssa.	Välineellinen arvo. Kamppailee uusliberalistisen politiikan kanssa.		Itseisarvo. Tasa-arvo olennainen osa hyvinvointivaltiota.
Tasa-arvo osana uusliberalistista politiikkaa	Palvelee hallituksen muuta politiikkaa.	Palvelee hallituksen muuta politiikkaa.	Palvelee hallituksen muuta politiikkaa.	
Tasa-arvo itseisarvona				Tasa-arvo itsessään tavoiteltavan arvoinen.

Tasa-arvopolitiikan keskeiset ja toistuvat teemat ohjelmissa käsittelivät työelämän tasa-arvoa, työn ja perheen yhteensovittamista, koulutuksen tasa-arvoa, naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja

sukupuolinäkökulman valtavirtaistamista. Ohjelmien teemojen ja toimenpiteiden määrä on ajan myötä vähentynyt ja ollut alhaisimmillaan vuoden 2016 tasa-arvo-ohjelmassa, minkä jälkeen vuoden 2020 ohjelmassa lisättiin määrää yhdellä teemalla, 18 toimenpiteellä ja seitsemällä hankkeella. Tasa-arvopolitiikan kohteet ovat myös monipuolistuneet ajan mittaan, vuoden 1997 ohjelman valkoisesta keskiluokkaisesta heteronaisesta vuoden 2020 ohjelman intersektionaaliseen hahmoon, joka voi edustaa mitä tahansa sukupuolta, seksuaalisuutta, etnisyyttä tai muuta taustaa. Vuoden 2020 ohjelmassa on siten lisätty myös yhdenvertaisuuden merkitystä osana tasa-arvopolitiikkaa.

Diskurssissa tasa-arvosta suomalaisena arvona tarkastelin sitä, millainen merkitys tasa-arvolle tuotetaan osana suomalaisuutta. Tämä diskurssi luo perustaa muille tutkielmassa tarkasteltaville diskursseille. Vuoden 1997 ohjelmassa korostui erityisesti tasa-arvon välineellisyys osaksi kansainvälisiä tavoitteita. Suomi oli liittynyt osaksi EU:ta kaksi vuotta aiemmin, jota reflektoi ohjelman monet perustelut kansainvälisten tasa-arvosopimusten velvollisuuksista (Kantola & Nousiainen 2012, 124–130). Vuoden 2016 ohjelmassa Suomen tasa-arvotausta suuntautui talouskuripolitiikan ja heikkojen tasa-arvotoimien oikeuttamiseen, tehden tasa-arvosta näennäisesti toteutetun ja jaetun arvon ja siten epäpolitisoiden tasa-arvoa. Vuoden 2020 ohjelmassa osoitettiin suoraa kritiikkiä suomalaista yhteiskuntaa kohtaan ja rikottiin kuvaa Suomesta ylivoimaisen tasa-arvon maana, politisoiden uusia tasa-arvoavauksia. Tasa-arvo nähtiin tärkeänä suomalaisena arvona, mutta joka vaatii edelleen paljon työtä. Vuoden 2004 ohjelmassa ei erottunut selkeää käsitystä suomalaisuuden merkityksestä tasa-arvolle.

Tasa-arvo hyvinvointivaltiollisena arvona -diskurssissa tasa-arvon edistäminen tapahtuu sosiaalipoliittisin toimin ja tasa-arvo nähdään osana pohjoismaista hyvinvointivaltiota (ks. esim. Eräsaari 2010; Greve 2011; Julkunen 2016). Jaoin tämän diskurssin kahteen alakategoriaan, joita ovat hyvinvointivaltiollinen itseisarvo ja hyvinvointivaltiollinen välinearvo. Tämä diskurssi oli korostunein vuoden 2020 ohjelmassa verrattuna muihin ohjelmiin. Ohjelma sisälsi useampia sosiaalipoliittisia toimia verrattuna vuosiin 1997 ja 2004, joissa sosiaalipoliittiset toimet kohdistuivat lähinnä työn ja perheen yhteensovittamiseen. Työllisyyttä myös käsitellään vuosien 1997 ja 2004 ohjelmissa välinearvollisemmin verrattuna vuoden 2020 ohjelmaan, ja työllisyystoimet sisältävät uusliberalistista politiikkaa, keskittyen naisryttäjäjyyden edistämiseen. Vuoden 2020 ohjelma sisältää laajoja sosiaalipoliittisia uudistuksia, kuten perhevapaauudistuksen, täysipäiväisen kokoaikaisen subjektiivisen varhaiskasvatusoikeuden, sosiaaliturvauudistuksen ja sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen. Vuosien 1997 ja 2004 ohjelmissa hyvinvointivaltiollinen diskurssi painii vallasta

uusliberalistisen diskurssin kanssa, laajentaen perinteistä pohjoismaista hyvinvointivaltiollista politiikkaa. Tämä ilmenee hyvinvointivaltiollisissa diskurssissa välinearvollisuutena. Vuoden 2020 ohjelmassa tunnustetaan sosiaalipolitiikan tärkeä rooli tasa-arvon edistämiseksi vuosien 1997 ja 2004 ohjelmia vahvemmin.

Diskurssi tasa-arvosta osana uusliberalistista politiikkaa ilmenee tasa-arvon välineellistymistä uusliberalistisen hallinnan keinoksi tukemaan hallituksen muita poliittisia tavoitteita (ks. esim. Elomäki & Ylöstalo 2017; 2020, 49–59; 2021). Tämä diskurssi ilmeni selkeimmin vuoden 2016 ohjelmassa, jossa se onkin vahvin diskurssi. Vuoden 2016 ohjelma heikentää tasa-arvopolitiikkaa ja epäpolitisoi tasa-arvoa, hyödyntäen sitä välineenä hallituksen muille tavoitteille ja toimille (Elomäki & Ylöstalo 2017; 2020, 49–59; 2021). Vuoden 2016 ohjelmaa luonnehtii vahva managerialistinen sävy, luoden kuvaa neutraalista toimijasta, joka joutuu tekemään vaikeita päätöksiä yhteisen hyvän vuoksi, oikeuttaen näin tasa-arvoa heikentäviä toimia (ks. Kantola 2002). Hyvinvointivaltiollisen arvon ja itseisarvoisen diskurssin puute entisestään korostaa vuoden 2016 ohjelman tasa-arvotoimien heikkoutta. Ohjelma ei sisällä minkäänlaista rakenteellista kritiikkiä, ja osoittaa heikkoa tahtoa tasa-arvon edistämiseen. Vuosien 1997 ja 2004 ohjelmissa käsitellään naisyrittäjyyden kehittämistä vahvana osana työelämän tasa-arvotoimia, kohdistuen veronkevennyksiä ja valtion tukia pienille ja keskiuurille yrityksille. Valtion työelämäpoliittiset toimet kuvastavat yksityistä sektoria palvelevaa uusliberalistista politiikkaa (ks. esim. Julkunen 2006; 2008; 2016). Toimet eivät kohdistu vain naisvaltaisille aloille, vaan hyödyttävät kaikkia yrittäjiä, miesvaltaista alaa. Vuoden 2016 ohjelman tavoin vuosien 1997 ja 2004 ohjelmissa harvoin otetaan kantaa rakenteellisiin tekijöihin, ja toimenpiteet ovat keskittyneet pitkälti valtavirtaistamiseen ja tiedon lisäämiseen.

Tasa-arvoa tarkastellaan ihmisoikeuskysymyksenä ja itsessään tavoittelemisen arvoisena tasa-arvo itseisarvona -diskurssissa. Tärkeää on tarkastella yhteiskunnan rakenteita eriarvoisuutta ylläpitävinä tekijöinä. Tämä diskurssi oli huomattavasti eniten korostunut vuoden 2020 ohjelmassa, jossa se oli myös ohjelman vahvin diskurssi. Ohjelmassa luotiin monia uusia tasa-arvoavauksia, jotka politisoivat uusia tasa-arvokysymyksiä. Näitä olivat sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeudet, perheiden monimuotoisuus, naisten ja vähemmistöjen kokema työelämäsyrrintä ja raskaussyrrintä. Vuoden 2020 ohjelmassa esiintyy vahvaa rakenteellista kritiikkiä ja siinä kritisoidaan myös aiempien tasa-arvo-ohjelmien toimia riittämättömiksi. Intersektionaalinen näkökulma korostuu erityisesti koulutuksen ja naisiin kohdistuvan väkivallan osalta, joita käsitellään muita ohjelmia laajemmin ja

moniulottoisemmin. Teemoihin on sisällytetty uusia avauksia ja vahvoja toimenpiteitä. Vuoden 2020 ohjelma on esimerkiksi ainoa, jossa laajennetaan lähisuhdeväkivallan mies/nais-sukupuolikategorioiden ulkopuolelle, huomioiden myös muut vähemmistöt ja huomioiden sen, kuka väkivaltaa useimmiten tekee. Vuoden 2020 ohjelmassa lisäksi nostetaan sateenkaarivähemmistöt osaksi tasa-arvopoliittikkaa, joita käsitellään laajasti uutena teemana. Toimet kohdistuvat lainsäädännön uudistamiseen ja sosiaalipoliittisiin uudistuksiin. Vuosien 1997 ja 2004 ohjelmien vahva uusliberalistisen politiikan diskurssi laskee näiden itseisarvoisuutta.

Tarkastelemalla sitä, kehen tasa-arvopoliittikkaa kohdistetaan, voi myös välineellisesti tarkastella sitä, keiden ääni tulee kuuluviin ja ketkä luetaan kansalaisten piiriin. Jokainen suomalainen ei ole valkoinen, vammauton ja heteronormatiivinen. Mikäli politiikassa jätetään joitain tiettyjä ihmisryhmiä poliittisten toimien ulkopuolelle, myös kansalaisuuden käsitettä ja vaikutusmahdollisuuksia rajoitetaan. Ihmisryhmien ulossulkeminen poliittisista kysymyksistä on poliittista vallankäyttöä, jolla hiljennetään ne, joiden ei lasketa tai toivota kuuluvan kansalaisuuden piiriin. Poliittikkaa kohdistetaan vain niihin, joilla on potentiaalia tuottaa jotain yhteiskunnalle, esimerkiksi työvoimaa. Siksi tasa-arvopoliittikan yhdistäminen yhdenvertaisuuteen on erityisen tärkeää, jotta ihmisten monimuotoisuuden huomioiminen ei sulje ketään ulkopuolelle.

Eriyksen suuri kontrasti diskurssien välillä on vuosien 2016 ja 2020 ohjelmissa. Siinä missä vuoden 2020 ohjelmassa painotetaan tasa-arvoa tärkeänä arvona ja sosiaalipoliittikan ja vahvan hyvinvointivaltion tukevan tasa-arvon toteutumista, vuoden 2016 ohjelmassa valjastetaan tasa-arvopoliittikan muiden poliittisten tavoitteiden hyödyksi ja ajetaan hyvinvointivaltiota heikentävää ja yksityistä sektoria vahvistavaa politiikkaa. Vuoden 2016 ohjelmassa ilmiöitä taustoittavat kappaleet ovat vain muutaman lauseen mittaisia, ja vuoden 2020 ohjelmassa ne täyttävät useita sivuja. Vuoden 2020 ohjelmassa myös pyritään murtamaan yhteiskunnallisia rakenteita ja siten muuttamaan vallitsevaa valtdynamiikkaa, tehden näkyväksi naisten ja vähemmistöjen kokeman syrjinnän ja sarron. Vuoden 2016 ohjelmassa taas pyritään muuttamaan vallan tasapainoa toiseen, tasa-arvon tärkeyttä väheksyvään ja valtaapitäviä hyödyttävään suuntaan. Vuoden 2016 ohjelmassa noudatetaan niitä muutoksia, joita suomalaisessa yhteiskunnassa on tapahtunut jo 1980-luvulta lähtien (ks. esim. Patomäki 2007), pyrkien viemään muutosta äärimmilleen ja väheksymään hyvinvointiyhteiskuntaa radikaalimmin kuin vuosien 1997 ja 2004 ohjelmissa, jotka ovat vielä muutoksen

maltillisemmalla puolella, vaikka uusliberalistisen politiikan vahva vaikutus on havaittavissa myös näissä ohjelmissa.

Vuoden 2016 ohjelmassa ilmaistaan tärkeäksi vahvistaa niitä arvoja, joille suomalainen yhteiskunta on rakennettu, ja tasa-arvon olevan yksi näistä tärkeimpiä. Tämä ei kuitenkaan reflektoidu ohjelmassa, jonka osoittaa hyvinvointivaltiollisen diskurssin puute. Tasa-arvo-ohjelma ei tunnusta niitä arvoja, joille suomen pitkä hyvinvointivaltion perinne perustuu: vahva julkinen sektori, antelias sosiaaliturva sekä yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäminen, jotka kaikki puuttuvat ohjelmasta (ks. esim. Eräsaari 2010; Greve 2011; Julkunen 2016). Sen sijaan tasa-arvo perinteisenä suomalaisena arvona uudelleenpaikannetaan vastaamaan hallituksen omia tavoitteita työllisyyden, osaamisen ja hyvinvoinnin kasvun saavuttamiselle.

Vuoden 2016 ohjelmassa radikaalisti hyvinvointivaltiota heikentävä politiikka on havaittavissa jo vuosien 1997 ja 2004 tasa-arvo-ohjelmissa, joissa sosiaalipoliittiset toimet ovat heikot, ja toimenpiteet ovat vain tasa-arvon näennäistä edistämistä (Elomäki & Ylöstalo 2017). Molemmista tukeudutaan vahvasti kansainvälisten sopimusten vaatimukseen tasa-arvon edistämisestä, jättäen huomiotta näiden ulkopuolella olevat seikat, jotka vaativat tasa-arvotoimia ja tehden siis vain vähän uusia tasa-arvopoliittisia avauksia. Sipilän hallituksen heikkoa tahtoa tasa-arvon edistämiseksi on selitetty hallituksen oikeistokonservatiivisella kokoonpanolla keskustalla, kokoomuksella ja perussuomalaisilla (Elomäki & Ylöstalo 2017). Vaikka Lipposen I ja Vanhasen I hallitukset eivät koostuneet pelkästään oikeistolaisista puolueista, ohjailee oikeistolainen talouspolitiikka näidenkin ohjelmien logiikkaa. Marinin hallitus oli vasemmistolaisin hallitus koko aineistossa, mikä selittää hallituksen tahtoa vahvistaa pohjoismaisen hyvinvointivaltion arvoja, johon myös tasa-arvo lukeutuu.

Tasa-arvopolitiikan kehitystä uusliberalistisen politiikan puitteissa on luonnehdittu U-käännökseksi (Elomäki & Ylöstalo 2017). Vuoden 2020 ohjelman edustamalla tasa-arvopolitiikalla olisi pitkällä tähtäimellä potentiaalia tehdä jälleen uusi U-käännös, mutta Marinin hallitusta seuraava, jälleen oikeistokonservatiivinen hallitus koostuen kokoomuksesta, perussuomalaisista, rkp:sta ja kristillisdemokraateista, todennäköisesti ei tule jakamaan Marinin hallituksen kunnianhimoisia tasa-arvotavoitteita, vaan jatkaa perinteistä uusliberalistista kehitystä. Tällöin Marinin hallituksen tasa-arvopoliittinen sitoutuminen tulisi olemaan vain poikkeus tässä tasa-arvopolitiikan heikentymisen aikakaudella. Kansalaisten sosiaalisen liikehännän jatkuessa on kuitenkin mahdollista, että tulevat hallitukset tulevat painottamaan tasa-arvopolitiikkaan entistä enemmän.

Lähdeluettelo

Addis, Michael E., Mahalik, James R. (2003) Men, Masculinity, and the Contexts of Help Seeking. *American Psychologist* 58 (1), 5–14.

Ahrens, Petra (2018) *Actors, Institutions and the Making of EU Gender Equality Programmes*. London: Palgrave Macmillan.

Alderson, Arthur & Nielsen, François (2002) Globalization and the great U-turn: Income inequality trends in 16 OECD countries 1. *American Journal of Sociology*, 107 (5), 1244–1299.

Anttila, Henna, Pietiläinen, Marjut, Keski-Petäjä, Miina, Hokka, Päivi & Nieminen, Markku (2018) Tasa-arvobarometri 2017. *Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisuja* 8/2018. Helsinki: Grano Oy.

Atkinson, Anthony (2008) *The changing distribution of earnings in OECD countries*. Oxford: Oxford University Press.

Bergholm, Tapio (2012) *Kohti tasa-arvoa. Tulopolitiikan aika. Suomen Ammattiliittojen keskusjärjestö 1969–1977*. Helsinki: Otava.

Brown, Wendy (2015) *Undoing the Demos: Neoliberalism's stealth revolution*. New York: Zone Books.

Brunila, Kristiina (2009) *Parasta ennen: tasa-arvotyön projektitapaistuminen*. Helsingin yliopisto.

Brunila, Kristiina (2010) Tasa-arvotyön projektitapaistuminen. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi ja Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 88–90.

Bryde Christensen, Anne, Kroh, Sofie, Høj, Michaela, Poulsen, Stig, Reinholt, Nina & Arnfred, Sidse (2022) “Men are not raised to share feelings” Exploring Male Patients’ Discourses on Participating in Group Cognitive-Behavioral Therapy. *The Journal of Men's Studies* 31 (1), 3–24.

Carlsson Wettenberg, Christina & Melby, Kari (2007) The Claim of Economic Citizenship: The Concept of Equality in a Historical Context. Teoksessa Kari Melby, Anne-Birte Ravn ja Christina Carlsson Wetterberg (toim.) *Gender Equality and Welfare Politics in Scandinavia: The Limits of Political Ambition?* Bristol: The Policy Press, 43–62.

Cavaghan, Rosalind (2017) The gender politics of EU economic policy: policy shifts and contestations before and after the crisis. Teoksessa Johanna Kantola ja Emanuela Lombardo (toim.) *Gender and the economic crisis in Europe: Politics, institutions and intersectionality*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 49–72.

Christiansen, Niels Finn & Åmark, Klas (2006) Conclusions. Teoksessa Niels Finn Christiansen, Klaus Petersen, Nils Edling ja Per Haave (toim.) *The Nordic Model of Welfare. A Historical Reappraisal*. Copenhagen: Museum Tusulanum Press, 335–354.

Clarke, John & Newman, Janet (1997) *The Managerial State: Power, Politics and Ideology in the Remaking of Social Welfare*. London: SAGE Print.

Cox, Robert (2004) The Path-dependency of an Idea: Why Scandinavian Welfare States Remain Distinct. *Social Policy & Administration* 38 (2), 204–219.

Crenshaw, Kimberlé (1991) Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence against Women of Color. *Stanford Law Review* (43), 1241–1299.

Dahl, Hanne Marlene (2012) Neo-liberalism meets the Nordic welfare state – gaps and silences. *Nora – Nordic Journal of Feminist and Gender Research* 20 (4), 283–288.

Du Gay, Paul (2000) *In Praise of Bureaucracy: Weber-organization-ethics*. London: SAGE print.

EIGE – European Institute for Gender Equality (2017) *Gender Equality Index 2017: Measuring gender equality in the European Union 2005–2015*. Report. Vilnius: EIGE.

Elman, Amy R. (1996) *Sexual Subordination and State Intervention*. Providence & Oxford: Berghahn Books.

Elman, Amy R. (2003) Refugee in Reconfigured States. Shelter Movements in the United States, Britain and Sweden. Teoksessa Lee Ann Banaszak, Karen Bechwith ja Dieter Rucht (toim.) *Women's Movement Facing the Reconfigured State*. Cambridge University Press, 94–113.

Elomäki, Anna & Kantola, Johanna (2020) Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia Euroopan Unionissa. Teoksessa Johanna Kantola, Paula Koskinen Sandberg ja Hanna Ylöstalo (toim.) *Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia: talouskriisistä tasa-arvon kriiseihin*. Helsinki: Gaudeamus, 33–47.

Elomäki, Anna & Ylöstalo, Hanna (2017) Tasa-arvopolitiikan U-käännös? Hallituksen tasa-arvo-ohjelmat hallinnan välineenä. *Politiikka* 59 (2), 82–95.

Elomäki, Anna & Ylöstalo, Hanna (2020) Talous on tasa-arvokysymys: Taloudellistunut tasa-arvo ja sukupuolisokea talouspolitiikka. Teoksessa Johanna Kantola, Paula Koskinen Sandberg ja Hanna Ylöstalo (toim.) *Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia: talouskriisistä tasa-arvon kriiseihin*. Helsinki: Gaudeamus, 48–68.

Elomäki, Anna & Ylöstalo, Hanna (2021) From promoting gender equality to managing gender equality policy. *Public Money & Management* 41 (7), 516–526.

Elomäki, Anna (2014) *Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen Suomen valtionhallinnossa 2004–2014*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2014 (40).

Elomäki, Anna (2015) The economic case for gender equality in the European Union. *European Journal of Women's Studies* 22 (3) 288–302.

Elomäki, Anna, Kantola, Johanna, Koskinen Sandberg, Paula & Ylöstalo, Hanna (2018) Tasa-arvopolitiikan toteutuminen Suomessa 2010-luvulla. *Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle*, liite 3: Tasa-arvopolitiikan toteuttaminen Suomessa 2010-luvulla. Tasa-arvo-julkaisu 2018 (4), Suomen Yliopistopaino Oy.

Elomäki, Anna, Ylöstalo, Hanna, Jurva, Raisa & Lamberg, Emma (2023) *Hallituksen tasa-arvo-ohjelmien vaikuttavuus ja toimivuus*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Emejulu, Akwugo & Bassel, Leah (2017) Whose crisis counts? Minority women, austerity and activism in France and Britain. Teoksessa Johanna Kantola ja Emanuela Lombardo (toim.) *Gender and the economic crisis in Europe: Politics, institutions and intersectionality*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 185–208.

Eräranta, Kirsi & Kantola, Johanna (2016) The Europeanization of Nordic gender equality: A Foucauldian analysis of reconciling work and family. *Gemder. Work & Organization* 23 (4), 414–430.

Eräsaari, Leena (2006) New Public Management on julkisen sektorin vääryyksien isä. Teoksessa Tuula Helne ja Markku Laatu (toim.) *Vääryyskirja*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 87–102.

Eräsaari, Leena (2010) Miksi hyvinvointivaltio on tärkeä naisille? Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi ja Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 210–222.

Eräsaari, Leena (2011) Sosiaalipalvelut käännöksen jälkeen. Teoksessa Elina Palola ja Vappu Karjalainen (toim.) *Sosiaalipolitiikka – Hukassa vai uuden jäljillä?* Helsinki: THL, 181–203.

Ferrarini, Tommy (2003) Parental leave institutions in eighteen post-war welfare states. *Swedish Institute for Social Research* 58. Akademityck: Stockholm University.

Foucault, Michel [1979] (2008) *The Birth of Biopolitics. Lectures at the Collège de France, 1978–1979*. New York: Palgrave Macmillan.

FRA – European Union Agency of Fundamental Right (2014) *EU:n laajuinen tutkimus naisiin kohdistuvasta väkivallasta – Summary*. Luxemburg: Fundamental Rights Agency.

FRA – European Union Agency of Fundamental Right (2016) *Being trans in the EU: Comparative analysis of EU LGBT survey data – Summary*. Wien: Fundamental Rights Agency.

Greve, Bent (2011) Editorial introduction: the Nordic welfare states – revisited. *Social Policy & Administration* 45 (2), 111–113.

GREVIO (2019) *GREVIO's Baseline Evaluation Report on legislative and other measures giving effect to the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) Finland*.

Haataja, Anita & Hämäläinen, Ulla (2010) Viekö haikara tasa-arvon? Puolisoiden väliset tuloerot lapsiperheissä. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) *Perhepiirissä*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 76–117.

Haataja, Anita (2006) *Pohjoismainen ansaitsija-hoivaajamalli. Suomen ja Ruotsin perhevapaajärjestelmän vertailu*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006 (43).

Haataja, Anita (2016) Pieniä ja suuria reformeja pienten lasten perheille suunnatuissa perhevapaissa ja -etuuksissa. Teoksessa Anita Haataja, Ilpo Airio, Miia Saarikallio-Torp ja Maria Valaste (toim.) *Laulu 573 566 perheestä: Lapsiperheet ja perhepolitiikka 2000-luvulla*. Tampere: Juvenes Print.

Hafner-Burton, Emilie & Pollack, Mark (2009) Mainstreaming Gender in the European Union: Getting the Incentives Right. *Comparative European politics* 7 (1), 114–138.

Harjunen, Hannele (2010) Intersektionaalisuus eurooppalaisen tasa-arvopolitiikan haasteena. Teoksessa Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi ja Tuula Juvonen (toim.) *Käsikirja sukupuoleen*. Tampere: Vastapaino, 305–306

Harvey, David (2005) *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press.

Heiskala, Risto & Husso, Marita (2016) Suomalaisen sukupuoliradikalismien kolme aaltoa ja erojen politiikkaa. Teoksessa Marita Husso ja Risto Heiskala (toim.) *Sukupuolikysymys*. Helsinki: Gaudeamus, 187–208.

Heiskala, Risto & Kantola, Anu (2010) Vallan uudet ideat: hyvinvointivaltion huomasta valmentajavaltion valvontaan. Teoksessa Petteri Pietikäinen (toim.) *Valta Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 124–148.

Hernes, Helga (1987) *Welfare State and Women power. Essays in State Feminism*. Oslo: Norwegian University Press.

Hirdman, Yvonne (1990) Genussystemet. Teoksessa *Demokrati och makt i Sverige. Maktutredningens huvudrapport*. Sou 1990 (44). Stockholm.

Holli, Anne Maria & Kantola, Johanna (2007) State Feminism Finnish Style: Strong Policies clash with Implementation Problems. Teoksessa Joyce Outshoorn ja Johanna Kantola (toim.): *Changing State Feminism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 82–101.

Holli, Anne Maria (2003) *Discourse and Politics for Gender Equality in the Late Twentieth Century Finland*. Helsinki University Press.

Hoskyns, Catherine (2000) A study of four action programmes on equal opportunities. Teoksessa Mariagrazia Rossilli (toim.): *Gender Policies in the European Union*. Oxford: Lang.

Hursh, David & Henderson, Joseph (2011) Contesting global neoliberalism and creating alternative futures. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 32 (2), 171–185.

Ikävalko, Elina & Brunila, Kristiina (2011). Tasa-arvosuunnittelu managerialistisen hallinnan tekniikkana. *Sosiologia*, 48(4), 323–337.

Immervoll, Herwig & Richardson, Linda (2011) *Redistribution Policy and Inequality Reduction in OECD Countries: What Has Changed in Two Decades?* Bonn: IZA, Institute for the Study of Labour.

Jacquot, Sophie (2015) *Transformations in EU gender equality: from emergence to dismantling*. New York: Palgrave Macmillan.

Jacquot, Sophie (2017) A policy in crisis. The dismantling of the EU gender equality policy. Teoksessa Johanna Kantola ja Emanuela Lombardo (toim.) *Gender and the economic crisis in Europe: Politics, institutions and intersectionality*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 27–48.

Jallinoja, Riitta (2006) *Perheen vastaisuus. Familistista käännettä jäljittämässä*. Helsinki: Gaudamus.

Jenson, Jane (2008) Writing women out, folding gender in: the European Union "modernises" social policy. *Social Policy* 15 (2), 131–153.

Jokinen, Arja, Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (2004) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, Raija (1993) Suomalainen sukupuoli – esimoderni, moderni, toisenlainen moderni vai liian moderni. Teoksessa Kaj Ilmonen (toim.) *Kestävyyskoe (kirjoituksia 1990-luvun Suomesta)*. Tampere: Vastapaino, 281–304.

Julkunen, Raija (1996) *Women's Rights in Finland. Finfo 6: 90 years of full political rights*, 3–10.

Julkunen, Raija (2006) *Kuka vastaa. Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Helsinki: Stakes.

Julkunen, Raija (2008) *Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista*. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, Raija (2009) *Työelämän tasa-arvopolitiikka*. Selvityksiä 2009:3. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Julkunen, Raija (2010) *Sukupuolen järjestykset ja tasa-arvon paradoksit*. Tampere: Vastapaino.

Julkunen, Raija (2012) Mieskysymys suomalaisen tasa-arvopolitiikan asialistalla. Teoksessa Arto Jokinen (toim.) *Mieskysymys. Miesliike, -työ, -tutkimus ja tasa-arvopolitiikka*. Tampereen yliopistopaino, 30–43.

Julkunen, Raija (2016) Sukupuoli valtiollisen politiikan kohteena. Teoksessa Marita Husso ja Risto Heiskala (toim.) *Sukupuolikysymys*. Helsinki: Gaudeamus, 209–233.

Järviö, Nina (2020) Translaki ja transpolitiikan nousu. Teoksessa Johanna Kantola, Paula Koskinen Sandberg ja Hanna Ylöstalo (toim.) *Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia: talouskriisistä tasa-arvon kriiseihin*. Helsinki: Gaudeamus, 113–128.

Kamali, Masoud (2015) *War, Violence and Social Justice: Theories for Social Work*. London: Routledge.

Kamali, Masoud & Jönsson, Jessica (2018) Introduction: Neoliberalism and social work in the Nordic welfare states. Teoksessa Masoud Kamali ja Jessica Jönsson (toim.) *Neoliberalism, Nordic Welfare States and Social Work*. London: Routledge, 1–22.

Kantola, Anu (2002) *Markkinakuri ja managerivalta. Poliittinen hallinta Suomen 1990-luvun talouskriisissä*. Viestinnän julkaisuja 6. Viestinnän laitos. Helsingin yliopisto. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Kantola, Johanna & Lombardo, Emanuela (2017) Introduction. Teoksessa Johanna Kantola ja Emanuela Lombardo (toim.) *Gender and the economic crisis in Europe: Politics, institutions and intersectionality*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1–26.

Kantola, Johanna & Nousiainen, Kevät (2008) Pussauskoppiin? Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakien yhdistämisestä. *Naistutkimus-Kvinnoforskning 2008* (2), 6–21.

Kantola, Johanna & Nousiainen, Kevät (2012) Euroopan unionin tasa-arvopolitiikka -velvoittavaa lainsäädäntöä ja pehmeää sääntelyä. Teoksessa Johanna Kantola, Kevät Nousiainen ja Milja Saari (toim.) *Tasa-arvo toisin nähtynä: oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen*. Helsinki: Gaudeamus, 124–142.

Kantola, Johanna (2010) *Gender and the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Kantola, Johanna (2015) Gender equality governance and tools: the need for renewed focus and clear vision. Teoksessa Francesca Bettio ja Silvia Sansonetti (toim.) *Visions for Gender Equality*. European Commission, DG Justice, 24–26.

Kantola, Johanna (2016) Euroopan unioni sukupuolten tasa-arvoa edistämässä. Teoksessa Jouko Kananoja & Eero Yrjö-Koskinen (toim.) *Hajoaako unioni?* Helsinki: Into, 81–98.

Kantola, Johanna, Koskinen Sandberg, Paula & Ylöstalo, Hanna (2020) Johdanto. Teoksessa Johanna Kantola, Paula Koskinen Sandberg ja Hanna Ylöstalo (toim.) *Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia: talouskriisistä tasa-arvon kriiseihin*. Helsinki: Gaudeamus, 7–30.

Karamessini, Maria (2014) Introduction – Women’s vulnerability to recession and austerity: a different crisis, a different context. Teoksessa Maria Karamessini ja Jane Rubery (toim.) *Women and Austerity: The Economic Crisis and the Future for Gender Equality*. London: Routledge, 3–16.

Karkulehto, Sanna, Saresma, Tuija, Harjunen, Hannele & Kantola, Johanna (2012) Intersektionaalisuus metodologiana ja performatiivisen intersektionaalisuuden haaste. *Naistutkimus* 2012 (4), 16–27.

Karvonen, Sakari, Martelin, Tuija, Kestilä, Laura & Junna, Liina (2019) Tulotason mukaiset terveysterot. Teoksessa Laura Kestilä ja Sakari Karvonen (toim.) *Suomalaisten hyvinvointi 2018*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Katzenstein, Mary (2003) “Re-Dividing Citizens” – Divided Feminism. The Reconfigured U.S. State and Women’s Citizenship. Teoksessa Lee Ann Banaszak, Karen Bechwith ja Dieter Rucht (toim.) *Women’s Movements Facing the Reconfigured State*. Cambridge University Press, 203–218.

Kela (2022c) *Kelan lapsiperhe-etuustilasto 2021*. Helsinki: Kela.

Kellokumpu, Jenni (2007) Perhevapaiden kehitys 1990–2005: *Isillä päärooli uudistuksissa, sivurooli käyttäjinä*. Helsinki: Palkansaajien tutkimusraportteja 10.

Knaappila, Noora, Kosola, Silja, Kaltiala, Riittakerttu (2021) Nuorten ongelmakäyttäytyminen vähenee mutta ongelmat kasautuvat. *Lääkärilehti* 2021 (16), 998–1002.

Kontula, Osmo (2018) *2020-luvun perhepolitiikka. Perhebarometri 2018*. Helsinki: Väestöliitto.

Kytölä, Marika (2017a) Äidin oikeus, isän kannustin – vanhempainpäiväraha sukupuolistuneena sääntelynä. *Lakimies* 2017 (2), 195–2015.

Kytölä, Marika (2017b) Vanhempainpäiväraha: kertomus heteronormatiivisesta ydinperheestä. *Oikeus* 2017 (3), 329–346.

Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna (2013) Perhevapaat ja sukupuolten tasa-arvo. Teoksessa Marjut Pietiläinen (toim.) *Työ, talous ja tasa-arvo*. Helsinki: Tilastokeskus, 187–194.

Lilja, Reija & Asplund, Rita & Kauppinen, Kaisa (toim.) (2007) *Perhevapaavalinnat ja perhevapaiden kustannukset sukupuolten välisen tasa-arvon jarruina työelämässä?* Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2007 (69). Helsinki: STM.

Liljeström, Marianne (2008) *Pohjoismainen tasa-arvo ja Suomi*. Teoksessa Juhani Mylly (toim.): *Suomen ja kansanvallan haasteet*. Helsinki: Edita, 224–251.

Lipasti, Laura, Pietiläinen, Marjut & Katainen, Antti (2020) *Naiset ja miehet yritysten ylimmässä johdossa: Tilastaselvitys*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020 (12).

McCarthy, James & Prudham, Scott (2004) Neoliberal nature and the nature of neoliberalism. *Geoforum* 35 (3), 275–283.

Melby, Kari, Ravn, Anne-Birte & Carlsson Wetterberg, Christina (2007) A Nordic Model of Gender Equality? Introduction. Teoksessa Kari Melby, Anne-Birte Ravn ja Christina Carlsson (toim.) *Gender Equality and Welfare Politics in Scandinavia: The Limits of Political Ambition?* The Policy Press, Bristol, 1–26.

Minson, Jeffrey (1998) Ethics in the Service of the State. Teoksessa Mitchell Dean ja Barry Hindess (toim.) *Governing Australia*. Cambridge University press, 47–86

Morel, Nathalie, Palier, Bruno & Palme, Joakim (2012) Beyond the welfare state as we knew it? Teoksessa Nathalie Morel, Bruno Palier ja Joakim Palme (toim.) *Towards a Social Investment Welfare State? Ideas, Policies and Challenges*. Bristol: Policy Press, 1–32.

Myrskylä, Pekka (2012) *Hukassa – Keitä ovat syrjäytyneet nuoret?* *EVA Analyysi 19/2012*. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta.

Napari, Sami (2007) *Is there a motherhood wage penalty in the Finnish private sector?* *Discussion Papers No. 1107*. Helsinki: Etlä.

Niemi, Johanna (2020) Oikeudellisen ajattelun muutos: Onko tasa-arvo oikeudellistumassa? Teoksessa Johanna Kantola, Paula Koskinen Sandberg ja Hanna Ylöstalo (toim.) *Tasa-arvopolitiikan suunnanmuutoksia: talouskriisistä tasa-arvon kriiseihin*. Helsinki: Gaudeamus, 69–90.

Niskanen, Kirsti (2011) *Gender and Power in the Nordic Countries*. Nordic Gender Institute NIKK.

Nousiainen, Kevät & Pylkkänen, Anu (2001). *Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus*. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisut. Forum Iuris. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Nousiainen, Kevät, Holli, Anne Maria, Kantola, Johanna, Saari, Milja & Hart, Linda (2013) Theorizing gender equality: perspectives on power and legitimacy. *Social Politics: International Studies in Gender, State and Society* 20 (1), 41–64.

Nummijärvi, Anja (2005) Lainsäädäntö samanpalkkaisuuden edistämisen välineenä. *Naistutkimus* 18 (3), 53–56.

Onwen-Huma, Hanna (2012) Mitä on sukupuolinäkulman valtavirtaistaminen. Teoksessa Arto Jokinen (toim.) *Mieskysymys: miesliike, -työ, -tutkimus ja tasa-arvopolitiikka*. Tampere University Press, 55–60.

Pakarinen, Auri (2011) Lakien vaikutusarviointi diskurssina – analyysi ministeriöiden säädöspoliittisista asiakirjoista. *Oikeus* 1, 45–65.

Parikka, Suvi, Martelin, Tuija, Koskela, Timo, Härkänen, Tommi, Kilpeläinen, Katri, Tarkiainen, Lasse & Koskinen, Seppo (2017) *Tuloryhmien väliset kuolleisuuserot maakunnissa 1996–2014*. Tutkimuksesta tiiviisti 5/2017, THL.

Patomäki, Heikki (2007) *Uusliberalismi Suomessa: lyhyt historia ja tulevaisuuden vaihtoehdot*. Helsinki: WSOY.

Pentikäinen, Merja (2012) Kansainväliset ihmisoikeudet. Teoksessa Teoksessa Johanna Kantola, Kevät Nousiainen ja Milja Saari (toim.) *Tasa-arvo toisin nähtynä: oikeuden ja politiikan näkökulmia tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen*. Helsinki: Gaudeamus, 99–123.

Pesu, Laura (2018) Johdanto. Teoksessa Pöysä, Sanni & Kupiainen, Sirkku (toim.) *Tytöt ja pojat koulussa - Miten selittää poikien heikko suoriutuminen peruskoulussa?* Valtioneuvoston selvitysja tutkimustoiminnan julkaisusarja 36/2018, 8–13.

Pollitt, Christopher (1990) *Managerialism and the public services: the Anglo-American experience*. Oxford: Blackwell.

Rantalaiho, Liisa (1994) Sukupuolisopimus ja Suomen malli. Teoksessa Anneli Anttonen, Lea Henriksson ja Ritva Nätkin (toim.) *Naisten hyvinvointivaltio*. Tampere: Vastapaino, 179–203.

Rees, Teresa (2005) Reflections on the uneven development of gender mainstreaming in Europe. *International feminist journal of politics*. 7 (4), 555–574.

Rose, Nikolas (1999) *Powers of Freedom: Reframing Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.

Rotkirch, Anna (2008) Yksin kotona. Teoksessa Kristiina Janhunen ja Minna Oulasmaa (toim.): *Aidin kielletyt tunteet*. Helsinki: Väestöliitto, 72–85.

Saari, Juho (2006) Luvut Suomen malli vertailevissa indekseissä; Suomen mallin tulevat haasteet. Teoksessa Juho Saari (toim.) *Suomen malli – Murroksesta menestykseen?* Helsinki: Yliopistopaino, 38–65; 326–378.

Saari, Milja (2011) *Työllä tasa-arvoon: tasa-arvosuunnittelu ja samapalkkaisuuden edistäminen vakuutusalan työpaikoilla*. Helsinki: Vakuutusväen liitto VvL.

Salmi, Minna & Närvi, Johanna (toim.) (2017) *Perhevapaat, talouskriisi ja sukupuolten tasa-arvo*. Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 4/2017. Helsinki: Suomen yliopistopaino Oy.

Schmidt, Verena (2005) *Gender Mainstreaming – An Innovation in Europe? The Institutionalisation of Gender Mainstreaming in the European Commission*. Opladen: Barbara Budrich Publishers.

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2020) *Suomi tasa-arvon kärkimaaksi: hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2020–2023*. Helsinki: STM.

Stebbing, Adam & Spies-Butcher, Ben (2010) Universal Welfare by ‘Other Means’? Social Tax Expenditures and the Australian Dual Welfare State. *Journal of Social Policy* 39 (4), 585–606.

Sulkunen, Irma (1987) Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Risto Alapuro, Ilkka Liikanen, Kerstin Smeds ja Henrik Stenius (toim.) *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä, 157–175.

Sulkunen, Irma (1990) The Mobilization of Women and the Birth of the Civil Society. Teoksessa Merja Manninen ja Päivi Setälä (toim.) *The Lady with the Bow*. Helsinki: Otava, 42–54.

Tilastokeskus (2013) Työvoimatutkimus 2012.

Valtioneuvoston kanslia (1999) *Pääministeri Paavo Lipposen II hallituksen ohjelma 15.4.1999*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Valtioneuvoston kanslia (2003) *Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen ohjelma 24.6.2003*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Valtioneuvoston kanslia (2007) *Pääministeri Matti Vanhasen II hallituksen ohjelma, 19.4.2007*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Valtioneuvoston kanslia (2011) *Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma, 22.6.2011*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Valtioneuvoston kanslia (2015) *Ratkaisujen Suomi. Neuvottelutulos strategisesta hallitusohjelmasta. Pääministeri Juha Sipilän hallituksen hallitusohjelma 27.5.2015*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.

Varanka, Jouni (2012) *Miehet tasa-arvopoliittisena kysymyksenä*. Teoksessa Arto Jokinen (toim.) *Mieskysymys: miesliike, -työ, -tutkimus ja tasa-arvopolitiikka*. Tampere University Press, 44–54.

Verloo, Mieke (2005) *Displacement and Empowerment: Reflections on the concept and practice of the Council of Europe approach to gender mainstreaming and gender equality*. *Social Politics* 12 (3), 344–365.

Villa, Paola & Smith, Mark (2014) *Policy in the time of crisis: employment policy and gender equality in Europe*. Teoksessa Maria Karamessini ja Jane Rubery (toim.) *Women and Austerity: The Economic Crisis and the Future for Gender Equality*. London: Routledge, 273–294.

Ylöstalo, Hanna (2013) *Väärinymmärryksiä ja vastustamista - sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen käytännön ongelmia*. *Politiikka* 55 (4), 223–238.

Lainsäädäntö

Directive (EU) 2022/2381 of the European Parliament and of the Council of 23 November 2022 on improving the gender balance among directors of listed companies and related measures. <<http://data.europa.eu/eli/dir/2022/2381/oj>> (Viitattu 22.5.2023.)

Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi (EU) 2019/1158, annettu 20 päivänä kesäkuuta 2019, vanhempien ja omaistaan hoitavien työ- ja yksityiselämän tasapainottamisesta ja neuvoston direktiivin 2010/18/EU kumoamisesta. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=celex%3A32019L1158>> (Viitattu 10.8.2023.)

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi varhaiskasvatuslain ja lasten kotihoidon ja yksityisen hoidon tuesta annetun lain muuttamisesta 34/2019. <<https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2019/20190034>> (Viitattu 25.6.2023.)

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta 90/1994. <<https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/1994/19940090>> (Viitattu 22.5.2023.)

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta 195/2004. <<https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2004/20040195>> (Viitattu 17.5.2023.)

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi 189/2022. <<https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2022/20220189>.> (Viitattu 9.2.2023.)

Hallituksen esitys eduskunnalle yhdenvertaisuuslaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi 19/2014. <<https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140019>.> (Viitattu 22.5.2023.)

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986. Eduskunnan päätöksen mukaan 8.8.1986. <<https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1986/19860609>.> (Viitattu 20.5.2023.)

Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain muuttamisesta 232/2005. Annettu Helsingissä 15.4.2005. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2005/20050232>.> (Viitattu 20.5.2023.)

Laki rikoslain muuttamisesta 723/2022. Annettu Naantalissa ja Helsingissä 8.7.2022. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2022/20220723>.> (Viitattu 20.5.2023.)

Laki sairausvakuutuslain 21 ja 23 §:n muuttamisesta 1210/1996. Annettu Helsingissä 20.12.1996. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1996/19961210>.> (Viitattu 24.5.2023.)

Laki sairausvakuutuslain 23 ja 30 §:n muuttamisesta 892/2000. Annettu Helsingissä 27.10.2000. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2000/20000892>.> (Viitattu 24.5.2023.)

Laki sairausvakuutuslain muuttamisesta 1075/2002. Annettu Helsingissä 11.12.2002. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20021075>.> (Viitattu 24.5.2023.)

Laki sairausvakuutuslain muuttamisesta 1129/1993. Annettu Helsingissä 10.12.1993. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1993/19931129>.> (Viitattu 24.5.2023.)

Laki sairausvakuutuslain muuttamisesta 1653/1992. Annettu Helsingissä 30.12.1992. <<https://finlex.fi/fi/laki/alkup/1992/19921653>.> (Viitattu 24.5.2023.)

Laki sairausvakuutuslain muuttamisesta 1714/1991. Annettu Helsingissä 30.12.1991. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1991/19911714>.> (Viitattu 24.5.2023.)

Laki sairausvakuutuslain väliaikaisesta muuttamisesta 626/1992. Annettu Helsingissä 8.7.1992. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1992/19920626>.> (Viitattu 24.5.2023.)

Laki sukupuolen vahvistamisesta 295/2023. Annettu Helsingissä 3.3.2023. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2023/20230295>.> (Viitattu 20.5.2023.)

Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta 563/2002. Annettu Naantalissa 28.6.2002. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2002/20020563>.> (Viitattu 20.5.2023.)

Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muuttamisesta 252/2016. Annettu Helsingissä 8.4.2016. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2016/20160252>.> (Viitattu 20.5.2023.)

Laki vanhempainpäiväraha-ajalta suoritettavien vuosilomakustannusten korvaamisesta työnantajalle 238/1994. Annettu Helsingissä 30.3.1994. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1994/19940238>.> (Viitattu 24.5.2023.)

Neuvoston direktiivi 2010/18/EU, annettu 8 päivänä maaliskuuta 2010, BUSINESSEUROPEN, UEAPME:n, CEEP:n ja EAY:n tekemän vanhempainvapaata koskevan tarkistetun puitesopimuksen täytäntöönpanosta ja direktiivin 96/34/EY kumoamisesta. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/fi/TXT/?uri=CELEX:32010L0018>.> (Viitattu 10.8.2023.)

Neuvoston direktiivi 79/7/ETY, annettu 19 päivänä joulukuuta 1978, miesten ja naisten tasa-arvoisen kohtelun periaatteen asteittaisesta toteuttamisesta sosiaaliturvaa koskevissa kysymyksissä. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/ALL/?uri=CELEX:31979L0007>.> (Viitattu 10.8.2023.)

Neuvoston direktiivi 92/85/ETY, annettu 19 päivänä lokakuuta 1992, toimenpiteistä raskaana olevien ja äskettäin synnyttäneiden tai imettävien työntekijöiden turvallisuuden ja terveyden parantamisen kannustamiseksi työssä. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=celex:31992L0085>.> (Viitattu 10.8.2023.)

Neuvoston direktiivi 96/97/EY, annettu 20 päivänä joulukuuta 1996, miesten ja naisten tasa-arvoisen kohtelun periaatteen toteuttamisesta ammatillisissa sosiaaliturvajärjestelmissä annetun direktiivin 86/378/ETY muuttamisesta. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/ALL/?uri=CELEX:31996L0097>.> (Viitattu 10.8.2023.)

Rikoslaki 39/1889. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>.> (Viitattu 20.5.2023.)

Sairausvakuutuslaki 364/1963 (Kumottu). Annettu 4.7.1963. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/1963/19630364>.> (Viitattu 24.5.2023.)

Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014. Annettu Helsingissä 30.12.2014. <<https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141325>.> (Viitattu 20.5.2023.)

Yhdenvertaisuuslaki 21/2004 (Kumottu). Annettu 20.1.2004. <<https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/kumotut/2004/20040021>.> (Viitattu 20.5.2023.)

Verkkolähteet

Eduskunta (2023) Eduskunta hyväksyi niin kutsutun translain. <<https://www.eduskunta.fi/FI/tiedotteet/Sivut/Eduskunta-hyvaksyi-niin-kutsutun-translain.aspx>> (Viitattu 9.2.2023.)

EIGE: Gender Equality Index 2022. <<https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2022/FI>> (Viitattu 29.8.2023.)

EIGE: Sexism at work: how can we stop it? <https://eige.europa.eu/publications-resources/toolkits-guides/sexism-at-work-handbook/part-1-understand/what-sexism?language_content_entity=en> (Viitattu 2.8.2023.)

Kela (2022a) Vanhempainpäivärahat – laskettu aika ennen 4.9.2022. <<https://www.kela.fi/vanhempainpaivarahat>> (Viitattu 23.5.2023.)

Kela (2022b) Vanhempainpäivärahat – laskettu aika 4.9.2022 tai sen jälkeen <<https://www.kela.fi/vanhempainpaivarahat-4-9-2022-jalkeen>> (Viitattu 23.5.2023.)

Kela: Äitiysavustuksen historia. <<https://www.kela.fi/aitiysavustus-historia>> (Viitattu 24.5.2023.)

Kerkelä, Lasse, Vihavainen, Suvi & Laitinen, Joonas (2017) Teini puristi takapuolesta ja kuvasi videon, ulkomaalaistaustaiset nimet toistuvat, tuomituissa viisi taksikusia – Suomessa on annettu 65 tuomiota seksuaalisesta ahdistelusta, HS käy läpi niistä jokaisen. Helsingin Sanomat 7.11.2017 kello 2:00. <<https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005439112.html>> (Päivitetty 7.11.2017 kello 12:39, viitattu 17.5.2023.)

Miettinen, Anneli & Saarikallio-Torp, Miia (2020) Miten isät käyttävät isyysvapaata? Kelan tutkimusblogi. <<https://tutkimusblogi.kela.fi/arkisto/5556>> (Viitattu 25.5.2023.)

Opetus- ja kulttuuriministeriö: PISA 2018 ensituloksia. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:40. <<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161922/Pisa18-ensituloksia.pdf?sequence=1&isAllowed=y>>

Pekingin julistus ja toimintaohjelma (1995) Naisten asemaa käsittelevässä maailmankonferenssissa 15. syyskuuta 1995 hyväksytty julistus ja toimintaohjelma. <https://um.fi/julkaisut/-/asset_publisher/TVOLgBmLyZvu/content/pekingin-julistus-ja-toimintaohjelma?curAsset=0&stId=47307> (Viitattu 20.5.2023.)

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna (2006) KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkajulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. <<https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus/>> (Viitattu 23.8.2023.)

Seta ry (2023) Translain hyväksyminen merkittävä ihmisoikeusaskel – lapsen oikeudet turvattava jatkossa! <<https://seta.fi/2023/02/01/translain-hyvaksyminen-merkittava-ihmisoikeusaskel-lapsen-oikeudet-turvattava-jatkossa/>> (Viitattu 9.2.2023.)

STM (2023) Tasa-arvopolitiikalla tavoitellaan sukupuolten tasa-arvoa. <<https://stm.fi/tasa-arvopolitiikka>> (Viitattu 29.5.2023.)

Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö (SAK) Kilpailukyky sopimus – Työmarkkinoiden keskusjärjestöt pääsivät neuvottelutulokseen työmarkkinoiden kilpailukyky sopimuksesta 29. helmikuuta 2016. <https://www.sak.fi/tyoelama/sopimukset/kilpailukyky_sopimus> (Viitattu 30.3.2023.)

Taloustutkimuksen tutkimusraportti (2018) Seksuaalinen häirintä työelämässä. Helmikuu 2018. Diasarja. <https://ek.fi/wp-content/uploads/Seksuaalinenhairinta_raportti_2.pdf> (Viitattu 5.8.2023.)

Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle 2018. Tasa-arvo julkaisu 2018:4. <[https://tasa-arvo.fi/documents/25249985/49416869/Tasa-arvovaltuutetun+kertomus+eduskunnalle+2018+\(PDF\).pdf/369255ef-09e9-0d06-92ab-0e07d6a9cbcb/Tasa-arvovaltuutetun+kertomus+eduskunnalle+2018+\(PDF\).pdf?t=1608219202885](https://tasa-arvo.fi/documents/25249985/49416869/Tasa-arvovaltuutetun+kertomus+eduskunnalle+2018+(PDF).pdf/369255ef-09e9-0d06-92ab-0e07d6a9cbcb/Tasa-arvovaltuutetun+kertomus+eduskunnalle+2018+(PDF).pdf?t=1608219202885)>

Tasa-arvovaltuutetun kertomus eduskunnalle 2022. Tasa-arvo julkaisu 2022:1. <[https://tasa-arvo.fi/documents/25249985/26183599/Tasa-arvovaltuutetun+kertomus+eduskunnalle+2022+\(PDF\).pdf/ea6da9fe-fe5d-2b77-69d1-703126da308a/Tasa-arvovaltuutetun+kertomus+eduskunnalle+2022+\(PDF\).pdf?t=1651049592867](https://tasa-arvo.fi/documents/25249985/26183599/Tasa-arvovaltuutetun+kertomus+eduskunnalle+2022+(PDF).pdf/ea6da9fe-fe5d-2b77-69d1-703126da308a/Tasa-arvovaltuutetun+kertomus+eduskunnalle+2022+(PDF).pdf?t=1651049592867)>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL) (2022) Tasa-arvopolitiikka. <<https://thl.fi/fi/web/sukupuolten-tasa-arvo/lait-ja-politiikka/tasa-arvopolitiikka#aiempia%20tasa-arvo-ohjelmia>> (Päivitetty 18.1.2022, viitattu 2.2.2022.)

Tilastokeskus (2018) Tietoon tulleiden seksuaalisten ahdistelujen määrä väheni 22,6 prosenttia, raiskauksien määrä kasvoi 6 prosenttia. <https://www.stat.fi/til/rpk/2017/04/rpk_2017_04_2018-03-16_tie_001_fi.html> (Korjattu 13.4.2018, viitattu 17.5.2023.)

Tilastokeskus (2020a) Aikuisista perhe- ja lähisuhdeväkivallan uhreista 76,8 prosenttia naisia. <https://www.stat.fi/til/rpk/2019/15/rpk_2019_15_2020-06-02_tie_001_fi.html> (Viitattu 20.5.2023.)

Tilastokeskus (2020b) Kuolemansyyt. Itsemurhia aiempaa vähemmän. <http://www.stat.fi/til/ksyyt/2020/ksyyt_2020_2021-12-10_kat_007_fi.html> (Viitattu 1.6.2023.)

Tilastokeskus (2022) Parisuhdeväkivallan kokemukset yleisiä Suomessa. Sukupuolistunut väkivalta ja lähisuhdeväkivalta Suomessa 2021 -tutkimuksen ennakkotuloksia. <https://tilastokeskus.fi/media/uploads/sukupuolistunut_vakivalta_temasivu/parisuhdevakivallan_kokemukset_yleisia_suomessa.pdf> (Viitattu 20.5.2023.)

UNODC – United Nations Office on Drugs and Crime (2018) Global study on homicide. <<https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/global-study-on-homicide.html>> (Viitattu 20.5.2023.)

Yhdenvertaisuus.fi. Mitä yhdenvertaisuudella tarkoitetaan? <<https://yhdenvertaisuus.fi/mita-on-yhdenvertaisuus>.> (Viitattu 31.3.2023.)

Aineisto

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (1997) *Pekingistä Suomeen: Suomen hallituksen tasa-arvo-ohjelma*. Helsinki: STM.

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2005) *Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2004–2007*. Helsinki: STM.

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2008) *Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2008–2011*. Helsinki: STM.

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2012) *Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2012–2015*. Helsinki: STM.

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2016) *Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2016–2019*. Helsinki: STM.

Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2020) *Suomi tasa-arvon kärkimaaksi: hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2020–2023*. Helsinki: STM.